

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Петер Герман Геннадійович

УДК 343.9:347.85](043.3)

**КРИМІНОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ КОСМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ
ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

Спеціальність 081 «Право»

Галузь знань 08 «Право»

Подається на здобуття ступеня **доктора філософії**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Г. Г. Петер

Науковий керівник – **Корнякова Тетяна Всеволодівна**,
доктор юридичних наук, професор

Дніпро – 2025

Кримінологічна модель космічної безпеки в умовах глобалізаційних процесів

А н о т а ц і я

Петер Г.Г. Кримінологічна модель космічної безпеки в умовах глобалізаційних процесів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, 2025.

Тема дисертації актуалізується в умовах стрімкого зростання неконтрольованого свавілля в міжнародній космічній діяльності [49] та необхідності удосконалення механізму забезпечення безпечної міжнародної космічної діяльності, що вимагає великих зусиль юристів і політиків щодо перегляду та вдосконалення існуючої системи міжнародного космічного права. Неврегульовані міжнародні конфлікти, зростання рівня злочинності та загроза поширення кримінальної діяльності в космічному секторі створили необхідність вирішення одного з найскладніших викликів сучасності – забезпечення кримінологічної безпеки освоєння космічного простору.

Такий висновок, перш за все, базується на інформації про зростаючу кількість правопорушень в міжнародній космічній сфері та розширення кола чинників, що впливають на досягнення космічної безпеки через процеси регулювання і контролю діяльності суб'єктів космічних правовідносин при використанні доопрацьованих правових норм у міжнародній космічній сфері. З огляду на такий підхід, розроблення, обґрунтування та подальша імплементація поняття кримінологічної космічної безпеки в систему космічного права видається особливо актуальним і своєчасним завданням [52].

Автором здійснено феномологічний аналіз кримінологічного забезпечення міжнародної космічної діяльності її змісту та механізму забезпечення, що дозволило сформулювати нові та наситити додатковими існуючі аргументи на користь визнання таких кримінологічних знань та

інструментарію окремою кримінологічною теорією.

У дослідженні розглянуто науково-практичну сутність моделі міжнародної кримінологічної безпеки в космічній сфері, зумовленої необхідністю розробки нової ідеології запобігання правопорушенням у космічній діяльності. Крім того, одним із ключових завдань міжнародної кримінологічної безпеки у космічній сфері має стати визначення основних напрямів формування глобальної кримінологічної політики, проведення постійного моніторингу загроз та впровадження ефективного соціального управління ризиками у цій галузі.

Автором доведено, що активний розвиток кримінологічної науки сприяє створенню сучасних заходів у рамках кримінологічної моделі космічної безпеки. Відсутність міжнародної кримінологічної спеціалізації призводить до того, що низка чинників, які детермінують міжнародні конфлікти, залишаються поза увагою кримінологічної науки та міжнародного права. Як наслідок, ці явища або залишаються без належного аналізу, або їхня природа спотворюється, що веде до посилення загроз для міжнародної стабільності та безпеки [2, с. 71].

Окрім цього, в роботі розкрито антропогенні загрози у космічній діяльності, які становлять одну з основних небезпек та провокують виникнення загроз природного і техногенного характеру.

В роботі з'ясовано, що поняття “космічна небезпека” включає в себе 4 групи за джерелами походження, а саме: природні, техногенні, політичні та комбіновані. Безпосереднім предметом дослідження стала найбільш складна група космічних небезпек – політична, джерелами якої є конфлікти на міждержавному рівні в космічній сфері, які створюють нові й незвичні кримінологічні загрози (небезпечні ситуації) для людства та довкілля. Саме ця космічна небезпека, насамперед, позначає відмінність прагнень учасників міжнародних космічних відносин до встановлення контролю (домінування) над неподільними космічними ресурсами. Оскільки в міжнародних космічних відносинах постійно існує невирішений об'єкт суперечок, це призводить до

того, що міжнародний конфлікт стає постійною складовою космічної взаємодії.

Окрім цього, дістало подальшого розвитку визначення понять «міжнародне космічне право», «космічні відносини», «міжнародна космічна кримінологічна безпека», «міжнародна відповідальність», «космічний тероризм», «адміністрування міжнародної космічної діяльності», надана їх характеристика та внесено пропозиції щодо вдосконалення наведених визначень.

Автором акцентовано увагу на той факт, що кожна космічна небезпека (не природнього походження) є багатовимірним, структурованим явищем, яке потребує ефективного врегулювання суспільних суперечностей та встановлення контролю над ними.

У дослідженні акцентовано увагу на науково-практичну значущість ключових аспектів формування кримінологічної моделі космічної безпеки, зокрема на розробці цілеспрямованих заходів впливу, спрямованих на усунення причинного комплексу правопорушень у сфері космічної діяльності. Ключовим аспектом цього питання є формування концепції кримінологічної політики, головне завдання якої полягає у науковому обґрунтуванні стратегії та тактики запобігання правопорушенням у межах міждержавного освоєння космічного простору.

Отже, в роботі додатково обґрунтовано, що для ефективної протидії правопорушенням в космічній сфері необхідно мати правильне уявлення про причини, умови і особливості цієї категорії правопорушень та про підстави, що їм сприяють. Адже за результатами дослідження з'ясована достатність підстав вважати, що сучасна міжнародна практика протидії правопорушенням в космічній сфері заснована на недосконалій, неефективній концепції причин і умов цих правопорушень, а точніше її відсутності.

Причина цього і вона розкрита в роботі, неефективність міжнародного права, зокрема, і космічного, щодо забезпечення міжнародного правопорядку, міжнародної законності – режиму функціонування системи міжнародних

відносин, властивості якої, на жаль, не здатні протистояти свавіллю та насильству космічних держав, забезпечувати охорону соціально необхідних міжнародних відносин в космічній сфері. Адже саме дотримання законності є ключовим чинником, що забезпечує стабільне функціонування не лише міжнародно-правової системи у сфері космічних відносин, а й міжнародної системи загалом. Саме вона повинна функціонувати таким чином, щоб гарантувати ефективність міжнародного космічного права, оскільки це є необхідною умовою його належного застосування. У цьому контексті слід говорити не лише про відповідність ідеям і принципам, а про їхню реальну імплементацію в інституційні механізми та практику міжнародної системи [50].

У роботі обґрунтовано, що міжнародні договори (угоди) та декларації, які становлять основу міжнародного космічного права, не мають статусу обов'язкових правових норм, а належать до категорії «м'якого права». Найважливішим недоліком сучасного міжнародного космічного права є відсутність системи забезпечення кримінологічної безпеки в космічній сфері як для країн-учасниць, так і для всього людства, що створює ризики протиправної поведінки з боку будь-якого суб'єкта космічних відносин [52].

У дослідженні висвітлено роль міжнародних організацій, зокрема Організації Об'єднаних Націй, яка є однією з ключових міжнародних інституцій, що впливає на політико-правову систему держав-учасниць космічної діяльності. Більше того, акцентовано увагу на неспроможності ООН гарантувати реальну міжнародну безпеку, зокрема у космічній сфері, що підвищує ризики для міжнародного миру. ООН, з її переважно декларативними повноваженнями, останнім часом перебуває у стані фактичного паралічу, через що ні Генеральна Асамблея, ні Рада Безпеки, ні інші органи Організації не виконують належним чином і вчасно свої ключові функції, необхідні для збереження миру та забезпечення міжнародної безпеки для всіх членів світової спільноти [53].

Окрім цього, через невирішеність іще однієї проблеми в практиці

космічних правовідносин, а саме, безкарності правопорушника, явище посягання держав-учасниць космічних правовідносин на законні інтереси інших держав або ігнорування їхніх прав, набуває системності, що загрожує міжнародній космічній безпеці [33]. Саме тому необхідно доповнити інститут міжнародно-правової відповідальності кримінологічною моделлю космічної безпеки, що забезпечить правопорядок у космічній сфері та зрушить формальний підхід ООН до забезпечення миру і правопорядку у міжнародній космічній системі.

Адже, саме механізм застосування міжнародно-правової відповідальності в космічній сфері потребує ретельного доопрацювання та вдосконалення, шляхом прийняття відповідних міжнародно-правових документів. Це є вкрай необхідним заходом у сфері підтримання космічного правопорядку, шляхом зміни підходу до розуміння суб'єкту злочину та забезпечення невідворотності покарання держав за протиправні діяння в космічній сфері і відшкодування шкоди потерпілій стороні.

В роботі окреслено причини за яких сьогодні кримінологічна наука нездатна охопити дослідницькою увагою міжнародні космічні правовідносини (правопорушення) традиційними методами і критеріями їхньої оцінки, оскільки міжнародні відносини передбачають іншу методологію і не можуть бути загальним об'єктом злочину в межах національного права. Основна проблема полягає в недостатньому рівні дослідження міжнародної злочинності, особливо в умовах зростання загроз, які вона становить для міжнародної безпеки та миру, до критично небезпечного рівня [45, с. 5-6]. Такій ситуації сприяла й доволі небезпечна тенденція – відчуження між наукою та практикою.

Автор роботи переконаний, що широке впровадження в науковий дискурс поняття «міжнародна космічна кримінологія» сприятиме активізації досліджень не лише щодо запобігання правопорушенням у космічній сфері, а й стосовно інших масштабних аспектів. Зокрема, це охоплює сучасне розуміння кримінальних проявів у процесі мілітаризації космосу, феномен

космічного тероризму, кримінально-правові практики у сфері космічних правовідносин, механізми криміналізації відносин між суб'єктами космічної діяльності, а також формування окремих кримінальних структур у цій галузі.

Водночас ця проблема набуває дедалі більшої актуальності через стрімке зростання неконтрольованих та агресивних дій у сфері космічної діяльності, що створює нові й непередбачувані загрози для людства та навколишнього середовища. У таких умовах постає нагальна потреба у комплексних зусиллях юристів і політиків, спрямованих на перегляд та вдосконалення чинної системи міжнародного космічного права. Ключовим елементом цього процесу має стати запровадження глобального адміністрування космічної діяльності як першого кроку до розробки кримінологічної моделі космічної безпеки. Це особливо важливо з огляду на зростаючу тенденцію до розміщення та розробки озброєння і військових технологій у космічному просторі [51].

Досягнення цієї мети можливе лише за умови щирої та об'єктивної зацікавленості космічних держав у збереженні стабільності міжнародного космічного правопорядку. Це вимагає від них не лише дотримання норм міжнародного космічного права, а й активної участі в його вдосконаленні, а також забезпечення ефективного та узгодженого функціонування механізмів міжнародно-правового регулювання космічних відносин [53].

Ключові слова: космічне право, космічна безпека, міжнародне право, конфліктність міжнародних відносин, кримінологічна безпека, правопорушення в космічній сфері, адміністрування космічної діяльності, злочинність, тероризм, безпека, міжнародне співробітництво.

The criminological model of space security in the context of globalization processes

A n n o t a t i o n

Peter H.H. “Criminological model of space security in the context of globalization processes.” – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 “Law”
Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, 2025.

The topic of the dissertation is relevant in the context of the rapid growth of uncontrolled arbitrariness in international space activities [49] and the need to improve the mechanism for ensuring safe international space activities , which requires great efforts by lawyers and politicians to review and improve the existing system of international space law. Unsettled international conflicts, the growth of crime rates and the threat of the spread of criminal activity in the space sector have created the need to address one of the most difficult challenges of our time - ensuring the criminological safety of space exploration.

This conclusion is based, first of all, on information about the growing number of offenses in the international space sphere and the expansion of the range of factors influencing the achievement of space security through the processes of regulation and control of the activities of subjects of space legal relations using the revised legal norms in the international space sphere. Given this approach, the development, justification and further implementation of the concept of criminological space security in the system of space law seems to be a particularly relevant and timely task [52].

The study examines the scientific and practical essence of the model of international criminological security in the space sphere, which is conditioned by the need to develop a new ideology of preventing crimes in space activities. In addition, one of the key tasks of international criminological security in the space sphere should be to determine the main directions of forming a global criminological policy, conducting constant monitoring of threats and implementing effective social

risk management in this area.

The author proves that the active development of criminological science contributes to the creation of modern measures within the framework of the criminological model of space security. The lack of international criminological specialization leads to the fact that a number of factors that determine international conflicts remain outside the attention of criminological science and international law. As a result, these phenomena either remain without proper analysis, or their nature is distorted, which leads to increased threats to international stability and security [2, p. 71].

In addition, the work reveals anthropogenic threats in space activities, which constitute one of the main dangers and provoke the emergence of threats of a natural and technogenic nature.

The work found that the concept of “space danger” includes 4 groups by source of origin, namely: natural, man-made, political and combined. The direct subject of the study was the most complex group of space dangers – political, the sources of which are conflicts at the interstate level in the space sphere that create new and unusual criminological threats (dangerous situations) for humanity and the environment. It is this space danger that, first of all, reflects the divergence in aspirations of participants in international space relations to establish control (domination) over indivisible space resources. Since there is always an unresolved object of dispute in international space relations, this leads to the fact that international conflict becomes a permanent component of space interaction.

In addition, the definitions of the concepts of “international space law”, “space relations”, “international space criminological security”, “international responsibility”, “space terrorism”, “administration of international space activities” were further developed, their characteristics were provided, and proposals were made to improve the above definitions.

The author emphasizes the fact that each cosmic danger (not of natural origin) is a multidimensional, structured phenomenon that requires effective resolution of social contradictions and establishment of control over them. From the point of view

of conflictology, such threats can be considered as a self-regulation mechanism aimed at maintaining the stability of society.

The study focuses on the scientific and practical significance of key aspects of the formation of a criminological model of space security, in particular, on the development of targeted measures of influence aimed at eliminating the causal complex of offenses in the field of space activities. A key aspect of this issue is the formation of the concept of criminological policy, the main task of which is to scientifically substantiate the strategy and tactics of preventing offenses within the framework of interstate space exploration.

Thus, the work additionally substantiates that to effectively counteract crimes in the space sphere, it is necessary to have a correct understanding of the causes, conditions and features of this category of crimes and the reasons that contribute to them. After all, the results of the study have revealed sufficient grounds to believe that the modern international practice of combating crimes in the space sphere is based on an imperfect, ineffective concept of the causes and conditions of these crimes, or rather, its absence.

The reason for this, and it is revealed in the work, is the ineffectiveness of international law, in particular space law, in ensuring international legal order, international legality - the mode of functioning of the system of international relations, the properties of which, unfortunately, are not able to withstand the arbitrariness and violence of space states, to ensure the protection of socially necessary international relations in the space sphere. After all, it is precisely the observance of legality that is the key factor that ensures the stable functioning of not only the international legal system in the sphere of space relations, but also the international system as a whole. It is she who must function in such a way as to guarantee the effectiveness of international space law, since this is a necessary condition for its proper application. In this context, one should talk not only about compliance with ideas and principles, but also about their real implementation in the institutional mechanisms and practice of the international system [50].

The paper substantiates that international treaties (agreements) and

declarations that form the basis of international space law do not have the status of binding legal norms but belong to the category of “soft law”. The most important drawback of modern international space law is the lack of a system for ensuring criminological security in the space sphere for both participating countries and all of humanity, which creates risks of illegal behavior on the part of any subject of space relations [52].

The study highlights the role of international organizations, in particular the United Nations, which is one of the key international institutions that influences the political and legal system of the states participating in space activities. Moreover, attention is focused on the inability of the UN to guarantee real international security, in particular in the space sphere, which increases the risks to international peace. The UN, with its mainly declarative powers, has recently been in a state of de facto paralysis, as a result of which neither the General Assembly, nor the Security Council, nor other bodies of the Organization perform their key functions necessary for maintaining peace and ensuring international security for all members of the world community properly and in a timely manner [53].

In addition, due to the unresolved issue of another problem in the practice of space legal relations, namely, the impunity of the offender, the phenomenon of encroachment by states participating in space legal relations on the legitimate interests of other states or ignoring their rights, is becoming systematic, threatening international space security [33]. That is why it is necessary to supplement the institution of international legal responsibility with a criminological model of space security, which will ensure law and order in the space sphere and shift the formal approach of the UN to ensuring peace and law and order in the international space system.

Indeed, the mechanism for applying international legal responsibility in the space sphere requires careful refinement and improvement, through the adoption of relevant international legal documents. This is an extremely necessary measure in the field of maintaining space law and order, by changing the approach to understanding the subject of the crime and ensuring the inevitability of punishment

of states for unlawful acts in the space sphere and compensation for damage to the injured party.

The paper outlines the reasons why criminological science is unable to cover international space legal relations (offenses) with research attention using traditional methods and criteria for their assessment, since international relations require a different methodology and cannot be a general object of crime within the framework of national law. The main problem lies in the insufficient level of research into international crime, especially in the context of the growth of threats it poses to international security and peace to a critically dangerous level [45, p. 5-6]. This situation was also contributed to by a rather dangerous trend - the alienation between science and practice.

The author of the work is convinced that the widespread introduction of the concept of “international space criminology” into the scientific discourse will contribute to the intensification of research not only on the prevention of crimes in the space sphere, but also on other large-scale aspects. In particular, this includes the modern understanding of criminal manifestations in the process of militarization of space, the phenomenon of space terrorism, criminal legal practices in the field of space legal relations, mechanisms for criminalizing relations between subjects of space activity, as well as the formation of separate criminal structures in this area.

At the same time, this problem is becoming increasingly urgent due to the rapid growth of uncontrolled and aggressive actions in the sphere of space activities, which creates new and unpredictable threats to humanity and the environment. In such conditions, there is an urgent need for comprehensive efforts of lawyers and politicians aimed at reviewing and improving the current system of international space law. A key element of this process should be the introduction of global administration of space activities as the first step towards the development of a criminological model of space security. This is especially important given the growing trend towards the placement and development of weapons and military technologies in outer space [51].

Achieving this goal is possible only if the space powers have a sincere and

objective interest in maintaining the stability of the international space legal order. This requires them not only to comply with the norms of international space law, but also to actively participate in its improvement, as well as to ensure the effective and coordinated functioning of the mechanisms for the international legal regulation of space relations [53].

Keywords: space law, space security, international law, conflict in international relations, criminological security, space crimes, space administration, crime, terrorism, security, international cooperation.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Петер Г.Г. Космічне право України як складова міжнародного космічного права та його відповідність сучасним викликам глобалізаційних процесів у національних та міжнародних публічних правовідносинах. *Глобалізація і суспільство: національний, міжнародний та зарубіжний виміри*: монографія / Т. В. Корнякова, О. Л. Соколенко, В. С. Гошовський та ін.; за заг. ред. д-ра юрид.наук Т. В. Корнякової, д-ра юрид.наук Н. С. Юзікової. Дніпро: ЛПРА, 2021. С. 139-156.

2. Петер Г.Г. Кримінологічна модель космічної безпеки як необхідність у становленні нового світового порядку у воєнний та післявоєнний часи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №10. С. 489-492. URL: http://lsej.org.ua/10_2023/119.pdf.

3. Петер Г.Г. Космічний простір як складова глобалізаційних процесів потребує атмосфери безпеки та нормативно-правового регулювання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 3. С. 141-150. <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-3-22>

4. Петер Г.Г. Правове регулювання міжнародних космічних відносин – передумова досягнення кримінологічної космічної безпеки (запобігання та протидії міжнародним правопорушенням в космічній сфері). *Право і*

суспільство. 2024. № 5. С. 277-286. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.40>

5. Петер Г.Г. Характеристика кримінологічного забезпечення міжнародної космічної діяльності у сфері протидії космічним небезпекам в умовах міжнародних розбіжностей та військових конфліктів. *Журнал східноєвропейського права*. 2025. № 132. С. 281-291. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15080246>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Петер Г.Г. Глобальне адміністрування космічної безпеки. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса, 2022. Т. 1. С. 215-220. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/35c02883-f691-48dc-8548-1b10b6e6afb2/content>

7. Петер Г. Глобальне адміністрування космічної діяльності, перший крок кримінологічної моделі космічної безпеки в умовах глобалізаційних процесів. *3rd International Scientific and Practical Conference «Scientific Paradigm in the Context of Technologies and Society Development»* (Geneva, Switzerland, July 26-28, 2022). Geneva, 2022. № 118. pp. 189-198. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/1031>.

8. Петер Г.Г. Кримінологічна модель космічної безпеки як інструмент становлення нового світового порядку у воєнний та післявоєнний часи. *Забезпечення принципів поваги, захисту та реалізації прав дитини у цифровому середовищі*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конференції (м. Дніпро, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 23 листопада 2023 р.). Дніпро, 2023. С. 110-112. URL:

https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2023/materiali%20konf/Zbirnyk_Konf_Zahyst%20prav_dytny_v_cifrovomu_sviti.pdf.

9. Корнякова Т.В., Петер Г.Г. Особливості міжнародного космічного права щодо забезпечення кримінологічної безпеки. *Scientific Research and Innovation: Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Internet Conference* (Dnipro, April 3-4, 2025). Dnipro, 2025. P. 81-82.

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ РЕЖИМ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ КОСМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	32
1.1. Міжнародна космічна безпека та її нормативно-правове регулювання	32
1.2. Криміногенний стан в космічній діяльності в умовах глобалізації	54
1.3. Поняття і особливості міжнародного космічного права та оцінка ефективності його застосування	80
Висновки до розділу 1	100
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОСМІЧНОГО ПРОСТОРУ В КОНТЕКСТІ ЙОГО КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	103
2.1. Етапи розвитку, принципи та особливості міжнародного космічного права щодо забезпечення кримінологічної безпеки.....	103
2.2. Міжнародне космічне право в системі права міжнародних договорів	119
2.3. Космічне право України і забезпечення національної безпеки України	147
Висновки до розділу 2	162
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОСМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	165
3.1. Інститути міжнародної відповідальності у галузі міжнародної космічної безпеки	165
3.2. Міжнародні організації як механізм впорядкування космічної діяльності	186
3.3. Кримінологічна модель космічної безпеки в Україні як складова міжнародної безпеки	195
Висновки до розділу 3	224
ВИСНОВКИ.....	227
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ.....	234
ДОДАТКИ.....	251

ВСТУП

Актуальність теми. Збільшення загроз міжнародному миру та безпеці, а також зростання кількості й значущості міжнародних правопорушень у сфері космічної діяльності породжує все більше запитань щодо ефективності міжнародного права та його кримінологічного забезпечення. Об'єктивний аналіз криміногенної ситуації в космічній сфері свідчить про те, що сучасний рівень космічних загроз та спроможність їм протистояти є одними з ключових факторів, які спричиняють дестабілізацію політичної ситуації в світі та створюють реальні загрози не лише окремій країні, а і всьому суспільству.

У дослідженні обґрунтовано недостатню ефективність чинного міжнародного космічного права, зокрема його неспроможність відповідати сучасним глобальним соціально-економічним викликам. Це є наслідком недостатньої уваги з боку юридичної спільноти, політиків та галузевих фахівців до проблем космічної безпеки, зокрема до правопорушень у сфері космічної діяльності [51].

Протистояння та боротьба з правопорушеннями у космічній сфері неможливі без їх глибокого розуміння та аналізу. Впоратися з цим можна лише на підставі розробки цільового кримінологічного механізму, за допомогою якого можна напрацювати необхідні науково-обґрунтовані рекомендації щодо протидії правопорушенням в космічній сфері, які будуть запроваджені для міжнародного космічного права та міжнародних правозастосовних структур як модель міжнародної кримінологічної космічної безпеки.

Автором доведено, що у правовому та організаційному забезпеченні реалізації космічного права спостерігається відсутність належної діяльності з боку відповідних органів, що вказує на неповноту правового регулювання та недостатню ефективність механізмів його реалізації, яке не передбачає систему гарантування безпеки в космічній сфері та органів на виконання функцій по забезпеченню криміногенної безпеки і впровадження заходів щодо

превентивного впливу на зниження рівня правопорушень в космічній сфері. Цьому сприяє відсутність на теренах сучасної юридичної науки комплексного дослідження проблем міжнародного космічного права, зокрема питання кримінологічної безпеки в космічній діяльності. Отже, системне дослідження міжнародного космічного права як досить нової галузі та питань правового врегулювання кримінологічної безпеки освоєння космічного простору потребує пошуку нових підходів до розв'язання неприборканих хаотичних процесів в космічній сфері [49] та є важливим у теоретичному та практичному аспектах, що зумовлює актуальність теми дисертаційного дослідження.

В роботі обґрунтована потреба в розробленні та впровадженні концепції кримінологічної моделі космічної безпеки, яка повинна стати одним із ключових напрямів досліджень у сучасній кримінології та інтегруватися в систему кримінологічних інститутів. Її реалізація забезпечить ефективне функціонування механізмів запобігання та протидії правопорушенням у космічній сфері, сприяючи підвищенню рівня безпеки в умовах активного освоєння космосу [49].

Аналіз наукового доробку, наукових публікацій, міжнародно-правової бази та законодавства України засвідчив, що в юридичній науці питання кримінологічного забезпечення міжнародної космічної діяльності не знайшло свого цільового комплексного висвітлення. Сутність космічних небезпек (правопорушень), їхній кваліфікаційний склад до цього часу належним чином не досліджено. За сучасних умов не існує єдиного підходу до трактування понять: «космічна небезпека», «космічне правопорушення» та «відповідальність за його скоєння». Певні аспекти космічної небезпеки частково відображені в міжнародних актах ООН, проте відсутнє комплексне наукове дослідження цієї проблематики.

Теоретичні підходи до формування концепції кримінологічної моделі космічної безпеки, а також роль і потенціал кримінології у вирішенні завдань протидії ризикам та безпековим викликам у сфері національної безпеки і міжнародно-правовій сфері були предметом досліджень таких науковців як:

Антипенко В.Ф. [1-5], Бернадський Б.В. [7], Дубовіч І. [22], Корнякова Т.В. [31-32], Мозоль С.А. [46-47], Стельмах О.С. [77-78], Сорока Л.В. [72-74, 125], Шишка Р.Б. [87], Шемшученко Ю.С., Семеняка В.В. [86], Теліпко В.Є., Овчаренко А.С. [81], Попов В.М., Богатов О.І. [56], Юзікова Н.С. [88, 89], Легеза Є.О. [40, 41], Драган О.В. [20, 21], Лахова О.В. [38, 39], Сачко О.В [70, 71] та інші.

До зарубіжних досліджень, присвячених основним принципам та нормам космічного права й аналізу правової діяльності космічної галузі можна віднести: Чен Б. [94], Лайл Ф. та Ларсен П. [107], Трончетті Ф. [131] та Моргентау Г. [111].

В основу дослідження покладено наукові здобутки таких фахівців як : Стельмах О.С. «Міжнародно-правовий режим безпеки дослідження та використання космічного простору в мирних цілях» (2015 р.) [76, 77], Сорока Л.В., «Керівні принципи забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності як основа нової космічної доктрини» (2020 р.) [73], Важна К.А. «Концепція кримінальної відповідальності держави: можливість реалізації в сучасному міжнародному праві» (2017 р.) [9] та інші. Незважаючи на вагомість наявних наукових напрацювань правові механізми забезпечення міжнародного правопорядку в космічній сфері потребують подальших досліджень на засадах сучасних теоретичних та методичних підходів щодо формування концепції кримінологічної моделі космічної безпеки. На даний час бракує наукових розробок з проблематики кримінологічної космічної безпеки як безпосереднього об'єкту наукового пошуку, що обумовлює актуальність, теоретичну та практичну значимість дослідження. Адже, в жодній з вищевказаних наукових робіт кримінологічна модель космічної безпеки як безпосередній предмет наукового пошуку не знайшла свого відображення.

Так, аналіз наукових напрацювань та реалії сьогодення свідчать про нагальну потребу в перегляді та вдосконаленні чинної системи міжнародного космічного права, ключовим елементом якого має стати запровадження

глобального адміністрування космічної діяльності, як першого кроку до створення кримінологічної моделі космічної безпеки в умовах наростаючого неконтрольованого та агресивного свавілля в космічній сфері, що створює нові й незвичні загрози для суспільства та довкілля. Антипенко В.Ф. у своїй праці наголошує на необхідності оновлення загальнонаукової методичної бази для дослідження кримінології міжнародної злочинності. На його думку, традиційні методи аналізу генезису злочинності потребують удосконалення та адаптації до масштабу міжнародних процесів, з урахуванням здатності наукового підходу охоплювати детермінанти злочинності, які формуються у складному та різноманітному середовищі міжнародних відносин [2].

Саме тому, дослідження теоретико-прикладних засад кримінологічного забезпечення міжнародної космічної безпеки виступає, в умовах сьогодення, однією з актуальних проблем міжнародної спільноти.

В роботі автором враховано неаргументовані заперечення окремих науковців, які виступають проти інституту галузевих кримінологій, що не відповідає вимогам сьогодення і жодним чином не сприяє вирішенню фундаментальних проблем кримінології. Адже широкий вихід кримінології на конкретні проблеми практики, у нашому випадку, в космічній сфері, потребує від неї своєчасного та кваліфікованого реагування на зміни в космічній діяльності, контроль та реагування на нові прояви суспільно небезпечних негативних явищ в освоєнні Космосу, формування висновків, які здатні орієнтувати як влади країн, так і міжнародні організації в протидії правопорушенням в космічній сфері.

Окрім цього, окреслено необхідність поєднання зусиль науковців-кримінологів з іншими науковими спеціалізаціями, що дозволяє плідно співпрацювати над вирішенням кримінологічних проблем теоретичного і прикладного характеру як у космічній сфері, так і в інших галузях, що сприяє збагаченню теорії спеціально-кримінологічного запобігання правопорушенням в космічній сфері в межах фундаментальної науки кримінології.

В дисертації доведена необхідність щодо усунення небезпечного феномену сьогодення – відчуження між наукою кримінологією, космічним правом і практичною діяльністю з освоєння Космосу, коли представники держав-учасниць космічних відносин не бажають сприймати висновки науки, дотримуватись підписаних договорів, що призводить до дестабілізації міжнародного правопорядку й «підривання авторитету» міжнародного космічного права.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Тема дослідження узгоджується з положеннями I Гаазької мирної конференції 1899 р. [44], Конвенції про мирне врегулювання міжнародних спорів, яка на II Гаазькій конференції 1907 р. [27] була викладена в новій редакції. Україна з 1962 р. є учасницею цих конвенцій.

Роботу виконано відповідно до напрямів наукових досліджень Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара: за темою «Модернізація національного підходу до вирішення проблем правового захисту людини і суспільства у контексті сучасних глобальних викликів» (2022-2024 рр., №0122U00109), в якій автором запропоновано кримінологічну модель космічної безпеки як складової міжнародної безпеки, сформовано концепт «міжнародна космічна безпека» та визначено перспективи розвитку міжнародного космічного права в системі права міжнародних договорів (угод) і декларацій; за темою «Розробка інноваційних стратегем сталого розвитку економічних систем з використанням технологій штучного інтелекту» (2025-2027 рр., №0125U001861), де автором було проаналізовано космічне право України в контексті сталого розвитку та можливості використання технологій штучного інтелекту як складової міжнародної безпеки.

Мета і задачі дослідження.

Метою дисертаційної роботи є виявлення проблем зростання загроз міжнародній космічній безпеці на підставі комплексного аналізу нормативної бази міжнародного космічного права, розкриття специфіки міжнародної космічної безпеки як системи для формування цілісної концепції

кримінологічної моделі міжнародної космічної безпеки та розробка практичних рекомендацій щодо асекурації міжнародної кримінологічної космічної безпеки новим змістом.

Поставлена мета зумовила потребу у вирішенні низки дослідницьких завдань, серед яких, зокрема:

- дослідити сучасний стан та тенденції у сфері міжнародної космічної безпеки, а саме кримінологічно-небезпечні та виявити причинно-наслідкові зв'язки конфліктності міжнародних космічних відносин, які потребують нормативно-правового регулювання;

- надати характеристику сучасного стану криміногенної обстановки в космічній діяльності в умовах глобалізації, обмеженості правозастосування міжнародного космічного права;

- розкрити поняття та проаналізувати особливості міжнародного космічного права та проблеми щодо його ефективності в сучасній системі міжнародної безпеки, що обумовлює актуальність формування кримінологічної моделі космічної безпеки;

- дослідити генезу етапів та принципи розвитку міжнародного космічного права, його особливості щодо забезпечення космічної безпеки в умовах діючих міжнародних договорів (угод) і декларацій, на яких базується міжнародне космічне право;

- обґрунтувати, що міжнародне космічне право є підгалуззю публічного права та визначити перспективи розвитку міжнародного космічного права в системі права міжнародних договорів (угод) і декларацій, на яких базується міжнародне космічне право та його місце і роль в системі права;

- проаналізувати Космічне право України і національну безпеку України в умовах правового регулювання космічної політики України;

- обґрунтувати актуальність інституту міжнародної відповідальності держави як ефективного інструменту дієвості міжнародного космічного права та необхідність глобального адміністрування міжнародної космічної діяльності – як першого кроку до кримінологічної моделі космічної безпеки;

- сформулювати власні пропозиції із залучення міжнародних організацій як механізму впорядкування космічної діяльності та створення кримінологічної моделі космічної безпеки в освоєнні космічного простору;

- розробити кримінологічну модель космічної безпеки як складової міжнародної безпеки та необхідність у становленні нового світового порядку у воєнний і післявоєнний часи.

Об'єкт дослідження – це суспільні відносини, які виникають у процесі розроблення кримінологічної моделі космічної безпеки в умовах глобалізаційних процесів.

Предметом дослідження є кримінологічні засади формування моделі космічної безпеки, зокрема ризики, загрози, форми та механізми протидії правопорушенням у сфері освоєння та використання космічного простору в контексті геополітичних інтересів держав.

Методи дослідження були обрані з урахуванням багатовимірного підходу до аналізу міжнародних космічних правовідносин, охоплюючи правовий, історичний, політологічний та соціологічний аспекти. Кожен із цих напрямків має свої специфічні методи аналізу та узагальнення емпіричних даних, що суттєво відрізняються від традиційних кримінологічних підходів. Дослідження ґрунтується на досягненнях передусім таких гуманітарних наук, як геополітика, економіка, міжнародна соціологія, конфліктологія та інших суміжних з правом наук, що забезпечує комплексне розуміння динаміки правових процесів у сфері космічної діяльності. З огляду на специфіку таких галузей міжнародного права, як міжнародне кримінальне та міжнародне космічне право, а також враховуючи визначений об'єкт і предмет дослідження, у роботі було застосовано традиційний науковий інструментарій. Зокрема, використовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні методи пізнання суспільно-правових явищ, а також загальні логічні прийоми – абстрагування, аналогія, аналіз, узагальнення тощо. Це забезпечило можливість належного виконання поставлених завдань і досягнення сформульованої мети.

У межах існуючих методологічних підходів до аналізу міжнародних космічних правовідносин було застосовано два основні напрями:

- історико-правовий підхід, який дозволяє розглядати міжнародні космічні відносини як специфічну форму суспільних взаємодій між суб'єктами космічної діяльності. Дослідження здійснюється шляхом аналізу еволюції інституцій, зв'язків та поведінкових моделей, що виникають і розвиваються у часовому та просторовому вимірах;

- геополітичний (геоекономічний) підхід, який передбачає аналіз міжнародних космічних правовідносин крізь призму політичної та економічної взаємодії між державами та іншими суб'єктами космічної діяльності. Особливий акцент робиться на просторовому розташуванні учасників міжнародних правовідносин, їх впливі на глобальні політичні та економічні процеси, а також на стратегічних аспектах освоєння та використання космічного простору.

Такий методологічний підхід зумовлений тим, що міжнародні космічні відносини та сформована система правовідносин між державами-учасницями, як наслідок їх розвитку на тлі глобалізаційних процесів, з часом набувають змін та закономірностей, які потребують кримінологічного забезпечення, що набуває особливої актуальності та потребує удосконалення міжнародного космічного права.

Враховуючи, що методологія та практичні аспекти аналізу закономірностей динаміки розвитку системи міжнародних космічних правовідносин є недостатньо опрацьованими через недоліки традиційного системного підходу, то нами було застосовано такий алгоритм:

- а) перший етап – узагальнення інформації щодо мотиваційної бази суб'єктів міжнародних космічних правовідносин, з урахуванням внутрішніх чинників, які впливають на їхню діяльність та прийняття рішень;

- б) другий етап – формування моделі взаємодії між суб'єктами космічних правовідносин, враховуючи їхні стратегічні та тактичні пріоритети, а також вплив зовнішнього середовища на їхню поведінку.

Що ж стосується кримінологічного аналізу поведінки космічних держав у контексті міжнародної космічної безпеки, то з'ясування сучасного стану політичних систем держав-учасниць, логіки їх розвитку та здатності адаптуватися до глобалізаційних змін, то він здійснювався на основі детерміністичного підходу.

За цих підстав було використано досвід та методологічну базу міждисциплінарних досліджень із застосуванням синергетичного, цивілізаційного та світосистемного підходів, які дозволили узагальнити увесь комплекс питань, пов'язаних із міжнародною космічною безпекою у глобальному контексті та її динамічною природою розвитку.

Окрім цього, у роботі системно було використано такі методи дослідження як: статистичний метод, компаративістський метод та прогностичний метод. Статистичні дані є важливою складовою для формування уявлення про міжнародну космічну діяльність та розуміння деструктивних та конструктивних процесів у контексті космічних небезпек, їх впливу на міжнародне суспільство. Емпіричною базою дослідження стали статистичні та аналітичні матеріали: звіти і статистичні матеріали ООН, політико-правова публіцистика у засобах масової інформації. Компаративістський метод сприяв узагальненню сприйняття кримінологічних підходів в окремих космічних країнах. Прогностичний метод допоміг формуванню узагальнення, щодо ролі змін в політичних процесах окремих космічних країн, в сприйнятті українського суспільства до повномасштабного вторгнення та в умовах трирічного стримування агресора.

Під час дослідження обраної тематики, як загальнонауковий метод, було використано діалектико-матеріалістичний метод, який дозволив здійснити комплексний науковий аналіз доктринальних положень при розробці концепції кримінологічної моделі космічної безпеки. Крім того, використання логіко-семантичного методу сприяло визначенню логіко-методологічних засад побудови ключових понять, таких як «космічна діяльність», «космічна небезпека», «кримінологічна модель». Цей метод

також був застосований при формуванні авторських дефініцій, що дозволило уточнити та систематизувати основні концепти дослідження. Метод пізнання та історичний метод використовувалися на всіх етапах дослідження. Метод моделювання дав змогу виробити пропозиції щодо протистояння космічним небезпекам в умовах становлення моделі кримінологічної міжнародної космічної безпеки.

Вказані методи дозволяють оцінити реальний стан міжнародних космічних правовідносин, схарактеризувати кримінологічне забезпечення міжнародної космічної діяльності у сфері протидії космічним правопорушенням, сформулювати необхідність вивчення їх детермінації й причинності та спрогнозувати перспективи подальшого освоєння Космосу.

Нормативна база дослідження включає Конституцію України, законодавчі акти України, що регулюють космічну діяльність, а також інші правові акти, що стосуються цієї сфери. Крім того, дослідження спирається на міжнародно-правові акти, що визначають правовий режим космічного простору, та законодавство інших країн, які активно беруть участь у космічній діяльності.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що робота є першим комплексним дослідженням у якому використано новітні досягнення космічного, міжнародного, кримінологічного та адміністративного права, що дозволило по новому вирішити завдання забезпечення міжнародної космічної безпеки. У результаті проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано низку положень та висновків, які наділені безумовною теоретичною та практичною значущістю, а також конкретизують наукову новизну дисертаційної роботи, зокрема:

вперше:

- розроблено кримінологічну модель космічної безпеки як складової міжнародної безпеки та сформовано концепт «міжнародна космічна безпека», що охоплює низку самостійних категорій, що мають характерні риси та в сукупності утворюють якісно нову юридичну конструкцію. Основними її

елементами є понятійно-категоріальне визначення безпеки у науковому дискурсі, юридична природа космічних загроз, а також на цій основі сформульоване визначення «міжнародна космічна безпека»;

- розкрито поняття і особливості міжнародного космічного права та проблеми щодо його неефективності в сучасній системі міжнародної безпеки та обґрунтовано, що розвиток теорії міжнародної космічної безпеки не може відбуватися виключно через встановлення чи розширення меж емпіричного аналізу. Основним чинником цієї проблеми є методологічні обмеження теорії міжнародної космічної безпеки, які зумовлюють фрагментарність емпіричних даних і різноманітність підходів, що унеможлиблює цілісне бачення предмета дослідження. У зв'язку з цим застосування методів і прийомів кримінології є необхідним, оскільки саме ця наука забезпечує системний підхід до вивчення проблематики та її практичну реалізацію;

- описана генеза моделі космічної безпеки як переосмислення поглядів на роль і призначення кримінології в сучасних умовах міжнародних космічних правовідносин, її цілеспрямований вплив на причинний комплекс правопорушень в космічній сфері, яка включає кримінологічне забезпечення космічної безпеки як основного і необхідного інструменту в системі міжнародних відносин;

- доведено актуальність інституту міжнародної відповідальності держави як ефективного інструменту дієвості міжнародного космічного права та необхідність глобального адміністрування міжнародної космічної діяльності – як першого кроку до кримінологічної моделі космічної безпеки, де лише кримінологія як традиційна наука про причинність правопорушень, з застосуванням міжнародно-кримінологічних методів та механізмів, в змозі методологічно охопити весь комплекс детермінантів міжнародних космічних небезпек, як правопорушень за міжнародним правом, що вказує на перспективу створення специфічного міжнародного напрямку у кримінологічній науці – міжнародну космічну кримінологію;

- запропоновано міжнародні організації – як варіант механізму

впорядкування космічної діяльності на основі сформованого концепту моделі міжнародної кримінологічної космічної безпеки, розкрита комплексна картина загальносвітової політичної взаємодії суб'єктів космічних правовідносин і чітке структурне уявлення про систему міжнародних космічних відносин, як уособлення усіх сталих зв'язків та взаємодій між їх суб'єктами, які формують тенденції та закономірності виникнення космічних небезпек, що підлягають дослідженню наукою кримінологія;

удосконалено:

- наукові розробки щодо **сучасних тенденцій** міжнародної космічної безпеки, а саме кримінологічно-небезпечні та причинно-наслідкові зв'язки конфліктності міжнародних космічних відносин, які потребують нормативно-правового регулювання та вказують на необхідність створення специфічного міжнародного напрямку у кримінологічній науці – міжнародну космічну кримінологію ;

- наукові положення щодо характеристики сучасного стану криміногенної обстановки в космічній діяльності в умовах глобалізації, обмеженість правозастосування міжнародного космічного права та сформульовано об'єкт дослідження – наукова розробка питань здатних стабілізувати, регулювати або вносити позитивні зміни у стан об'єкта з метою запобігання та протидії міжнародним правопорушенням в космічній сфері (діяльності), зменшення її негативного та руйнівного впливу на суспільні відносини як в межах середовища проживання людства, так і за його межами – космічному просторі;

дістали подальшого розвитку:

- положення щодо етапів та принципів розвитку міжнародного космічного права, його особливості щодо забезпечення космічної безпеки в умовах діючих міжнародних договорів (угод) і декларацій, на яких базується міжнародне космічне право;

- наукові положення щодо сучасного стану і перспектив розвитку міжнародного космічного права в системі права міжнародних договорів (угод)

і декларацій, на яких базується міжнародне космічне право, як сукупності взаємопов'язаних парадигмальних аспектів (наукових, історичних, політичних, правових, економічних, науково-технічних закономірностей) та дотримання міжсферного балансу у процесі розвитку космічної діяльності ;

- наукові розробки щодо аналізу Космічного права України і національної безпеки України в умовах правового регулювання космічної політики України як нової концепційно-сутнісної основи космічної доктрини України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що окремі наукові підходи та теоретичні положення щодо формування кримінологічної моделі космічної безпеки в умовах глобалізаційних процесів, запропонованої в дисертаційній роботі, доведені до рівня конкретних рекомендацій для удосконалення освітніх програм та наукових досліджень у сфері космічної безпеки. Практичне значення результатів дисертації та їх використання у діяльності Національного центра аерокосмічної освіти молоді імені О.М. Макарова підтверджено Актом №80 від 14.03.2025 р. Результати дисертаційної роботи впроваджено в навчальний процес Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара при викладанні дисциплін «Кримінологія», «Кримінальний процес», «Кримінально-виконавче право», «Організація судових та правоохоронних органів» (Довідка № 87-904-13 від 07.03.2025 р.).

Особистий внесок здобувача, публікації. Дисертаційне дослідження виконано автором самостійно. Всі положення та висновки, що складають наукову новизну роботи, є результатом особистої наукової діяльності здобувача. Автором також самостійно опубліковано наукові статті: «Правове регулювання міжнародних космічних відносин – передумова досягнення кримінологічної космічної безпеки (запобігання та протидії міжнародним правопорушенням у космічній сфері)», «Кримінологічна модель космічної безпеки як необхідність у становленні нового світового порядку у воєнний і післявоєнний часи», «Космічний простір як складова глобалізаційних

процесів: необхідність забезпечення безпеки та нормативно-правового регулювання».

У цих дослідженнях висвітлено недостатню ефективність чинного міжнародного космічного права та його невідповідність сучасним світовим соціально-економічним реаліям. Це, у свою чергу, зумовлює недостатню увагу до питань кримінологічної космічної безпеки. Автор доходить висновку, що кримінологічна модель космічної безпеки має стати одним із пріоритетних напрямів розвитку сучасної кримінологічної науки та ключовим інструментом у системі кримінологічних інститутів, що сприятимуть ефективному механізму запобігання та протидії правопорушенням у космічній сфері [51]. Особлива увага приділена тому, що стрімке зростання темпів науково-технічного прогресу в сфері космічної діяльності, глобалізаційні процеси та геополітичні трансформації зумовлюють появу нових видів космічних правовідносин. Вони потребують не лише належного правового регулювання та гармонізації національного законодавства держав-учасниць міжнародних космічних відносин (зокрема України) з міжнародними нормами, а й розробки ефективних заходів безпеки, спрямованих на захист від суспільно небезпечних посягань та загроз техногенного характеру, що виникають у процесі освоєння космічного простору [50].

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення, висновки та практичні рекомендації дисертації доповідались на міжнародних та всеукраїнських конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (м. Одеса, 17 червня 2022 р.); 3-й Міжнародній науково-практичній конференції «Scientific Paradigm in the Context of Technologies and Society Development» (Женева, Швейцарія, 26-28 липня 2022); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Забезпечення принципів поваги, захисту та реалізації прав дитини у цифровому середовищі» (м. Дніпро, 23 листопада 2023 р.); 4-й Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції

«Scientific Research and Innovation» (м. Дніпро, 3–4 квітня 2025 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, 3 розділів та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 253 сторінок, з яких основного тексту – 217 сторінок. Робота містить список використаних джерел зі 132 найменувань на 17 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ РЕЖИМ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ КОСМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

1.1. Міжнародна космічна безпека та її нормативно-правове регулювання

Починаючи з середини ХХ століття і до сьогодні розвиток сучасного світу, а також незалежної України, відзначається глибокими процесами глобалізації, які охоплюють усі сфери суспільного життя. Вони проявляються як у стрімкому науково-технічному прогресі, так і в змінах суспільної свідомості. Ці трансформації збіглися в часі з початком освоєння космічного простору та його визнанням як стратегічної сфери, що стало можливим завдяки розвитку світових економік та появі нових технологій. Водночас вони спричинили зміни в соціальних відносинах, зокрема формування нового балансу інтересів, де міжнародні пріоритети дедалі частіше превалюють над національними [50] і намагання удосконалити наявні способи вирішення актуальних космічно-правових питань міжнародного та національного космічного права, спрямованих на зменшення ймовірності виникнення конфліктів, тобто «Інтернаціоналізація міжнародного життя все значнішою мірою інтернаціоналізує злочинність як складову мегасоціальної системи, якою є міжнародне суспільство» - зазначає Антипенко В.Ф. [2, с. 66]. Вже сьогодні у сфері космічної інфраструктури, включно з природними об'єктами, такими як Місяць, Марс та інші небесні тіла Сонячної системи, виникають правовідносини, які мають міжгалузевий характер, але наразі регулюються в межах міжнародного космічного права. Однак, через недостатність нормативно-правового врегулювання цих відносин у міжнародній космічній сфері порушується баланс безпеки, що спричиняє непорозуміння, суперечки

та потенційно конфліктні ситуації. Запобігти таким ризикам можливо шляхом посилення регулятивної та охоронної функцій права, зокрема через розробку та впровадження кримінологічної моделі космічної безпеки.

У цьому контексті Шемшученко Ю.С. та Семеняка В.В. вказують на те, що чинні правові норми не забезпечують належного та ефективного врегулювання складних правовідносин, які виникають у процесі реалізації космічних проєктів і програм. Відповідно, існуюче космічне законодавство не повною мірою відповідає зростаючим потребам і інтересам суб'єктів космічної діяльності [86, с 11].

З моменту початку освоєння космічного простору міжнародними інституціями була створена досить ґрунтовна правова база для регулювання відносин у сфері міжнародної космічної діяльності. Проте, на жаль, вона вже не відповідає сучасним реаліям розвитку космічної галузі, оскільки Космос перетворився на повноцінний і стратегічно важливий сектор світової економіки, а саме, надання космічних послуг, що сприяє зростанню потреби в новій концепційно-сутнісній моделі функціонування міжгалузевих відносин у космічній сфері [50]. На сьогодні відкриття та розвідка космічного простору здійснюється за допомогою міжгалузевих комерціалізованих космічних технологій за участі нового міжнародного інвестиційного середовища. Сучасна космонавтика вже не обмежується фізичними дослідженнями космосу однією державою, які велися за допомогою пілотованих космічних польотів та автоматичних космічних апаратів. Диверсифікація економічно розвинутих країн призвела до розвитку ринку міжнародних космічних послуг, які не обмежуються «космічним туризмом», а активно, використовуючи концепцію нетрадиційного підходу, здійснюють наукові дослідження, які перетворюються в такі галузі як космічна археологія та геологія, що природно потребує не тільки належного правового регулювання, а і належної безпеки, оскільки, відповідно до нормативних гарантій чинне міжнародне космічне право покликане служити миру.

Однак однією з найгостріших проблем сучасності, яка потребує

особливої уваги та належного правового регулювання, є мілітаризація космічного простору, що активно здійснюється розвиненими державами, зокрема США, Китаєм і Росією. Історичний досвід свідчить про постійну військову взаємозалежність між країнами, і, на жаль, ця тенденція зберігається й сьогодні. Військова сила продовжує відігравати ключову роль у світовій політиці, що потребує врахування в процесі формування міжнародно-правових механізмів регулювання космічної діяльності [50].

Беззаперечно, фундаментальні міжнародно-правові акти в галузі космічного права наголошують на тому, що космічний простір повинен використовуватися виключно в мирних цілях та в інтересах усього людства. Головна увага зосереджується саме на «людстві» як цілісному суб'єкті, а не на розрізнених національних інтересах окремих суверенних держав. Це впливає з правового статусу космічного простору, який розглядається як спільне надбання та спадщина людства. Однак конфліктність інтересів провідних космічних держав підриває принцип переваги загального публічного інтересу над приватним, що створює загрозу не лише для стабільності існуючого космічного порядку, але й для збереження правових засад, які гарантують можливість використання та дослідження космосу в майбутньому відповідно до норм міжнародного права [78, с. 528].

Космічні програми економічно розвинених держав, таких як США, Китай, мають як цивільну, так і військову складові. Водночас структура збройних сил у цих країнах відрізняється: якщо в Китаї офіційно не виділено окремого роду військ, що відповідає за космічні операції, то в США з 2019 року функціонують Космічні війська [50]. Важливо зазначити, що йдеться не про військовий підрозділ, а про окремий вид збройних сил, діяльність яких регламентується законодавством. На відміну від США, в Росії Космічні війська були створені указом президента у 2001 році, проте їх діяльність не врегульована на рівні закону і спрямована переважно на мілітаризацію космосу.

Окремої уваги як космічна держава заслуговує Китайська Народна

Республіка, чия космічна програма активно розвивається завдяки централізованій економіці, значним фінансовим та матеріальним ресурсам, а також традиційно високому рівню участі військових у реалізації космічних проєктів. Офіційно Пекін виступає за використання космосу виключно в мирних цілях і не відмовляється від підписання відповідних угод та договорів. Проте, з метою проведення об'єднаних військових операцій в Китаї створені особливі Сили стратегічного забезпечення, які і призначені для інтеграції кіберпростору, космосу і радіоелектронної боротьби.

Отже, необхідно зважати на те, що нескоординована діяльність потужних суверенних держав у космічній сфері, які діють виключно у власних інтересах, сприяє формуванню міжнародної системи, в якій домінує обмежене коло найвпливовіших країн. Як наслідок, саме структура цієї системи визначає поведінкові моделі інших міжнародних акторів, впливаючи на їхні рішення та стратегії у сфері космічної діяльності. Навіть незначні зміни у співвідношенні сил між державами можуть порушити існуючу структуру міжнародної системи, однак сама її природа залишається незмінною, адже в її основі лежить конкуренція обмеженого кола великих держав із несумісними інтересами. Це обумовлює необхідність аналізу та прогнозування поведінкових моделей держав на міжнародній космічній арені задля забезпечення кримінологічної космічної безпеки.

Водночас науковці [2, 6, 13] наголошують, що протиправна діяльність окремих держав-учасниць космічної діяльності свідчить про недостатнє усвідомлення кримінологією своїх завдань і можливостей у сфері міжнародного права, пов'язаного з освоєнням космосу. В умовах прискореного розвитку космічних програм деяких держав криміногенні фактори набувають нових, нетипових для традиційної кримінології форм і проявів, що залишаються поза увагою дослідників. Як наслідок, міжнародне космічне право не отримує належним чином обґрунтованих рекомендацій щодо формування змісту міжнародної нормотворчості та ефективного кримінально-правового контролю в космічній сфері [51]. У цьому контексті

Антипенко В.Ф. вказує, що через координаційний характер міжнародного права (на відміну від ієрархічної природи внутрішньодержавного права), дії держави, які можуть призвести до виникнення злочинності, оцінюються з точки зору того, чи дотримується держава добровільно прийнятих на себе зобов'язань (що визначає наявність кримінальності), або чи відбуваються подібні дії поза межами таких зобов'язань (що свідчить про криміногенність) [2, с. 70].

Усі ці процеси свідчать про прагнення країн, що займаються космічною діяльністю, здобути стратегічні переваги в космічному просторі, що, своєю чергою, є складовою глобалізаційних процесів і відображенням геополітичних інтересів держав-учасників космічних програм. Активне освоєння космосу державами зумовлює необхідність усвідомлення та аналізу потенційних загроз, що супроводжують цей процес, а також перегляду чинного міжнародного космічного права. Зокрема, це потребує оновлення регулювання космічної діяльності, приведення його у відповідність до сучасних викликів, інтеграції в міжнародно-правове поле та закріплення відповідних норм у національному законодавстві. Основною метою таких змін має бути забезпечення мирного використання космічного простору, дотримання принципів екологічної безпеки та захисту інтересів усіх країн. При цьому важливо враховувати, що всі ці заходи мають бути нерозривно пов'язані з процесами забезпечення кримінологічної безпеки в космічній діяльності, яка повинна стати ключовим напрямом міжнародного космічного права.

У сучасних умовах світова економіка перебуває в стані глибокої кризи, що спричиняє погіршення рівня життя значної частини населення планети та супроводжується зростанням міжнародної злочинності й правопорушень. Попри очікувані позитивні аспекти глобалізації, вони не призводять до формування суспільства, що характеризується соціальною рівністю, а навпаки, сприяють поглибленню соціально-економічних диспропорцій та загостренню конфліктів у міжнародному просторі. Глобалізаційні процеси не сприяють соціальному примиренню, а, навпаки, загострюють соціально-

економічну нерівність. Вони стають джерелом зростання міжнародних конфліктів, що, у свою чергу, призводить до посилення міжнародної криміногенної ситуації. У зв'язку з цим постає питання про дієвість та ефективність сучасного міжнародного права [5, с. 58].

З огляду на це стає очевидним, що в майбутньому під час космічних військових конфліктів будь-якої інтенсивності ключову роль відіграватимуть спроби сторін встановити контроль над космічною інфраструктурою противника. Зокрема, це може відбуватися шляхом атак на стратегічно важливі супутники, що вже мало місце з боку росії під час її військового вторгнення в Україну у 2022 році. Крім того, існує загроза застосування озброєнь у космічному просторі, про що росія неодноразово заявляла, використовуючи такі погрози як елемент військово-політичного тиску.

З огляду на динамічні глобалізаційні процеси, зростання військового потенціалу космічних держав, трансформацію міжнародної системи від монополярного до поліполярного світу, питання кримінологічної безпеки набуває особливого значення. Однак мова йде не лише про захист об'єктів критичної інфраструктури у традиційному розумінні, а насамперед про безпеку космічної інфраструктури, яка охоплює і критичні об'єкти державної та міжнародної важливості.

На жаль, навіть найбільш розвинені країни поки що не сприймають космічну інфраструктуру як невід'ємний елемент кримінологічної безпеки. Попри те, що вона є однією з ключових складових національної інфраструктури космічних держав та відіграє критичну роль у забезпеченні обороноздатності, комунікації, навігації та моніторингу, її захист залишається поза комплексними заходами, спрямованими на запобігання міжнародним правопорушенням у космічній сфері. Це створює додаткові виклики для міжнародного космічного права та актуалізує необхідність його перегляду з урахуванням нових реалій та загроз.

Розглядаючи питання міжнародної кримінологічної космічної безпеки, необхідно враховувати один із ключових принципів політичного реалізму –

анархічну природу міжнародних відносин, яка суттєво відрізняє їх від внутрішньодержавних. Якщо всередині держави влада має монополію на легітимне застосування сили та забезпечення правопорядку, то в міжнародній сфері відсутній єдиний центр, уповноважений здійснювати примусові заходи для врегулювання конфліктів. За умов, коли кожна держава орієнтується виключно на власні національні інтереси, анархічність міжнародного середовища набуває особливого значення. У такій ситуації країни змушені покладатися лише на власні ресурси та можливості у відстоюванні своїх стратегічних цілей. Єдиним ефективним способом забезпечення національних інтересів, відповідно до концепції політичного реалізму, є нарощування державної потужності. Ця потужність оцінюється передусім через здатність впливати на інших суб'єктів міжнародної політики. Вона розглядається в широкому контексті, включаючи військову та економічну силу, а також гарантії національної безпеки, добробуту, міжнародного престижу, іміджу та авторитету держави [81].

В умовах військової агресії російської федерації проти України доцільно нагадати, що у квітні–травні 2022 року іноземні засоби масової інформації широко висвітлювали повідомлення про спроби росії впливати на роботу іноземних супутників, що перебувають на навколоземній орбіті. Зокрема, йшлося про супутникові угруповання, які забезпечують передавання GPS-сигналів, що використовуються у різних пристроях – від смартфонів до навігаційних систем військової техніки. Видання The Times, посилаючись на розвіддані США, повідомило, що російські військові досить успішно глушили GPS-сигнали під час перебування в районі Чернігова. Начальник космічного командування Збройних сил США генерал Джеймі Дікінсон зазначив, що противник не припиняє спроб блокування супутникових сигналів, які передаються на GPS-пристрої, що використовуються як у цивільному, так і у військовому секторі, зокрема в авіації, безпілотних літальних апаратах та автомобільному транспорті. Крім того, він підкреслив, що росія виводить на навколоземну орбіту супутники подвійного призначення, які обслуговують як

цивільну, так і військову інфраструктури [11].

Наведений факт вкотре підтверджує систематичне ігнорування росією встановлених міжнародних принципів поведінки у сфері космічної діяльності, закріплених у договорах та резолюціях ООН. Зокрема, це суперечить останній Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 76/76 від 9 грудня 2021 року «Міжнародне співробітництво у мирному використанні відкритого космосу», яка підкреслює важливість космічної науки для розвитку супутникового зв'язку, систем спостереження Землі та супутникової навігації. Документ також наголошує на ключовій ролі космічних технологій у таких сферах, як телемедицина, дистанційне навчання, реагування на стихійні лиха, охорона довкілля, раціональне використання природних ресурсів, а також моніторинг Світового океану та змін клімату [123]. Попри це, дії росії свідчать про відверте нехтування міжнародними домовленостями, що підриває принципи мирного освоєння космосу та ставить під загрозу його безпечне використання в інтересах усього людства. Отже, можна зробити висновок, що існуючі глобальні та регіональні системи безпеки виявилися нездатними ефективно реагувати на новий спектр загроз воєнного характеру, що потребує перегляду підходів (нових концепцій, стратегій та доктрин) до проблем гарантування безпеки як на законодавчому, так і на інституційному рівнях.

Доречно звернути увагу на позицію Антипенка В.Ф., який наголошує, що проблема ефективності міжнародного права зумовлена ситуацією, за якої руйнівні наслідки, співмірні з масштабами світових війн, виникають у сучасному глобалізованому світі не лише внаслідок очевидних правопорушень, а й як результат легітимних та формально правомірних дій провідних держав і правлячих еліт. Він підкреслює, що цей процес відбувається на тлі фінансової цивілізації, яка ґрунтується на деконструктивних механізмах, що можуть сприяти зростанню міжнародної напруженості, конфліктів і загроз безпеці. Це, у свою чергу, вимагає перегляду підходів до регулювання міжнародних відносин та посилення механізмів

контролю за глобальними процесами, зокрема у сфері космічного права [5, с. 58].

Привертає увагу і те, що Північноатлантичний Альянс (НАТО) активно впливає на держав-учасниць у спробах змінити правовий статус космічного простору. Зокрема, Альянс прагне визнати його не лише демілітаризованою зоною, а й окремою сферою для проведення операцій, які не передбачають використання космічної зброї. Таким чином, НАТО закладає правові підстави для розгляду кібератак із космосу як порушення принципів міжнародного права, закріплених у Статуті ООН та Гельсінському заключному акті НБСЄ 1975 року. У цьому контексті, відповідно до положень Вашингтонського договору, Альянс обґрунтовує своє право на самозахист у межах, встановлених міжнародним правом. Справа в тім, що у НАТО та його союзників на космічній орбіті близько 1000 супутників, які потребують захисту для гарантії мирного існування членів та союзників Альянсу [113].

Таким чином, держави-члени НАТО висловлюють занепокоєння щодо вразливості своїх космічних систем, з огляду на високу залежність військової інфраструктури від супутникових технологій. У зв'язку з цим, 4 грудня 2019 року під час зустрічі лідерів країн-учасниць НАТО ключовою стратегічною темою стало питання космічного простору та його значення для обороноздатності. На цій зустрічі НАТО обґрунтувало необхідність визнання космосу окремим простором для ведення військових операцій у зв'язку з появою нових загроз, зумовлених технологічним розвитком [11]. За цих підстав, можна спрогнозувати зростання у майбутньому кількості держав, зайнятих космічною діяльністю, це лише питання часу, що у свою чергу, буде сприяти загостренню конфліктів між державами, вирішення яких може перейти на новий рівень, наприклад, застосування зброї в Космосі, через напад на стратегічно важливі супутники.

З огляду на це, багато дослідників вважають, що перший рівень кримінологічної безпеки – міжнародний, оскільки він є найбільш масштабним у глобальному вимірі та спрямований на захист від загроз міждержавного

характеру. Як підкреслює Коваленко А.В., саме цей рівень відіграє ключову роль у забезпеченні стабільності та безпеки на планетарному рівні [26].

Такий розвиток подій не є несподіванкою, адже ще на початку освоєння космічного простору було очевидно, що його дослідження та використання створюватимуть нові, часто непередбачувані загрози для людства та довкілля. Серед таких викликів – потенційне застосування зброї масового ураження, зокрема ядерної, використання якої наразі заборонене міжнародним правом. На жаль, сучасна геополітична ситуація свідчить про домінування негативних наслідків, зокрема війни в Україні, військового конфлікту в Ізраїлі та інших кризових явищ, що вимагають негайного розв'язання. У зв'язку з цим більшість представників світової юридичної спільноти наполягають на необхідності реальної трансформації міжнародних відносин, яка передбачає заміну влади сили на верховенство права, а для цього необхідна всеосяжна система безпеки, котра охопила б усі держави та забезпечила не тільки військову, але і інші види безпеки, включно з космічною.

Професор Антипенко В.Ф зазначає, що в умовах посиленої інтернаціоналізації міжнародної реальності питання відповідності кримінологічної науки специфіці та масштабам міжнародної злочинності стає дедалі актуальнішим. Він також наголошує, що міжнародна злочинність нерідко має своїм підґрунтям надприбутки транснаціональних корпорацій і держав, а її часткове визнання не супроводжується впровадженням ефективних заходів для викорінення цих явищ [1].

Для повного розкриття питання про наслідки безвідповідальної космічної діяльності та нагальність забезпечення космічної безпеки як механізму запобігання і протидії правопорушенням у космосі, особливу увагу та міждержавне регулювання слід приділити проблемі космічного сміття на навколоземній орбіті. Варто усвідомлювати, що утворення космічного сміття здебільшого є наслідком штучних вибухів супутників і верхніх ступенів ракет, що використовуються як найдешевший спосіб утилізації застарілої або непотрібної космічної техніки. Такий підхід не лише ускладнює подальшу

експлуатацію орбіти, а й становить серйозну загрозу для існуючих супутникових систем і космічних місій. Усього в навколоземному просторі обертається десятки тисяч тон сміття, яке складається з сотень тисяч фрагментів різних розмірів, з яких великі відстежуються, з метою запобігання зіткнень з космічними кораблями, а от фрагменти менші за 10 сантиметрів, не фіксують ані радари, ані телескопи. В засобах масової інформації були повідомлення, що японські та російські вчені працюють над розробкою супутників-прибиральників космічного сміття, проте до реалізації цих проектів справа не дійшла. А тому, між космічними державами існує усна домовленість, яка ні до чого не зобов'язує, що власникам супутників необхідно самим вживати заходи щодо прибирання сміття і скеровувати в земну атмосферу супутники, які вичерпали свій ресурс, де вони згорятимуть. Інша справа геостаціонарні супутники, які потребують дуже багато енергії для повернення в атмосферу, а тому існує домовленість держав, що наприкінці терміну супутники треба спрямовувати ще вище, де немає інших об'єктів. Проте, цього правила дотримуються не усі держави. З огляду на специфіку міжнародного права як окремої правової системи, держава може як відмовитися від узятих на себе зобов'язань, так і взагалі не брати їх на себе (шляхом виходу з договору або неприєднання до нього). Таким чином, держава має можливість ще до початку або в процесі своєї участі в міжнародно-правових відносинах декриміналізувати власну поведінку. У таких випадках міжнародна кримінологія має особливе завдання – оцінити криміногенний характер дій держави навіть за відсутності її участі в конкретній міжнародній нормі (договорі). Це оцінювання має ґрунтуватися не лише на основоположних принципах міжнародного права *jus cogens*, а й враховувати міжнародно-правові звичаї, традиції та норми міжнародної моралі [2, с. 70].

Проблема космічного сміття ґрунтовно досліджена Стельмах О. у дисертаційному дослідженні «Міжнародно-правовий режим безпеки дослідження та використання космічного простору в мирних цілях». У роботі

проаналізовано чинні міжнародно-правові механізми регламентації відносин щодо космічного сміття, досліджено їх ефективність та достатність у контексті сучасних викликів, які постають перед космічною діяльністю. Окрему увагу приділено питанням формування правового режиму охорони навколоземного простору від техногенного забруднення. Проаналізовано як діючі міжнародно-правові інструменти, так і ті, що перебувають на стадії обговорення. Розкриваючи проблему правового регулювання у цій сфері, О. Стельмах зазначає, що чинне міжнародне космічне право закріплює принцип вільного доступу до космічного простору для всіх держав, проте не закріплює відповідний обов'язок суб'єктів космічної діяльності забезпечувати умови для збереження цього права для майбутніх поколінь. Зокрема, не існує юридично обов'язкових механізмів, які зобов'язують держави або приватні компанії виводити нефункціонуючі космічні об'єкти з орбіти, що робить питання відповідального поводження з відходами космічної діяльності питанням добровільного вибору окремих суб'єктів. На сучасному етапі правове регулювання поводження з космічним сміттям базується переважно на добровільних заходах і рекомендаційних правових інструментах. Вони поділяються на дві основні категорії: специфічно-технічні норми (керівні принципи та стандарти) і нормативні положення, спрямовані на підвищення транспарентності та довіри між учасниками космічної діяльності (зокрема, кодифіковані механізми співпраці). У сфері регулювання цієї проблематики застосовується підхід «знизу-нагору-донизу», коли спочатку космічні держави розробляють рекомендації та найкращі практики, після чого інші країни запрошуються до їх використання та адаптації у своїх національних законодавствах [75].

Проблема космічного сміття існує вже тривалий час і привертала увагу міжнародної спільноти, зокрема Організації Об'єднаних Націй, яка створила у Відні спеціальний Комітет для її вирішення. Проте, незважаючи на те, що наслідки забруднення космічного простору впливають на всі держави, що здійснюють космічну діяльність, жодного юридично зобов'язального

міжнародного договору для врегулювання цього питання досі не ухвалено. Це особливо загрозово з огляду на очевидний ризик, який становить космічне сміття для космічних кораблів, супутників та систем, що забезпечують глобальний телекомунікаційний зв'язок, навігацію в авіаційній та судноплавній галузях, а також моніторинг і попередження природних катастроф. Попри те, що ця проблема є однією з найбільш актуальних загроз у сфері міжнародної безпеки, вона досі не отримала належного кримінологічного статусу та не стала предметом конкретних міжнародно-правових заходів щодо відповідальності за створення та неконтрольоване накопичення космічного сміття.

На сьогодні дотримання правових норм у сфері освоєння та використання космосу ґрунтується на Декларації правових принципів діяльності держав з дослідження та використання космічного простору, ухваленій Організацією Об'єднаних Націй 13 грудня 1963 року. Актуальність проблеми забезпечення безпеки у космосі та необхідність його використання «виключно в мирних цілях» знайшли своє відображення у нормах міжнародного космічного права. Зокрема, це простежується у формулюваннях диспозиційних положень відповідних правових актів, які наголошують на важливості забезпечення міжнародного миру та безпеки як ключового пріоритету у врегулюванні космічної діяльності та міжнародних відносин у цій сфері. Цей підхід підкреслює необхідність правового врегулювання діяльності у космічному просторі з метою запобігання його мілітаризації та забезпечення стабільності міжнародних відносин [19].

Так, саме Організація Об'єднаних Націй є однією з міжнародних інституцій яка сприяє глобалізаційним процесам та впливає на політико-правову систему держав-учасниць космічної діяльності, проте, на жаль, на сьогодні цього замало, оскільки ООН не в змозі забезпечити не те що кримінологічної космічної безпеки, а навіть належної організації роботи з правового забезпечення космічної діяльності держав-учасниць.

Залишається актуальним твердження О. Стельмах, що ключовим

вектором формування міжнародного режиму безпеки космічного простору має стати забезпечення вільного від загроз сталого космічного середовища, при цьому особлива увага повинна приділятися інтересам безпеки всього людства та принципу мирного використання космосу. Гіпотетично досягнення цієї мети може забезпечуватися через комплекс заходів, зокрема: посилення міжнародного співробітництва, спрямованого на координацію зусиль у сфері космічної безпеки; розроблення єдиної ідеолого-правової концепції, яка матиме ґрунтовну аналітичну апробацію з точки зору її емпіричного впровадження, що забезпечить проактивну функцію права в цій сфері; ініціація централізованої системи глобальної колективної безпеки, яка регулюватиме діяльність у космічному просторі та запобігатиме виникненню потенційних загроз. Отже, створення дієвої системи безпеки в космічному просторі вимагає всебічного правового регулювання та поглибленої співпраці між державами в рамках міжнародних організацій та відповідних інституцій [78, с. 529].

Сьогодні сформувалося стале розуміння того, що міжнародне співробітництво у космічній сфері в умовах глобалізаційних процесів є складною системою взаємодії міжнародних суб'єктів, які діють у геополітичному просторі на різних рівнях. Існуюча «глобальна система» має поліструктурний характер, оскільки зв'язки між державами-учасницями реалізуються через різні види відносин. Це зумовлює її багатовимірність і включає низку взаємопов'язаних структур, що функціонують на основі різноманітних ресурсних факторів – політичних, військових, економічних, науково-технічних та матеріальних. Взаємодія цих компонентів безпосередньо впливає на стан міжнародного співтовариства у сфері космічної діяльності, формує баланс сил і визначає геополітичне становище окремих держав. Подібна система взаємовідносин держав, які беруть участь в освоєнні космічного простору, потребує стабільних внутрішньосупільних зв'язків із ефективно функціонуючим механізмом врегулювання внутрішніх протиріч. Це, у свою чергу, забезпечує можливість подолання кризових явищ, що

виникають унаслідок трансформаційних процесів, змін інтересів та інших чинників розвитку. Оскільки держава є ключовим суб'єктом міжнародного права, її дії безпосередньо впливають на реалізацію міжнародно-правової відповідальності. Для аналізу та запобігання міжнародній злочинності необхідний спеціалізований науковий підхід, який може забезпечити міжнародна кримінологія. Вона, використовуючи глобальні методи дослідження, спрямована на розкриття ролі держав у формуванні міжнародної злочинності, що, у свою чергу, сприятиме розвитку ефективного міжнародного кримінального права [2, с.71; 45].

Не можна ігнорувати історичний факт, що всі суспільно-економічні формації, особливо капіталістична система, схильні до періодичних економічних криз. Їх подолання відбувається переважно за рахунок розширення сфер впливу, що, безумовно, має вплив на кримінологічну безпеку космічної діяльності. Дефіцит сировинних, науково-технологічних та соціальних ресурсів загострює конкурентну боротьбу між державами-учасницями космічних програм, що неминуче проєктується на політичну та військову сфери, створюючи нестабільність у міждержавних відносинах та сприяючи протиправній поведінці окремих країн. Додатковим фактором загрози є відсутність міжнародної кримінологічної спеціалізації, через що багато аспектів міжнародної конфліктності залишаються поза увагою кримінологічної науки та міжнародного права або аналізуються через спотворену призму оцінок, що лише посилює загрози міжнародному миру та безпеці. На це наголошує й Антипенко В.Ф., підкреслюючи необхідність глибшого дослідження цих проблем у рамках міжнародної кримінології [2, с.71; 45].

Міжнародні космічні відносини та їхні регуляторні механізми, зокрема міжнародне право, ґрунтуються на координаційних принципах взаємодії держав-учасниць. Однак навіть чітке визначення причин міжнародних правопорушень у космічній сфері не гарантує добровільного визнання державою, особливо впливовою, своєї відповідальності за такі дії. Зокрема, це

стосується ідентифікації порушень як наслідку її зовнішньої політики, економічної діяльності, а також конкретних рішень і заходів, що набули надмірно високого рівня стихійності. Наразі ці дії часто превалюють над нормами міжнародного «м'якого» космічного права, що унеможливило створення правових підстав для постановки питання про відповідальність.

Таким чином, космічна діяльність є багатогранною проблематикою, яка вимагає міждисциплінарного наукового підходу, всебічного аналізу та глибокого дослідження для розроблення ефективних механізмів правового регулювання. Наприклад, одним із недостатньо досліджених питань у сфері кримінології космічної діяльності є проблема оцінки вартості правопорушень у космосі. Це питання є надзвичайно актуальним, оскільки визначення обсягу завданих збитків та суспільно небезпечних наслідків є ключовим елементом у формуванні ефективних заходів протидії правопорушенням. Аналіз матеріальних і соціальних втрат, спричинених злочинними діями в космічному просторі, дозволив би оцінити реальні масштаби проблеми та розробити ефективні механізми запобігання таким порушенням. На думку Голіни В. В., вартість злочинності відображає масштаб і характер як прямих, так і опосередкованих втрат, а також суспільно небезпечних наслідків, які виникають для суспільства внаслідок вчинення злочину (з урахуванням збитків у матеріально-грошовому вимірі). Такий підхід міг би слугувати основою для розробки міжнародних стандартів відповідальності у сфері космічного права та безпеки [37].

Питання визначення меж космічного простору залишається невирішеним і суттєво ускладнює характеристику його міжнародно-правового режиму. Чинне міжнародне космічне право не містить чіткої дефініції поняття «космічний простір», що створює правову невизначеність у регулюванні відносин, пов'язаних з його використанням. У юридичній літературі найчастіше космічний простір визначають як простір за межами земної атмосфери, правовий режим якого регулюється нормами міжнародного права [18]. Однак ключовою проблемою є відсутність загальновизнаних меж між

повітряним і космічним просторами. Оскільки в навколишньому середовищі немає чіткої фізичної межі між атмосферою Землі та відкритим космосом, це питання залишається дискусійним у міжнародному праві. Відсутність єдиного міжнародно-правового підходу призвела до того, що держави-учасниці самостійно визначають у межах свого національного законодавства питання делімітації повітряного та космічного простору, що може створювати потенційні конфлікти. Це питання все ще перебуває на розгляді Юридичного підкомітету Комітету ООН з космосу. Наразі загальноприйнятим стандартом вважається пропозиція, висунута делегацією СРСР у 1979 році в Юридичному підкомітеті Комітету ООН з космосу, згідно з якою нижня межа космічного простору встановлюється на рівні 110 км над рівнем океану. Ця межа стала звичаєвою нормою та широко використовується в практичній космонавтиці для розмежування повітряного та космічного простору. Вона передбачає, що національний суверенітет держави не поширюється на простір вище орбіти найнижчого перигею штучного супутника Землі, що становить приблизно 100 км \pm 10 км над рівнем океану [79]. Наприклад, в Україні повітряний простір визначається як частина атмосфери, розташована над територією країни, включаючи її територіальні води, та обмежена вертикальною межею на висоті 100-110 км над рівнем океану. Це означає, що повітряний простір нижче цієї межі перебуває під юрисдикцією України, включаючи кримінально-процесуальне регулювання, яке здійснюється з урахуванням норм міжнародного права.

Згідно зі статтею 38 Статуту Міжнародного суду ООН, звичай як джерело міжнародного права виникає в результаті сталого застосування певної практики у міжнародних відносинах. Для визнання цієї практики звичаєвою нормою міжнародного права необхідна одночасна наявність двох основних елементів: фактичної практики держав (*usus*) та визнання цієї практики як юридично обов'язкової (*opinio juris*). Іншими словами, має бути як усталена поведінка, так і переконання учасників міжнародного співтовариства в її правовій обов'язковості [129].

Стан та динаміка розвитку міжнародних відносин мають значний вплив на формування та еволюцію міжнародного космічного права. І зрозумілою є думка, що міжнародне космічне право «обслуговує» інтереси космічних держав. Фактом залишається те, що сьогодні в космічній діяльності держав-учасниць неприпустимо високий рівень стихійності. Запобігання ризикам, пов'язаним із космічною діяльністю, можливе лише за умови відповідальності держав, які безпосередньо її здійснюють. Це вимагає інтеграції всієї космічної діяльності в єдиний правовий простір, що дозволить встановити чіткі механізми регулювання та контролю. Однак на практиці держави часто ухвалюють рішення, які суперечать загальним інтересам міжнародної безпеки. Наприклад, вихід США з Паризької угоди 2015 року, обґрунтований ризиком економічного спаду, не сприяє глобальним зусиллям щодо очищення космосу від техногенного сміття та створення ефективних механізмів екологічного регулювання у космічному просторі. Таким чином, неконтрольована та хаотична діяльність у космосі не лише створює загрози міжнародному миру, але й перешкоджає розвитку конструктивного співробітництва між державами. Враховуючи ці виклики, необхідно забезпечити надійний міжнародний правопорядок, який би гарантував стабільність, безпеку та відповідальне використання космічного простору. Це вказує на необхідність розширення сфери досліджень у міжнародній кримінології, зокрема щодо питань криміналізації дій держав та суспільств на міжнародно-правовому рівні. Особливу увагу слід приділяти порушенням у сфері глобальної економіки, які не відповідають загальним принципам міжнародного права або навіть суперечать їм. Водночас такі дії лише частково відображені в міжнародних актах «м'якого» права, що не створює достатніх підстав для їх правової кваліфікації та застосування кримінальних репресивних заходів щодо держав-порушників [2, с. 74].

Зрозуміло, що в сучасному світовому глобалізаційному процесі нагальною є потреба вдосконалення механізмів міжнародного правового регулювання космічних відносин, які дозволять своєчасно й ефективно

відповідати на виклики та загрози. Однією з основних передумов виникнення будь-яких правопорушень, зокрема у сфері космічної діяльності, є недосконалість міжнародного космічного права. Відсутність належного правового регулювання створює сприятливі умови для зловживань та правопорушень у цій сфері. За таких умов необхідне динамічне, системне та науково обґрунтоване реагування як на національному, так і на міжнародному рівнях. Воно повинно охоплювати механізми ефективного моніторингу, контролю та запобігання загрозам, що виникають у космічній сфері та можуть мати негативні наслідки як для окремих держав, так і для всього людства. Загрози, пов'язані з космічною діяльністю, зокрема кримінальні ризики, потребують належної кримінологічної оцінки. Вони виникають не лише внаслідок прогалин у законодавстві, а й через реалізацію недоопрацьованих міжнародних договорів, угод, декларацій, національних законів та інших нормативно-правових актів. Недостатня увага до правового регулювання космічної діяльності може призвести до масштабних негативних наслідків, які становлять реальну загрозу міжнародній безпеці та стабільності в космічному просторі.

Вимогою часу у попередженні правопорушень у космічній діяльності і перспективним напрямком повинна стати експертиза договорів (угод), декларацій на міжнародному рівні та нормативно-правових актів національного законодавства країн-учасниць з освоєння Космосу. Сучасні соціально-економічні та правові виклики в Україні зумовлюють необхідність запровадження кримінологічної експертизи як ключового етапу нормотворчого процесу. Така експертиза, будучи специфічним видом кримінологічного дослідження, спрямована на аналіз злочинності, її причинно-детермінованих факторів, а також на оцінку ефективності заходів протидії кримінальним проявам. Важливим результатом цієї діяльності є формування рекомендацій і пропозицій, підготовлених експертами-кримінологами, які дозволяють законодавцю коригувати нормативно-правові акти або законопроекти відповідно до отриманих висновків [1].

На сьогодні як міжнародне космічне право, так і національні правові системи функціонують без належного усвідомлення сучасних викликів, пов'язаних із протиправною діяльністю у сфері космічної діяльності. Відсутність комплексного підходу до оцінки кримінологічних наслідків реалізації космічних програм унеможливорює не лише ефективне прогнозування правопорушень у космічному просторі, а й перешкоджає розробці превентивних заходів. Недостатність випереджаючих профілактичних механізмів, спрямованих на блокування або мінімізацію потенційних загроз і негативних наслідків прийнятих рішень, створює критичні прогалини у забезпеченні міжнародної космічної безпеки. У таких умовах космічна діяльність продовжує розвиватися без належного контролю, що підвищує ризики порушень та зловживань, а також ускладнює формування ефективної системи правового регулювання у цій сфері.

Умовно, наукові підходи до визначення космічного права можна класифікувати за ознаками, що наведено на рис. 1.1.

Рівень регулювання	<ul style="list-style-type: none"> • поділ на міжнародне, національне та приватне право, що визначає юрисдикцію та сферу застосування
Предмет регулювання	<ul style="list-style-type: none"> • відображає, чи розглядається космічне право як галузь права або як набір принципів і норм
Джерела формування	<ul style="list-style-type: none"> • розмежовує правові акти на договірні, звичаєві та регіональні норми
Підхід до визначення	<ul style="list-style-type: none"> • поділ на формально-юридичні, функціональні та змішані визначення залежно від фокусу дослідження

Рис. 1.1. Класифікація наукових підходів до визначення космічного права за ознаками

Отже, космічне право є багатовимірною галуззю права, що охоплює як міжнародне, так і національне регулювання космічної діяльності. Аналіз

наявних визначень показує, що їх можна згрупувати за певними критеріями, які допомагають краще зрозуміти природу цього правового феномена.

В табл. 1.1 наведені підходи щодо визначення поняття космічного права за різними підходами.

Космічне право є складною, багатошаровою правовою системою, яка регулює діяльність у космосі на міжнародному, національному та приватному рівнях. Його визначення можуть варіюватися залежно від підходу до правового регулювання, джерел формування та предмета охоплення. Поділ визначень за цими критеріями допомагає краще зрозуміти правову природу цієї галузі, її зв'язок із міжнародним правом та національними законодавствами, а також роль у забезпеченні сталого та безпечного використання космічного простору. Така систематизація сприяє глибшому аналізу тенденцій розвитку космічного права та його адаптації до сучасних викликів.

Таблиця 1.1

Підходи щодо визначення поняття космічного права

Критерії	Ознаки	Визначення
1	2	3
За рівнем регулювання	Міжнародне космічне право (регулює діяльність держав у космосі)	Міжнародне космічне право – це галузь міжнародного права, яка регулює відносини між державами щодо дослідження та використання космічного простору [112] Космічне право визначає межі юрисдикції держав у космічному просторі та врегульовує міжнародно-правові аспекти відповідальності [115]
	Національне космічне право (закони та нормативні акти окремих країн)	Космічне право України включає систему національних та міжнародних правових актів, що регулюють використання космосу та діяльність космічних агентств [106]
	Приватне космічне право (правове регулювання діяльності приватних компаній)	Приватне міжнародне космічне право можна визначити як сукупність матеріальних і колізійних норм, що регулюють приватну космічну діяльність [117]

Закінчення табл. 1.1

1	2	3
За предметом регулювання	Космічне право як галузь права (систематизує правові норми)	Космічне право – це сукупність норм міжнародного та національного права, що регулюють діяльність держав та приватних суб'єктів у космічному просторі [101]
	Космічне право як набір принципів і норм (основоположні принципи космічного права)	Космічне право, хоча і базується на договорах, також зазнає впливу звичаєвого міжнародного права та національних правових систем [107]
За джерелами формування	Договірне космічне право (міжнародні угоди, національні закони)	Космічне право визначається сукупністю міжнародних договорів і національних нормативно-правових актів, що регулюють космічну діяльність [109]
	Звичаєве космічне право (прецеденти, традиції міжнародного права)	Космічне право є важливим елементом міжнародного правопорядку в умовах постіндустріального суспільства [6]
	Регіональне космічне право (право, що розвивається на рівні окремих об'єднань держав)	Регулювання космічної діяльності в межах космічного права забезпечує справедливий доступ і сталий розвиток космічних ресурсів [108]
За підходом до визначення	Формально-юридичні визначення (акцент на юридичних нормах та документах)	Космічне право визначає та регулює межі суверенітету та відповідальність держав у космосі [96]
	Функціональні визначення (акцент на ролі космічного права у регулюванні діяльності)	Космічне право регулює діяльність держав та приватних компаній, забезпечуючи відповідність міжнародним стандартам [132]
	Змішані визначення (поєднання правових і функціональних аспектів)	Космічне право, хоча й базується на міжнародних договорах, також зазнає впливу звичаєвого міжнародного права та національних правових систем [107]

Узагальнюючі наведені підходи до космічного права в табл. 1.1 можна запропонувати таке визначення: космічне право – це комплексна галузь міжнародного, національного та приватного права, яка регулює діяльність держав, міжнародних організацій і приватних суб'єктів у космічному просторі, визначає правові режими дослідження, використання та експлуатації

космічних ресурсів, а також встановлює відповідальність за порушення правових норм у сфері космічної діяльності. Включає договірні, звичаєві та національні норми, спрямовані на забезпечення мирного, безпечного та сталого освоєння космосу в інтересах усього людства.

Вищенаведене свідчить про відсутність узгодженого підходу та низьку ефективність міжнародного права у сфері забезпечення міжнародного правопорядку та законності. Чинна система міжнародних відносин, на жаль, не має достатніх механізмів для протидії свавіллю та насильству, що унеможливорює належний захист суспільно значущих міжнародних відносин у космічній сфері. Законність є ключовим принципом не лише функціонування міжнародно-правової системи у сфері космічних відносин, але й міжнародної системи в цілому. Саме вона повинна діяти таким чином, щоб забезпечити ефективність міжнародного космічного права, що, в свою чергу, є необхідною умовою її стабільного та належного функціонування. При цьому питання полягає не лише у формальній відповідності норм міжнародного права загальновизнаним принципам і декларативним положенням, а у реальному втіленні цих норм у діяльність міжнародних інститутів та практику міждержавних відносин. Лише за умови ефективного правозастосування та дотримання міжнародних норм можна забезпечити стабільність, передбачуваність та безпеку у космічному просторі.

1.2. Криміногенний стан в космічній діяльності в умовах глобалізації

Існує багато неоднозначних теорій глобалізації. Проте, беззаперечним залишається той факт, що глобалізація є результатом тривалої взаємозалежності держав, яка простежується впродовж майже всієї історії людства і, як результат, сьогодні ми констатуємо факт всеохоплюючої

інтернаціоналізації суспільного життя в усіх сферах взаємовідносин, який прискорюється науково-технічним прогресом, як в цілому так, зокрема, і у сфері космічної діяльності.

Саме сучасні умови розвитку країн в умовах глобалізації, яка в останні десятиріччя відзначається інтеграцією національних економік світу, вимагають приведення у відповідність як міжнародного космічного законодавства так і країн, зайнятих освоєнням Космосу, із положеннями *acquis communautaire* «спільного доробку», який становить основу міжнародного правопорядку, покликаного забезпечити міжнародну космічну безпеку [16].

У цьому контексті Стельмах О.С. підкреслює, що, поряд із беззаперечними перевагами космічних технологій, їх дослідження та використання супроводжується значними ризиками, загрозами та викликами. Вони становлять небезпеку як для населення Землі та самого космічного простору, так і для людей та інших біологічних організмів, що перебувають у космосі. Саме тому питання безпеки космічної діяльності в останні роки набуло статусу однієї з найгостріших проблем, що потребує негайного вирішення [77].

Отже, глобалізація, це багатогранна сукупність проявів, викликів і проблем сьогодення, що ускладнює надати єдине, однозначне сформульоване визначення глобалізації, яке б охопило всі сторони цього вкрай складного явища планетарного масштабу. Посилення взаємозв'язку національних економік, прискорення темпів науково-технічного прогресу в сфері космічної діяльності, зростання інтеграційних процесів та геополітична перебудова спричиняють появу нових видів космічних відносин, які потребують комплексного правового регулювання. Це вимагає не лише гармонізації національного законодавства країн-учасниць із міжнародними правовими нормами, а й розроблення ефективних механізмів забезпечення безпеки. Особливу увагу слід приділити захисту від суспільно небезпечних посягань та техногенних загроз, що виникають у процесі освоєння космічного простору. Відсутність належного правового контролю та превентивних заходів може

спричинити значні ризики як для окремих держав, так і для всього людства.

У цьому контексті професор В.Ф. Антипенко акцентує увагу на особливостях детермінації та причинності міжнародної злочинності. Він зазначає, що її формування відбувається в межах глобальних процесів і явищ та значною мірою зумовлене вадами світового порядку, які стають дедалі очевиднішими в умовах сучасної активної фази глобалізації. Міжнародна злочинність має унікальні риси, зумовлені її комплексною, триєдиною природою. До її складових належать:

- міжнародні злочини, що безпосередньо зачіпають інтереси світової спільноти;
- внутрішньонаціональні злочини з міжнародним елементом, які мають транскордонний характер;
- внутрішньонаціональні злочини, що слугують базовим фактором для розвитку міжнародної злочинності.

Таким чином, глобалізація сприяє трансформації традиційних злочинних схем, роблячи їх більш масштабними та взаємопов'язаними, що вимагає ефективних міжнародно-правових механізмів боротьби з цими явищами [1, с. 77].

Необхідно усвідомлювати, що глобалізація на рівні окремої держави визначається ступенем інтеграції її економіки в світову економічну систему. Глобалізовані галузі промисловості, зокрема космічна, демонструють тенденцію до монополізації, де ключову роль відіграє обмежене коло міжнародних компаній, які координують свої стратегічні дії на всіх ринках своєї присутності. Це сприяє формуванню глобально функціонуючого виробничого процесу, що охоплює декілька держав і регіонів. Однак, попри те, що глобалізація відіграє домінуючу роль у розвитку національних економік, вона також спричиняє посилення нерівномірності, асинхронності та диспропорційності розвитку різних країн, що загострює міждержавні суперечності та виклики глобального масштабу. В умовах активних глобалізаційних процесів постає необхідність адаптації кримінологічної науки

до нових реалій, зокрема до специфіки та масштабів міжнародних загроз, які виникають у всіх сферах міждержавних відносин. Сучасне поняття міжнародної безпеки вже не обмежується лише військовими, політичними чи продовольчими аспектами, а включає екологічну, космічну, інформаційну безпеку та інші її форми, що потребують комплексного правового регулювання та міжнародної координації.

Антипенко В.Ф. зауважує, що темпи розвитку кримінологічної науки не відповідають швидкості глобалізаційних процесів, які впливають на міжнародну злочинність. Недостатнє охоплення кримінологічною наукою детермінації та причинності міжнародної злочинності негативно позначається на ефективності та спрямованості міжнародно-правових норм [1, с. 75].

Проте, якщо питання міжнародної та європейської безпеки впродовж останніх сімдесяти років привертає значну увагу як з боку політиків, так і науковців, залишаючись одним із ключових аспектів міжнародних відносин, то питання космічної безпеки носить формальний характер і не є предметом розгляду на високому міжнародному рівні незважаючи на те, що космічна безпека – явище об'єктивно існуюче незалежно від оцінки як окремим індивідумом, так і представником інтересів певної соціальної групи. Як і будь-яка безпека, космічна безпека – соціальне явище і не може існувати поза сферою інтересів спільноти людей, де основними, першочерговими функціями спільноти є забезпечення своїх потреб та інтересів.

Так, у дисертації Стельмах О. «Міжнародно-правовий режим безпеки дослідження та використання космічного простору в мирних цілях» ґрунтовно проаналізовано правові механізми захисту космічного середовища від негативних наслідків використання ядерних джерел енергії в космосі. Проаналізовано міжнародно-правовий режим безпеки космічної діяльності, акцентовано на його комплексному характері, що включає заходи з мінімізації космічного сміття, безпечного використання ядерних джерел енергії та забезпечення життєдіяльності людини у космічному просторі [74].

Так, саме безпекових гарантій потребує дуже швидке розширення

масштабів діяльності приватного сектору в космічній галузі (достатньо згадати засновника космічної компанії SpaceX І. Маска, яка вивела на навколоземну орбіту понад 3,3 тисячі «Старлінків», при цьому SpaceX має дозвіл на розгортання на орбіті 12 тисяч супутників інтернет-зв'язку в рамках масштабного проєкту Starlink [54] та суміжних галузях, що зумовлює необхідність перегляду ключових аспектів чинного космічного права, зокрема питань, пов'язаних із: визначенням державної належності космічних літальних апаратів; захистом прав інвесторів щодо космічних об'єктів та літальних апаратів; забезпеченням екологічної безпеки; впливом процесів комерціалізації та приватизації космічної діяльності на державний сектор відповідних послуг; а також створенням ефективних механізмів врегулювання спорів, що виникають унаслідок комерціалізації космічної діяльності; визначення питань відповідальності та юрисдикції, зокрема не лише у цивільно-правовій, а й у кримінально-правовій площині, які наразі мають здебільшого декларативний характер. На сьогодні залишається фактом, що єдиною звичаєвою нормою, що стосується приватних суб'єктів господарювання, є зобов'язання держав-учасниць Договору, яке полягає у несенні міжнародної відповідальності за національну діяльність у космічному просторі, включаючи Місяць та інші небесні тіла, незалежно від того, здійснюється вона державними органами чи приватними юридичними особами. При цьому діяльність неурядових юридичних осіб у космосі має проводитися виключно за наявності відповідного дозволу та під постійним наглядом з боку відповідної держави-учасниці [21]. Тобто, сучасні космічні відносини передбачають, що сторонами міжнародних космічних договорів є виключно держави та міжнародні організації. Це зумовлено такими поняттями, як «суверенітет» і «суверенні права», а також принципом юридичної рівності суб'єктів міжнародного права, який є не лише його фундаментальною основою, але й однією з ключових особливостей.

Проте, такого регулювання в період глобалізаційних процесів більше ніж недостатньо, адже сьогодні головними учасниками на міжнародній космічній

арені стають корпорації, а не держави які вони представляють і саме вони мають як бажання, так і ресурси для комерційного освоєння космосу, зокрема у науково-виробничій сфері, а також у галузях космічного туризму, перевезень та інших видів підприємницької діяльності, пов'язаних із використанням космічного простору. Підтвердженням цьому є той факт, що І. Маску, SpaceX і Starlink висловив претензії голова Європейського космічного агентства Йозеф Ашбахер, заявивши, що Маск встановлює свої правила для космічної комерції [23]. Проте, на жаль, немає жодного міжнародного договору, який би стосувався комерційного використання Космосу. Єдиним значним кроком у цьому напрямі стало ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН у 2013 році резолюції, яка вже на той час суперечила положенням Угоди про Місяць 1979 року. Цей документ окреслив ключові вимоги до національного законодавства, яке регулює комерційне дослідження та освоєння космічного простору. Резолюція наголошує на необхідності сталого використання ресурсів космосу та вкотре підкреслює відповідальність держав за здійснення контролю над будь-якою космічною діяльністю, що походить з їхньої території. На виконання зазначеної резолюції лише дві держави ухвалили відповідні законодавчі акти, що регулюють питання комерційного дослідження та використання космічного простору. У Сполучених Штатах Америки у 2015 році був прийнятий Закон про конкурентоспроможність космічного комерційного простору, який визначає правові умови для здійснення приватної космічної діяльності. У свою чергу, Люксембург у 2017 році ухвалив Закон про розвідування та використання космічних ресурсів, який регулює можливості комерційного освоєння корисних копалин на космічних об'єктах.

Відповідно до цих законів, приватні компанії, що отримали відповідний дозвіл від державних органів, офіційно мають право видобувати корисні копалини на поверхні Місяця та інших небесних тіл. Це створює новий прецедент у сфері міжнародного космічного права, відкриваючи простір для подальшої комерціалізації ресурсів космосу та ставлячи під питання

ефективність існуючих міжнародних угод.

Такі реалії сьогодення, коли національні споживчі інтереси, превалюють над міжнародними безпековими інтересами, коли мають місце факти маніпулювання правом та намагання протиставити праву приховану грубу силу впливової держави, що жодним чином не створює умови для міжнародної космічної безпеки. Так, наприклад, на сьогодні залишається нагальним для юридичної спільноти США, обговорення питання щодо можливостей прийняття законопроекту, який міг би уникнути дії Договору про космос, ухваленого у 1967 р. Ініціаторів не влаштовує передбачена Договором заборона, згідно з якою жодна країна в світі не може «закріплювати» своє право за тим чи іншим космічним об'єктом. Вони також не задоволені Договором про Місяць, ухваленим у 1979 році, який забороняє державам претендувати на будь-які права на природний супутник Землі. При цьому юристи провідних компаній США за основу своїх ініціатив беруть той факт, що великі та впливові держави: США, КНР і росією ці договори до цього часу так і не ратифіковано, відповідно, на їх думку, не зобов'язані їх виконувати.

Антипенко В.Ф. слушно зауважує, що упереджувальна функція міжнародної кримінології має специфічні особливості, оскільки результати її досліджень у міжнародній сфері мають здебільшого глобальну значущість. Реалізація цих механізмів можлива лише за сприятливих геополітичних умов та вимагає узгодження політичних рішень і волі більшості держав, передусім тих, які мають значний вплив на світову арену [1, с. 77].

Відносини у сфері міжнародної діяльності та механізми їх регулювання, зокрема міжнародне право, ґрунтуються на координаційних принципах взаємодії між суб'єктами міжнародної системи. Враховуючи це, навіть чітке визначення причин міжнародної злочинності не гарантує, що окремі держави, особливо впливові та геополітично значущі, добровільно визнають свою відповідальність за ці явища. Зокрема, держави не схильні ідентифікувати правопорушення у сфері міжнародної злочинності як прямий наслідок власної зовнішньої політики, економічної діяльності, ухвалених рішень і реалізованих

заходів. Це особливо характерно для великих держав, які домінують на міжнародній арені та часто використовують міжнародне право як інструмент для реалізації власних стратегічних інтересів [1, с. 77].

Сталою є точка зору, що принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, який є одним з основних принципів міжнародного права, слугує стримуючим фактором від правопорушень держав у міжнародних відносинах та який презюмує узгодження з цими зобов'язаннями національного законодавства. Ця позиція міжнародної спільноти закріплена в ст. 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, яка встановлює, що держава-учасник договору не може виправдовувати його невиконання посиланням на положення свого внутрішнього права. Це положення також може бути застосоване в контексті неможливості обґрунтування невиконання міжнародних зобов'язань відсутністю відповідних норм у національному законодавстві, проте сьогодні цього недостатньо, існуюче міжнародне законодавство не забезпечує кримінологічну безпеку в космічній діяльності.

Така нова реальність і вона потребує нового міжнародно-правового регулювання кримінологічної безпеки космічної діяльності. Ілон Маск відповів на критику щодо надмірного розміщення його супутників у космосі, заперечуючи, що вони займають занадто багато місця та створюють перешкоди для конкурентів. Він наголошував, що космічний простір величезний, а супутники відносно малі, тому їхня присутність не може суттєво обмежувати інших учасників космічної діяльності. Маск порівняв ситуацію з дорожнім рухом, зазначаючи, що кілька тисяч супутників у космосі можна прирівняти до такої ж кількості автомобілів на землі. Однак подібний підхід ігнорує проблеми рівного доступу до орбітальних ресурсів, потенційних ризиків перевантаження навколоземної орбіти та необхідності регулювання космічного простору відповідно до міжнародного права [40].

На думку провідних науковців, із початком активного освоєння космосу та його інтернаціоналізації, кримінологія виявилася нездатною адаптуватися

до нових соціально-економічних перетворень і політико-правових реалій, які визначають причинність злочинності, її складність та сталість у міжнародному вимірі. Існують підстави вважати, що кримінологічна наука не приділяє належної уваги взаємозв'язку між міжнародною протиправною поведінкою та рівнем злочинності в державах, які беруть участь у міжнародних космічних програмах. Крім того, проблема кримінологічної космічної безпеки залишається поза увагою як країн-учасниць, так і міжнародної спільноти, що є неприпустимим і потенційно небезпечним. За таких умов нагальною необхідністю є виправлення ситуації шляхом подолання інертності наукової думки та проведення ґрунтовних досліджень, спрямованих на формування нових методологічних підходів до вивчення міжнародної протиправної поведінки. Зокрема, необхідно розробити концепції, здатні охопити злочинність, що маскується під легальну діяльність з освоєння космосу, але має глибокі правові, економічні та соціальні наслідки. Водночас залишається незмінним той факт, що злочинність у сфері міжнародної космічної діяльності генерується не лише державами, а й комерційними структурами, за якими завжди стоять конкретні особи з власними інтересами, мотивами, амбіціями та почуттями. Крім того, згідно з нормами загального міжнародного права, держави не несуть відповідальності за дії своїх юридичних і фізичних осіб, якщо вони не діють від імені держави або за її дорученням. Це створює правовий вакуум, який дозволяє уникати відповідальності за правопорушення у сфері космічної діяльності та вимагає перегляду підходів до міжнародно-правового регулювання.

В умовах стрімкої інтернаціоналізації відносин криміногенність, а також пов'язані з нею фактори та чинники, набувають нових, нетипових для кримінології форм. Однак кримінологічна наука часто не приділяє достатньої уваги цим явищам або навіть не фіксує їхньої присутності у міжнародному соціальному просторі. Це призводить до того, що міжнародне кримінальне право не отримує належного наукового обґрунтування та практичних рекомендацій, які б сприяли ефективному розвитку міжнародної

нормотворчості та вдосконаленню механізмів кримінально-правового контролю [1, с. 76].

Сучасна міжнародна космічна діяльність, зокрема питання космічної безпеки, регулюється переважно нормами «м'якого» міжнародного права, що передбачає кваліфікацію суперечностей між учасниками міжнародних космічних правовідносин як міжнародних ситуацій відповідно до положень міжнародного права.

Згідно з прийнятою у міжнародному праві класифікацією, всі суперечності поділяються на три основні категорії: міжнародну ситуацію, міжнародний спір та міжнародний конфлікт. Початковою стадією виступає міжнародна ситуація, яка за своєю правовою природою означає виникнення між сторонами непорозуміння щодо певного об'єкта правовідносин або будь-яке інше порушення чи загрозу інтересам учасника (учасників) космічної діяльності. Саме ця початкова стадія, як свідчать засоби масової інформації, на сьогодні є найбільш розповсюдженою. Ключовою умовою в цьому контексті є те, що жодна зі сторін не визнає факту посягання на свої права та інтереси. У результаті держава, чиї суверенні права можуть бути порушені, прагне з'ясувати всі обставини ситуації та вжити заходів для їхнього захисту. Проте, у більшості випадків подібні з'ясування обмежуються публічними заявами у засобах масової інформації, а до повноцінного міжнародного спору справа не доходить, навіть попри серйозність правопорушень і їхні наслідки у сфері космічних правовідносин. Це свідчить про неефективність існуючих механізмів міжнародного правового регулювання, що ускладнює забезпечення справедливого вирішення конфліктних ситуацій у космосі.

Міжнародний спір є наступним етапом розвитку міжнародних суперечностей, що виникає, коли сторони чітко усвідомлюють факт порушення їхніх суверенних прав та інтересів і прагнуть відновити справедливість. Особливої ваги набувають такі спори у сфері космічної діяльності, оскільки спроби однієї зі сторін виправити ситуацію можуть мати серйозні наслідки для міжнародних відносин, миру та безпеки у світі.

Важливо, що міжнародне космічне право передбачає виключно мирні способи врегулювання таких спорів, що є ключовою умовою підтримання стабільності та безпеки в космічному просторі.

Міжнародні ситуації в космічних правовідносинах є достатньо важливою проблемою, оскільки причини з яких вони виникають, межують з міжнародним спором. Справа у тім, що вони зачіпають життєво важливі національні інтереси космічних держав, наприклад, у сфері оборони, що може призвести до військового конфлікту, хоча в однієї зі сторін ці інтереси можуть бути удавані (вигадані) по відношенню до космічних правовідносин, що підтверджується історичними фактами військових конфліктів останнього сторіччя. Саме з цієї причини встановлення факту недійсності інтересів однієї зі сторін має важливе значення для оцінки правомірності дій учасників міжнародних відносин. Проте, на жаль, чинних міжнародних договорів і декларацій недостатньо для належного врегулювання таких ситуацій.

Слід зазначити, що за загальновизнаним класифікатором, космічні небезпеки, які виникають з космічних правовідносин, є соціально-політичними небезпеками, яким передують соціально-політичні конфлікти. Конфлікт – це остання стадія міжнародних суперечностей супроводжувана зіткненням двох чи декількох різноспрямованих сил з метою реалізації їх інтересів.

Визначення поняття міжнародного конфлікту є ключовим питанням, яке досліджується майже всіма науками, що вивчають людину, суспільство та державу [7].

Цей термін залишається одним із найбільш дискусійних у сфері політичних наук. Динамічність наукових підходів до аналізу конфліктних явищ значною мірою зумовлена впливом сучасних тенденцій міжнародних відносин. Зростаюча взаємозалежність між суб'єктами міжнародної взаємодії, їхнє зближення та спільність інтересів сприяють поширенню окремих характеристик конфлікту на широкий спектр політичних процесів, що відбуваються у глобальному масштабі.

У широкому розумінні міжнародний конфлікт можна визначити як взаємодію двох чи більше суб'єктів міжнародних відносин, інтереси яких є взаємовиключними або взаємонесумісними. У фокусі цього дослідження перебувають ті конфлікти, які безпосередньо загрожують існуванню держави та її ключовим характеристикам, що визначають її суверенітет і геополітичну стабільність. Міжнародно-політичний конфлікт є багатовимірним явищем, яке охоплює політичні, економічні, військові та соціокультурні аспекти. Для досягнення своїх цілей учасники конфлікту застосовують могутність, яка не завжди ототожнюється з поняттям «сила», а може включати економічний вплив, дипломатичні механізми, інформаційні технології та геостратегічні інструменти. Сторони конфлікту сприймають одна одну як перешкоду на шляху до реалізації власних інтересів, а також як потенційне джерело загрози для досягнення своїх стратегічних цілей. Такий підхід до визначення конфлікту підкреслює його динамічний характер, а також складність процесів його врегулювання в умовах сучасних міжнародних відносин.

Конфлікт виступає основною формою реалізації міжнародних відносин, відображаючи силову політику держав і слугуючи її вираженням у глобальному просторі. Історичний досвід підтверджує, що держави, які активно беруть участь у міжнародній політиці, перебувають у постійній підготовці до протистояння, залучені до конфліктів або проходять етап відновлення після актів організованого насильства, зокрема війн. Цю тезу, сформульовану Гансом Моргентау, політичні реалісти вважають одним із фундаментальних принципів розуміння сутності міжнародних відносин [7].

Проте, слід враховувати, що саме існуючі джерела міжнародного права— сукупність юридично обов'язкових міжнародно-правових актів і є юридичними підставами для визначення стадії міжнародних суперечностей, кваліфікації певної поведінки (дія або бездіяльність) як міжнародного правопорушення. Фактичні підстави міжнародно-правової відповідальності визначають те, за що настає відповідальність, тобто конкретний юридичний факт. У цьому контексті йдеться про міжнародне правопорушення, яке

становить загрозу та потребує належного реагування з боку міжнародної спільноти. Такі порушення є проявами нестабільності та потенційних загроз міжнародному порядку, що вимагає ефективних механізмів запобігання та відповідальності.

В умовах глобалізації, вжиття заходів щодо створення атмосфери безпеки в космічній сфері, питання запобігання та протидії правопорушенням в космічних відносинах, має стати одним із пріоритетних напрямків наукових розробок сучасної кримінології та найбільш пріоритетним у системі кримінологічних інститутів. С. А. Мозоль наголошує, що міжнародна безпека – це стан міжнародних відносин, за якого народи та держави не зазнають загрози війни чи інших зовнішніх посягань на їхнє існування, суверенітет та незалежний розвиток. Однак, у періоди глобальних криз баланс сил і інтересів порушується, що спричиняє зростання суперечностей і може призвести до виникнення регіонального чи навіть світового військового конфлікту [46, с. 254].

У цьому контексті слід зауважити, що стаття 4 Договору про космос 1967 року забороняє розміщення в космосі зброї масового знищення, фактично проголошуючи космічний простір і небесні тіла частково демілітаризованою зоною, зокрема із без'ядерним статусом [19]. Однак, розміщення у космосі звичайних видів озброєння та присутність збройних сил не є прямо забороненими чинними нормами загального міжнародного права. Крім того, використання космосу у військових цілях також залишається легітимним з точки зору міжнародного правового регулювання. Ця правова невизначеність створює передумови для активної мілітаризації космосу, що й підтверджують численні оцінки фахівців. Відсутність жорстких міжнародно-правових обмежень дозволяє державам розширювати військову присутність у космічному просторі, що може стати фактором загострення міжнародної безпеки та спричинити конфлікти на міждержавному рівні. Проблема використання ядерних джерел енергії на борту космічних об'єктів залишається без належного міжнародно-правового врегулювання. Безпека

їхнього проектування та експлуатації не закріплена на рівні обов'язкових договірних норм, а чинний режим регулювання, заснований на документах рекомендаційного характеру, є недостатнім.

Військові аналітики застерігають, що у майбутніх військових конфліктах стратегічним фактором стане контроль над космічною інфраструктурою супротивника. Це може відбуватися через атаки на ключові супутники або застосування озброєнь у космічному просторі. Водночас питання делімітації космосу залишається невирішеним, незважаючи на те, що воно перебуває на порядку денному Юридичного підкомітету Комітету ООН з використання космічного простору у мирних цілях ще з 1967 року. Існуючі концепції щодо визначення меж між повітряним і космічним простором суттєво відрізняються, що не дозволяє сформувати єдину міжнародно-правову позицію (*opinion juris*) з цього питання (визнана як юридично обов'язкова).

Так, в умовах нових геополітичних реалій та російської загарбницької війни в Україні були розставлені значні акценти на військовому аспекті проблеми. Загальновідомо, що одночасно з російськими спробами шантажу цивілізованого світу ядерними ударами по Україні або «брудною бомбою» на порядку денному кремлівських лідерів з'явилися нові погрози. Цього разу мова йшла про погрози знищити штучні супутники Землі, які нібито «становлять загрозу російській федерації» та використовуються для надання військової допомоги Україні. Не до вподоби супутникова мережа Starlink і Китаю [84].

Мілітаризація Космосу впливає на мілітаризацію космічної інфраструктури і, відповідно, на мілітаризацію інфраструктурних відносин, що має знайти адекватне відображення не тільки в нормативно-правових актах космічних держав, що регулюють суспільні відносини у сферах національної безпеки та інфраструктури, а в цілому у їхніх космічних доктринах, які мають передбачати кримінологічну космічну безпеку.

Активна діяльність космічних держав вимагає невідкладного перегляду міжнародного космічного права, зокрема чинних правил поведінки у космосі,

їхньої адаптації до сучасних реалій міжнародних відносин та закріплення відповідних норм у національному законодавстві. Основною метою такого реформування має стати гарантування подальшого розвитку та використання космосу виключно в мирних цілях, без порушення інтересів інших держав та із забезпеченням екологічної безпеки космічного простору.

Важливо враховувати, що всі ці заходи повинні бути тісно пов'язані з формуванням ефективної системи кримінологічної безпеки у сфері космічної діяльності. Саме запобігання, виявлення та протидія правопорушенням у космосі має стати одним із ключових завдань міжнародного космічного права. Тільки комплексний підхід, що охоплює як правове регулювання, так і механізми контролю та безпеки, дозволить створити стабільну та передбачувану міжнародну систему для освоєння космічного простору.

Антипенко В.Ф. зауважує, що дії держав та інших суб'єктів міжнародних правовідносин, які формують криміногенне середовище, часто помилково розглядаються лише як причини та умови вторинної злочинності. Це призводить до того, що вони залишаються поза межами криміналізації, а міжнародна нормотворчість зосереджується переважно на регулюванні вже проявлених злочинних дій, що мають похідний характер.

Таким чином, правопорушення, які зазвичай супроводжуються порушенням основоположних принципів міжнародного права, штучно відносяться до сфери детермінації, а їхня оцінка зводиться до питань політичної або моральної відповідальності. У результаті відбувається розмивання правового впливу на такі діяння, і навіть у межах політичної та моральної оцінки вони рідко піддаються реальному засудженню [5].

Адже саме кримінологічна наука у міжнародній сфері зумовлює непорушність свого призначення, а саме, виявлення природи злочинності та її упередження. Більше того, саме завдяки непорушності основоположних принципів кримінології, забезпечується використання окрім правових також і політичні, соціально-економічних та інші механізми впливу на правопорушення в космічній сфері. І останнє, саме кримінологія завдяки

спорідненості міжнародної і національної правових систем, здатна забезпечити міжнародну кримінологічну космічну безпеку.

Саме тому, враховуючи глобалізаційні процеси та зростаючу військову потужність космічних держав, загострення відносин між Заходом і конфуціансько-ісламськими державами, що є небезпечним джерелом напруженості та потенційним джерелом світових воєн, актуалізує питання міжнародної кримінологічної космічної безпеки і не лише об'єктів критичної інфраструктури, а усіх галузей економіки зайнятих у космічній сфері (інфраструктурі).

На жаль, космічна інфраструктура, яка відіграє ключову роль у національній інфраструктурі кожної космічної держави та є частиною критично важливих об'єктів, досі не розглядається навіть найбільш розвиненими країнами як фундаментальний елемент системи кримінологічної безпеки у сфері космічної діяльності. Відсутність належного правового регулювання та механізмів захисту цієї інфраструктури створює потенційні загрози як для національної, так і для міжнародної безпеки, що вимагає перегляду сучасних підходів до її охорони та захисту. В Україні питання убезпечення космічної діяльності вперше ґрунтовно дослідила Стельмах О. у своїй дисертації «Міжнародно-правовий режим дослідження та використання космічного простору в мирних цілях». Вона здійснила комплексний аналіз об'єктів, що потребують захисту у сфері космічної діяльності, виходячи з можливих загроз та ризиків, які можуть впливати на безпеку. Таким чином, її дослідження дозволило окреслити причини небезпек, пов'язаних із розвитком та експлуатацією космічної інфраструктури, що є важливим кроком для формування ефективної міжнародної системи захисту космічної діяльності [77].

Без належного розуміння та відповідного реагування залишається той факт, що космічна інфраструктура має комплексний вплив на всі сфери інфраструктури, охоплюючи наземний, повітряний, водний та кіберпростір,

проте, належні заходи щодо кримінологічної космічної безпеки, на жаль, відсутні.

Міжнародна кримінологічна космічна безпека є дуже складним, комплексним явищем, що поєднує правові, технічні, політичні та соціальні аспекти. У широкому розумінні вона характеризується як стан захищеності фундаментальних інтересів кожної людини та всього людства від загроз, що виникають у сфері космічної діяльності, як з внутрішніх, так і з зовнішніх джерел. Це передбачає ефективне правове регулювання, запобігання правопорушенням, міжнародну координацію та впровадження механізмів контролю за дотриманням норм безпечного використання космосу. Саме тому кримінологічна космічна безпека, як система заходів, повинна включати:

- здатність до превенції – забезпечення ефективних механізмів запобігання загрозам, які можуть завдати шкоди життєво важливим інтересам як окремих осіб, так і суспільства в цілому;

- стан захищеності – створення стійкої системи безпеки, яка гарантує мінімізацію ризиків та оперативне реагування на потенційні загрози;

- інституційну спроможність – можливість держави або міжнародного об'єднання країн реалізовувати необхідні заходи для забезпечення стабільності, безпеки та правопорядку в космічній сфері.

Таким чином, формування кримінологічної космічної безпеки вимагає комплексного підходу, що включає як правове регулювання, так і організаційні механізми захисту на національному та міжнародному рівнях.

На думку провідних українських науковців, ключову роль у міжнародній політиці відіграє сила держави, яка справляє як опосередкований, так і безпосередній вплив на політичні та економічні процеси у глобальному масштабі. Наприклад, у Японії комплекс національної сили визначають за трьома основними складовими. Перша – спроможність держави робити внесок у міжнародну спільноту, друга – здатність виживати у кризових і надзвичайних ситуаціях, третя – потенціал застосування силового впливу для реалізації власних інтересів [24, с. 14]. Таким чином, рівень сили держави

визначає її можливість нав'язувати свою волю іншим країнам відповідно до власних стратегічних пріоритетів.

Так, це виклик нашого часу, нагальна потреба у розробленні відповідних напрямів державної політики у сфері космічної безпеки та адекватних напрямів її адміністративно-правового забезпечення і над цим необхідно уже сьогодні плідно працювати як науковцям, так і дипломатам та юристам.

Саме за цих підстав, певні особи використовуючи неоднозначність деяких положень міжнародного права і бездіяльність його суб'єктів, вчиняють, фактично, міжнародне правопорушення, присвоюючи собі права на надбання всього людства, ігноруючи той факт, що відповідно до Концепції Загальної спадщини людства, космічний простір, Місяць та інші небесні тіла, дно Світового океану, а також території Антарктиди належать до спільної спадщини всього людства. Вони перебувають під міжнародною юрисдикцією і не можуть бути привласнені жодною державою. Договір про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла, також встановлює заборону на національне присвоєння цих територій, гарантуючи їх використання виключно в мирних цілях і в інтересах усіх країн. Проте, Договір 1979 р. до цього часу так і не ратифіковано провідними космічними державами: США, КНР та росією.

Проблема космічної безпеки детально розкрита Шишкою Р.Б. у статті «Правовий режим космічних об'єктів: наукова доктрина», де автор наголошує на необхідності розширення та уточнення окремих положень Договору про космос 1967 року [19] та Угоди про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах [83]. Автор зазначає, що із розвитком технологій та зростанням суперечностей щодо обмежень і заборон, які є складовими правового режиму космічних об'єктів, з'являються обґрунтовані спроби оновлення та вдосконалення цих міжнародно-правових документів. Зокрема, Угода про Місяць визнає Місяць та інші небесні тіла «загальним надбанням людства», а

також передбачає, що розробка їх природних ресурсів повинна підпорядковуватися спеціальному міжнародно-правовому режиму. Однак ані ця Угода, ані інші міжнародно-правові акти чітко не визначають механізми такого регулювання. Це свідчить про те, що міжнародне космічне право у частині визначення правового режиму небесних тіл залишається більше на рівні теоретичних декларацій, ніж реальних механізмів регулювання. У результаті значна частина реальної космічної діяльності виходить за межі досяжності існуючих міжнародно-правових інструментів, що створює серйозні виклики для міжнародного співтовариства [87, с. 68].

Отже, правової визначеності і не тільки щодо цього питання не має й досі, а сподіватися лише на свідомість суб'єктів космічної діяльності замало і досить небезпечно. А тому, паралельно з активною діяльністю з дослідження та використання космічного простору, (інтернаціональної за змістом і глобальної за наслідками) та нормотворенням на міжнародному рівні, надзвичайно важливо впровадження в практику міждержавних стосунків на рівні науковців та урядів космічних держав процес закріплення, як на рівні національного законодавства, так і міжнародного, вимоги щодо безпечного використання космічного простору. Здавалось би, що питання зрозуміле і не може викликати заперечень, оскільки спрямоване на безпеку та захист інтересів усього міжнародного співтовариства. Однак, що парадоксально, однією з головних перешкод для розвитку та вдосконалення космічного права є саме національне законодавство країн, які активно займаються освоєнням космічного простору.

Варто зазначити, що норми міжнародного космічного права не є похідними від національного законодавства і не мають прямого впливу на обов'язкову силу внутрішньодержавних правових норм. Це створює ситуацію, коли держави можуть ухвалювати власні нормативно-правові акти, які не завжди узгоджуються з міжнародними зобов'язаннями, що ускладнює ефективне регулювання космічної діяльності на глобальному рівні. На відміну від повітряного та морського права, правове регулювання у космічній сфері

було сформоване насамперед через розроблення міжнародно-правових норм, що стало основою для подальшого правового врегулювання. Винятком є Франція та США, де перші нормативні акти у сфері космічного права були ухвалені задовго до укладення Договору про космос 1967 року. Важливо враховувати, що норми міжнародного космічного права та національного законодавства мають різні предмети регулювання. Зокрема, міжнародно-правові норми регулюють відносини між суб'єктами міжнародного права, тоді як національне законодавство охоплює правовідносини між внутрішніми суб'єктами держави. При цьому існує механізм взаємозв'язку між цими рівнями регулювання: міжнародне космічне право може містити відсилання до національного законодавства, а національне – до міжнародного.

Однак космічні держави не можуть використовувати своє національне законодавство як підставу для звільнення від виконання міжнародних зобов'язань. Цьому перешкоджає один із основних принципів міжнародного права – принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, який передбачає, що національне законодавство має узгоджуватися з міжнародними нормами. Даний принцип закріплений у Віденській конвенції про право міжнародних договорів, яка у статті 27 прямо встановлює, що Держава, яка є учасником певного міжнародного договору, не має права виправдовувати його невиконання положеннями свого національного законодавства [10]. Ця норма є універсальною і застосовується також у контексті неприпустимості посилення на відсутність відповідних положень у національному законодавстві, що виключає можливість ухилення держави від міжнародних зобов'язань через правові прогалини у внутрішньодержавній системі.

До того ж, на формування міжнародного космічного права певною мірою впливають норми національного законодавства, і навпаки, має місце зворотній вплив на законодавство держав-учасниць. Проте, і це слід враховувати, коли національне законодавство окремих держав взагалі не враховує (ігнорує) міжнародні норми, при цьому воно не спроможне

протистояти впливу глобального освоєння космічного простору, а саме наднаціонального політичного регулювання з боку міжнародних інституцій (ООН, НАТО, СОТ, Велика сімка та інші.), що суттєво впливає на розвиток національного космічного права та приведення його у відповідність до вимог сьогодення. Слід враховувати, що в світі сьогодні стільки держав, стільки існує й правових систем, а це більше двохсот національних правових систем і лише одна, яка стоїть поза ними та іноді навіть над ними, це міжнародне право, підгалуззю якого є міжнародне космічне право.

Як правило, на здійснення нормотворчості, а точніше напрацюванню принципів, концепцій міжнародного космічного права, обговорення ходу реалізації уже прийнятих договорів (угод), резолюцій та спільного реагування на їх порушення, зацікавлені держави вдаються до двосторонніх та багатосторонніх переговорів. Саме переговори, є найпоширенішою формою обговорення та вирішення проблем космічної діяльності, оскільки безпосередній контакт представників зацікавлених сторін дозволяє швидко і детально ознайомитися з позиціями один одного, взаємними претензіями, з'ясувати можливість і межі можливих поступок і компромісів, досягти взаємної згоди.

Проте, розширення і поглиблення співробітництва держав в космічній сфері, а також вплив цієї діяльності на інтереси інших країн, передбачає багатосторонні переговори для вирішення особливо важливих і складних проблем, що передбачає юридично визначену процедуру їх проведення та утворення тимчасових органів. Такі переговори набувають статусу конференції. Звісно, це розширення і поглиблення співробітництва держав не допомагає оперативному вирішенню нагальних проблем та сприяє ускладненню організаційних форм їх вирішення, проте, це стала практика, яка вважається дієвим засобом надання допомоги у реалізації договірних положень та важливою умовою підвищення їх ефективності.

Глобалізаційні процеси значною мірою підсилюються основними принципами, закріпленими у Статуті ООН, які часто називають «принципами

Статуту ООН» [75]. Їхня сутність викладена в Декларації про принципи міжнародного права, що регулюють дружні відносини та співробітництво між державами відповідно до Статуту ООН, ухваленій Генеральною Асамблеєю ООН у 1970 році. Важливість та вплив цих принципів на сучасний світовий порядок додатково підкреслено в Декларації тисячоліття ООН 2000 року, де зазначено, що вони довели свою актуальність і загальновизнаність. Крім того, у документі наголошується, що їхня значущість і здатність слугувати джерелом натхнення лише зростає в умовах поглиблення взаємозалежності та взаємопов'язаності держав і народів [15].

Однак, слід враховувати, що під впливом глобалізаційних процесів відбуваються не тільки об'єднуючі, а і суперечливі, іноді непослідовні, процеси в правовому регулюванні космічних правовідносин, що пов'язано з перебудовою сформованих міжнародних відносин, основою яких є суверенність національних держав, а точніше їх національні інтереси, що визначають їх напрям. Г. Моргентау наголошував: «Цілі зовнішньої політики повинні визначатися в термінах національного інтересу і підтримуватися відповідною силою» [111]. Саме політичний реалізм, прагматичний підхід та прагнення відстоювати національні інтереси створюють передумови для можливих конфліктів інтересів між державами-учасницями. Важливо враховувати, що конфліктогенність міжнародного середовища залишається ключовою проблемою у процесі космічного співробітництва між державами-учасницями, зокрема тими, що володіють ядерною зброєю. Це питання є визначальним у контексті гарантування безпеки у космічному просторі та є однією з основних причин існування «м'якого» космічного права. При цьому політичний реалізм розглядає безпеку передусім у військово-силовому та державоцентричному вимірі. У цьому контексті реальна політика отримала у політичних реалістів визначення «високої політики», що підкреслює її виняткове місце у міжнародних відносинах. Відображенням цієї концепції є і структура Європейського Союзу, де посадова особа, відповідальна за зовнішню політику та безпеку, офіційно носить титул «Високого представника

з іноземних справ і політики безпеки», що наголошує на особливому статусі цієї сфери у системі міжнародного управління [81, с. 8].

Проте, на сьогодні у космічних правовідносинах переважає космічна співпраця держав, а не «висока політика». Наприклад, на розвиток міжнародного космічного права суттєво впливає космічна співпраця космічних держав на регіональному рівні. Як результат, формується система норм, яка регулює правовідносини держав на регіональному рівні, наприклад: у 1975р. засновано Європейське космічне агентство, а у 1976р. агентство Арабської корпорації щодо космічних комунікацій, тощо. Така форма співпраці узгоджується з класифікацією міжнародно-правових норм і дозволяє визначити, що регіональні норми – це правові норми, які регулюють міждержавні відносини, що мають регіональне значення та визнаються усіма або більшістю держав відповідного регіону. Більше того, Статут ООН містить главу VIII «Регіональні угоди» (ст. 52–54), яка присвячена забезпеченню міжнародного миру та безпеки. Ця глава закріплює правові механізми, що дозволяють державам у межах певного регіону спільно діяти для врегулювання конфліктів та підтримання стабільності, що підтверджує важливість регіональних норм у системі міжнародного права [75].

Таким чином формується своєрідна ідеологія, керівні ідеї, основні положення, що створює умови для прояву доктринальної моделі кримінологічної політики космічних держав, які зацікавлені в протидії криміногенним явищам в космічній діяльності. В умовах ієрархічної структури організації держави та її правової системи подолання злочинності здійснюється шляхом комплексного застосування правових, економічних, соціальних, виховних та інших заходів, зокрема в межах національних програм. Ефективність їх реалізації залежить від чіткої вертикалі влади, раціонального розподілу функцій між її гілками, а також узгодженості та гармонізації діяльності відповідних державних органів та посадових осіб [1, с. 77].

Процес глобалізації та геополітичні інтереси провідних космічних

держав, є незворотними і це необхідно розуміти, осмислити, перебудовуватися і вживати заходів для збереження національних інтересів та статусу України, як космічної держави. Для розуміння процесів, що відбуваються, доречним буде посилення на німецького соціолога У. Бека, який пише, що глобалізаційні процеси в багатьох сферах, не тільки в економіці, послаблюють і навіть ставлять під сумнів могутність національної держави. Відбувається процес, коли транснаціональні корпорації створюють світове суспільство, а саме «виробляють продукцію в одній країні, сплачують податки в іншій, а вимагають державних субсидій у формі заходів зі створення інфраструктури – у третій» [91]. Країни-члени Європейського Союзу повинні діяти узгоджено та скоординовано, аби усунути фундаментальні причини цієї проблеми. Втрата близько одного трильйона євро через ухилення від сплати податків у країнах ЄС не лише є кричущою фінансовою проблемою, але й становить реальну загрозу для забезпечення справедливого та прозорого оподаткування. На цьому наголосив податковий та митний комісар ЄС Альгїрдас Шемета, підкресливши, що подібні фінансові втрати підривають економічну стабільність та вимагають невідкладних спільних дій на рівні всіх держав-членів [98]. Усе це, є криміногенною складовою процесу який суттєво впливає на міжнародну кримінологічну космічну безпеку.

Беззаперечним залишається той факт, що інтереси транснаціональних корпорацій, а саме вони і є основними гравцями у космічній сфері, стоять над національними інтересами, а тому формування національної політики (національного права) відбувається, або взагалі не відбувається, для реалізації політики власників транснаціональних корпорацій. Такий стан суттєво впливає на функції національної держави, вони змінюються, слабнуть, як результат – держава стає неспроможною впливати на ухвалюванні рішення та результати їх виконання. Йдеться про підриг монополії держави в сфері регулювання національної економіки, фінансових потоків, екологічних, правових та інших сфер які є складовими космічної галузі. Це не новий і не

тільки наш погляд на зміни у суспільстві, які і впливають на формування міжнародної кримінологічної космічної безпеки.

Антипенко В.Ф. наголошує, що міжнародні відносини та їх регулювання, зокрема правові механізми, ґрунтуються на координаційних засадах взаємодії суб'єктів. Це означає, що навіть чітке визначення причин міжнародної злочинності не гарантує добровільного визнання державами їхньої причетності до таких процесів через зовнішню політику, економічну діяльність чи конкретні управлінські рішення. Особливо це стосується великих та впливових країн. Причинність міжнародної злочинності, за його словами, часто пов'язана з надприбутками транснаціональних корпорацій і держав, що зумовлює лише часткове її визнання без впровадження реальних заходів щодо її усунення [1, с. 77].

Очевидно, що в найближчому майбутньому глобальна система суверенітету буде формуватися навколо кількох десятків потужних та впливових державних об'єднань. Попри наявність певних відцентрових тенденцій, немає сумнівів, що саме глобальні суверенітети визначатимуть структуру міжнародних відносин. Цей процес передбачає необхідність глобальної безпеки, яка вимагає не просто ухвалення нових міжнародних договорів, а комплексного підходу до міжнародно-правового регулювання у ключових сферах, зокрема: військовій, економічній, екологічній, енергетичній, та інших галузях, що безпосередньо пов'язані з космічною діяльністю. Розробка таких міжнародно-правових механізмів стане результатом колективних зусиль держав, спрямованих на створення ефективної системи міжнародної космічної безпеки. Це дозволить забезпечити стабільність, передбачуваність та врегулювання потенційних конфліктів у сфері освоєння та використання космічного простору.

Очевидно, що для забезпечення такої безпеки необхідно створити єдину систему міжнародної безпеки, яка базується на комплексі взаємопов'язаних зобов'язань, гарантій та інструментів, доступних її суб'єктам. Важливим кроком у цьому напрямі є зміцнення міжнародної інституційної основи для

боротьби з новими викликами. Це передбачає формування спеціалізованих експертних і міждержавних органів, а також створення комісій і комітетів, які займатимуться координацією дій та виробленням ефективних механізмів реагування на загрози.

Аналіз досліджень у сфері міжнародної злочинності свідчить про те, що для її розуміння кримінологія змушена вийти за межі традиційної методології та інструментарію. Предмет кримінологічного дослідження значно ширший, ніж той, що зазвичай застосовується до кримінальної злочинності, включно з транснаціональними злочинами. Результати таких досліджень пов'язані із розробленням нових концепцій криміногенності, що виникають під впливом глобалізаційних процесів та супутньої їм системної кризи світової економіки. Саме ці фактори визначають необхідність формування спеціалізованої методології та наукового інструментарію, який потребує адаптації до кримінологічного аналізу. Важливо розуміти, що міжнародне суспільство є соціальною системою зовсім іншого рівня, ніж традиційні державні структури. Відповідно, вивчення конфліктів у межах цієї глобальної соціальної «мегацілісності» також потребує відмінного підходу, який не може базуватися виключно на внутрішньодержавній методології [5].

Таким чином, в умовах посилення транснаціонального впливу на ключові сфери космічної діяльності, ослаблення регуляторного потенціалу національних держав та зростання загроз криміногенного характеру, актуальним стає формування нової моделі глобального правового порядку. Ця модель має враховувати специфіку космічного простору як позадержавної сфери діяльності, що потребує ефективного міжнародного регулювання, заснованого на принципах справедливості, координації зусиль, посиленні ролі міжнародних інституцій та належному балансі інтересів між державами і транснаціональними структурами. Лише за таких умов можливо забезпечити сталий розвиток, безпеку та правопорядок у космосі як спільному надбанні людства.

1.3. Поняття і особливості міжнародного космічного права та оцінка ефективності його застосування

Загальновідомо, що у джерела становлення та розвитку міжнародного космічного права стояли вітчизняні та зарубіжні науковці, такі як Антипенко В.Ф. [1-5], Беглий О.В. [6], Попов А.Д., Богатов О. [56], Чен Б. [94], Лайл Ф. та Ларсен П. [107], Трончетті Ф. [131] та інші. Оцінюючи внесок попередніх наукових досліджень, варто наголосити, що зміст і сутність чинного міжнародного космічного права не відповідають сучасним викликам. Водночас питання впливу глобалізаційних процесів на формування як національного, так і міжнародного космічного права залишаються недостатньо дослідженими та не набули належної актуальності. Як уже зазначалося, міжнародні договори (угоди) та декларації, які формують основу космічного права, не мають статусу правових норм у класичному розумінні. Вони відносяться до категорії «м'якого права», що суттєво обмежує їхню ефективність. Такий правовий режим не створює належних гарантій безпеки, не забезпечує ефективного регулювання нових правовідносин між суб'єктами космічної діяльності та не запроваджує чітко визначених прав і обов'язків. Це особливо критично в умовах інтенсивного та хаотичного освоєння космічного простору, де відсутність жорстких правових механізмів може призвести до конфліктів, зловживань та порушень міжнародного порядку. Оскільки міжнародне космічне право ґрунтується на нормах міжнародного права, доцільно визначити, що норма міжнародного права – це формально визначене правило поведінки, створене за згодою держав та інших суб'єктів міжнародного права. Вона регулює міжнародні відносини, встановлюючи права та обов'язки суб'єктів, і забезпечується відповідним юридичним механізмом охорони [82].

Саме через те, що норма міжнародного права визначається як формально закріплене правило поведінки і при цьому належить до категорії «м'якого

права», космічне право не набуло статусу обов'язкової норми права. Це, у свою чергу, створює значні труднощі у досягненні міждержавного консенсусу щодо конкретних норм поведінки та регулювання космічних відносин. Відсутність жорстких правових механізмів унеможливорює ефективне врегулювання спірних питань між державами-учасниками космічної діяльності, що лише загострює правову невизначеність у цій сфері. Адже саме юридична функція норми і складається в нормативному регламентуванні відносин між суб'єктами. Коли регулювання здійснюється шляхом визначення стандартів, моделей обов'язкової поведінки, а також спонукання суб'єктів відносин дотримуватись цих стандартів. Мета досягається специфічними для міжнародних відносин правовими методами, шляхом встановлення взаємопов'язаних прав та обов'язків, які і повинні складати правовідносини у космічній сфері.

У міжнародних договорах та угодах, що регулюють космічну діяльність, часто використовуються розмиті формулювання на кшталт «зроблять зусилля», «наскільки це можливо», «коли це буде доцільним». Такі формулювання не встановлюють чітких прав та обов'язків для суб'єктів космічних правовідносин, а лише окреслюють загальні орієнтири, яких вони мають дотримуватися. Це свідчить про використання гнучкого нормативного інструментарію, що виходить за межі традиційного правового регулювання і включає рекомендаційні та декларативні норми, які не завжди забезпечують ефективну правову визначеність та відповідальність. Проте, на жаль, відсутні підстави говорити, що міжнародне космічне право, це система юридичних норм, що регулюють особливий вид міждержавних відносин з приводу космічного простору і взаємовигідного співробітництва. Більше того, міждержавні відносини в космічній сфері не захищені від суспільно небезпечних посягань, оскільки у міжнародному космічному праві не передбачена система засобів, способів і заходів, які об'єднує поняття кримінологічна безпека.

Керуючись Договором про принципи діяльності держав із дослідження і

використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла (прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН в резолюції 2222 (XXI) від 19.12.1966 р), і Угодою про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах (укладена в рамках ООН 18.12.1979 р.), можна зробити висновок, що об'єктами міжнародного космічного права є: космічний простір, планети Сонячної системи, Місяць, об'єкти далекого космосу, штучні космічні об'єкти та його складові частини, космічні екіпажі, діяльність із дослідження і використання космічного простору і небесних тіл, результати космічної діяльності та ін. З вище вказаного Договору та Угоди випливає, що суб'єктами міжнародного космічного права, є суб'єкти міжнародного публічного права, а саме держави і міжнародні, міжурядові організації, в т. ч. які самі безпосередньо космічною діяльністю не займаються та національні і міжнародні космічні організації, приватні особи, котрим такі права були делеговані і за які несе відповідальність держава [18, 84].

Є зрозумілим, що міжнародно-правові відносини в космічній сфері мають складати взаємозв'язок прав і обов'язків, носіями яких є суб'єкти космічної діяльності. Отже, міжнародні правовідносини в космічній сфері можуть розглядатися і як юридичний взаємозв'язок суб'єктів цих відносин, у якому вони зобов'язані здійснювати взаємні права та обов'язки передбачені договором (угодою). Тобто, елементом міжнародних космічних правовідносин виступає суб'єктивне право, яке поза цих правовідносин існувати не може, оскільки йому мають кореспондувати відповідні договірні зобов'язання. Загальновизнаним є той факт, що суб'єктивне право можна визначити як ступінь дозволеної поведінки суб'єкта, обумовлену відповідним зобов'язанням іншого суб'єкта або суб'єктів, передбачених системою міжнародно-правового регулювання правовідносин в космічній сфері.

Таким чином, міжнародне космічне право охоплює сукупність суспільних відносин, що виникають у процесі дослідження та використання космічного простору. Як частина міжнародного публічного права, ця галузь є досить консервативною, але водночас має чітко структуровану систему норм і

принципів, які визначають правовий статус космічного простору, включаючи небесні тіла та штучні космічні об'єкти, а також регулюють порядок його використання в різних сферах діяльності. Відповідно, ці аспекти, як зазначає Стельмах О., відіграють ключову роль у формуванні правових механізмів міжнародного співробітництва у космічній сфері [79].

Таким чином, міжнародно-правове регулювання космічних відносин представляє собою різновид соціального управління в космічній сфері, що як відомо, є необхідною функцією будь-якої суспільної системи. Саме розгляд міжнародного космічного права як елементу системи управління, створює нові можливості перед теорією та практикою. Є сталою доктриною, що система міжнародних космічних відносин, як і інші соціальні системи, функціонує на основі саморегуляції і головна роль тут належить об'єктивним соціальним законам, які в значній мірі все ще діють стихійно, що повинно враховуватися при вирішенні проблем в міжнародній космічній діяльності де роль кримінології, як науки, є беззаперечною. Адже, в управлінні системою міжнародних космічних відносин держав використовують усі наявні у їх розпорядженні засоби – політичні, економічні, юридичні та інші, проте визначальним залишається правове регулювання, як найбільш цілісна система регулювання глобальних зв'язків міжнародної космічної співпраці.

Професор Шишка Р. Б. акцентує увагу на фундаментальному принципі міжнародного космічного права, згідно з яким космічний простір і небесні тіла є відкритими для дослідження та використання всіма державами на рівних засадах, без будь-якої дискримінації. Це положення закріплює принцип загальнодоступності космосу та сприяє міжнародному співробітництву в сфері космічної діяльності. Це право базується на принципі рівності держав і здійснюється відповідно до міжнародного права, що передбачає вільний доступ до всіх районів небесних тіл. Водночас така відкритість космічного простору створює як загальні, так і локальні загрози для безпеки його освоєння, що ускладнює регулювання діяльності держав та приватних компаній у сфері космічних відносин [90].

У цьому контексті Антипенко В.Ф. підкреслює, що сучасна світова економіка переживає глибоку кризу, що призводить до зниження рівня життя значної частини населення планети. Одночасно спостерігається невпинне зростання міжнародних правопорушень і злочинності. Він також зазначає, що очікувані позитивні наслідки глобалізації не сприяють досягненню головної ознаки справедливого суспільства – соціальної рівності. Глобалізація не сприяє соціальному примиренню, а навпаки, посилює соціально-економічну поляризацію. Вона стає каталізатором міжнародної конфліктності, що, у свою чергу, збільшує рівень міжнародної криміногенності. У цьому контексті ефективність міжнародного права як інструмента врегулювання міжнародних відносин викликає серйозні сумніви, оскільки воно не завжди здатне адекватно реагувати на виклики, що виникають унаслідок глобальних процесів [5].

Важливо зазначити, що сучасне міжнародне космічне право не є універсальним і загальноприйнятим для всіх держав-учасниць, оскільки не всі країни ратифікували договори (угоди) щодо космічної діяльності. Це підриває загальновизнані принципи, які визначають основний зміст космічного права, його соціальне та правове призначення, а також його загальну цінність. Враховуючи цей дисбаланс, спиратися виключно на договори, угоди та декларації для забезпечення належного міжнародного космічного правопорядку є недостатнім. Відсутність єдиних обов'язкових норм ускладнює координацію як колективних, так і індивідуальних зусиль держав у сфері міжнародних космічних відносин. Таким чином, важливо спрямовувати максимальні зусилля на вдосконалення процесу нормотворення в міжнародному космічному праві. Це вимагає гармонійного поєднання міжнародних, регіональних та національних правових інструментів, а також розробки ефективного механізму їх реалізації та підтримання. Такий підхід сприятиме зміцненню правової стабільності та забезпеченню безпеки у сфері космічної діяльності.

На сьогодні зростанню ефективності міжнародного права значною мірою сприяє той факт, що міжнародне космічне право, як підгалузь міжнародного

публічного права, базується на системі фундаментальних принципів. Ці принципи виступають узагальненими нормами, які відображають ключовий зміст міжнародного права і мають найвищу юридичну силу. Саме завдяки такій основі міжнародне космічне право отримує можливість забезпечувати регулювання правовідносин у космічній сфері. Саме це слугує підґрунтям надійності міждержавних відносин в космічній сфері і саме про це свідчать факти наявності посилань на ці принципи практично в усіх важливих міжнародно-правових актах. Принципи відображають ключові інтереси не тільки держав у зв'язку з дослідженнями і використанням Космосу, а і міжнародного співтовариства в цілому. Принципи є фундаментом міжнародного правопорядку, визначаючи його політико-правовий стан. Вони слугують основним і визначальним критерієм міжнародної законності, що забезпечує стабільність і регулювання міжнародних відносин [82].

Віденські конвенції про право міжнародних договорів серед багатьох вимог чітко формулюють принцип, згідно з яким тлумачення договорів має здійснюватися з урахуванням їхнього об'єкта та цілей. Основна мета цього підходу – забезпечення ефективності угод, а не їхнього формального застосування без реальної дії. Крім того, загальний принцип спеціального закону (*lex specialis*) вимагає, щоб при тлумаченні надавалась перевага спеціальним нормам перед загальними. Це пояснюється тим, що спеціальні норми безпосередньо регулюють конкретні ситуації, уточнюють або навіть модифікують загальні правила, а в деяких випадках – встановлюють винятки з них. Таким чином, дотримання цього принципу сприяє більш точному та ефективному правозастосуванню міжнародних договорів.

Саме принципи, які відображають основний зміст міжнародного права, заповнюють прогалини у міжнародному космічному праві, сприяючи стабілізації міждержавних відносин, обмежуючи їх певними нормативними рамками, і зберігають уже напрацьовані, сталі відносини держав – учасниць та сприяють їх розвитку.

Статут ООН закріплює основоположні принципи міжнародного права, які

мають статус *jus cogens*, тобто є нормами вищого порядку. Це означає, що держави не можуть їх скасувати ні в односторонньому, ні в колективному порядку, навіть за взаємною згодою, що, своєю чергою, робить ці принципи невід'ємною складовою міжнародного космічного права.

Серед ключових міжнародно-правових актів, що розкривають сутність основних принципів міжнародного права, особливе значення мають Декларація про принципи міжнародного права, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 24 жовтня 1970 року, та Декларація принципів, якими держави-учасниці повинні керуватися у взаємних відносинах, закріплена у Заключному акті НБСС від 1 серпня 1975 року. Згідно з Декларацією 1970 року, міжнародне право базується на таких фундаментальних засадах, як незастосування сили або погрози силою, мирне вирішення міжнародних спорів, невтручання у внутрішні справи держав, міжнародне співробітництво, рівноправність і самовизначення народів, суверенна рівність держав, а також добросовісне виконання міжнародно-правових зобов'язань.

Ці принципи є фундаментальними для міжнародного правопорядку, а також мають важливе значення для регулювання космічної діяльності, оскільки вони сприяють стабільності, безпеці та справедливому доступу до космічного простору для всіх держав [13].

Проте на сьогодні перелік основних принципів, закріплених у Декларації, не є вичерпним, а тому він був доповнений міжнародними актами такими принципами, як територіальна цілісність, непорушність кордонів, захист людини та інші. Слід враховувати, що основні принципи розвиваються не тільки за рахунок зростання їх кількості, але й в результаті розширення змісту вже існуючих. Адже, за своїм походженням вказані принципи є звичаєвими нормами, що отримали своє закріплення на рівні міжнародних договорів. Це дає можливість їх учасникам здійснювати своє тлумачення та інтерпретацію положень міжнародних договорів, акцентуючи увагу на окремих їх сторонах, а в деяких випадках навіть формулювати власні доктринальні принципи.

Усі принципи міжнародного права взаємопов'язані, оскільки зміст одного

з них тісно переплітається зі змістом іншого. Відтак, їхню сутність можна повністю зрозуміти лише в загальному контексті міжнародно-правової системи та взаємодії між ними [67].

Стельмах О. наголошує, що забезпечення безпеки космічної діяльності ґрунтується на сукупності міжнародно-правових принципів, закріплених у міжнародному космічному праві, міжнародному ядерному праві, міжнародному праві охорони навколишнього середовища та праві міжнародної безпеки. Водночас ці принципи розпорошені серед різних міжнародно-правових актів, що ускладнює їх систематизацію та застосування. Для підвищення правової визначеності доцільно ініціювати розробку єдиних «рамкових принципів» безпеки космічної діяльності, які слід закріпити у відповідній Резолюції Генеральної Асамблеї ООН. Оскільки такі принципи є орієнтиром для міжнародного правового регулювання, їх формалізація сприятиме подальшому розвитку комплексного режиму космічної безпеки [78].

Варто враховувати, що всі норми міжнародного публічного права, зокрема й міжнародного космічного права, базуються на загальних принципах права. До них належать фундаментальні юридичні засади, визнані основними правовими системами світу, зокрема англо-американським загальним правом та європейським континентальним правом, на які орієнтуються судові органи. Відповідно, міжнародне кримінальне право, як галузь міжнародного публічного права, що регулює питання міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю, безпосередньо підпорядковується загальним принципам кримінального права. Його правовий режим формується на основі поєднання елементів європейської континентальної (civil-law) та англо-американської (common-law) правових традицій [116]. Вказана доктрина має суттєве значення при розгляді питання щодо правопорушень в космічній сфері, відповідальності за скоєні правопорушення та заходів з забезпечення міжнародної космічної безпеки.

Відповідно до статті 38 Статуту Міжнародного Суду ООН, під час

розгляду справ Суд має право застосовувати не лише міжнародні конвенції та звичаї, а й загальні принципи права [121, 122]. Однак, слід зазначити, що Міжнародний Суд ООН жодного разу не використовував загальні принципи міжнародного права як основний аргумент у своїх рішеннях. Це свідчить про те, що, хоча такі принципи є частиною правової системи, вони не набули широкого практичного застосування в юрисдикції Суду.

Антипенко В.Ф. наголошує на ключовій невідповідності сучасного міжнародного права. Він зазначає, що, попри стратегічну спрямованість основних принципів та імперативних норм міжнародного права, існуючі механізми їх реалізації здебільшого зосереджені на боротьбі з вторинними проявами міжнародних правопорушень. Водночас глибинні детермінанти та сутнісні характеристики таких порушень визначаються глобальними негативними процесами та явищами.

У сфері міжнародного правового регулювання відповідні положення зазвичай втілюються через основні принципи міжнародного права та універсальні норми *erga omnes*. Однак цей підхід має дві значні проблеми. По-перше, відсутня чітка криміналізація всього спектра діянь, що порушують ці принципи та норми. По-друге, не всі суб'єкти міжнародних правовідносин, зокрема впливові держави, беруть участь у міжнародно-правових актах, які містять конкретні механізми їх реалізації, що ускладнює забезпечення міжнародної відповідальності. Це значно ускладнює ефективне застосування міжнародного права та забезпечення його належного виконання [5].

Таким чином, можна зробити висновок, що для міжнародного космічного права, яке покликане належним чином регулювати відносини між учасниками космічної діяльності, встановлювати режим космічного простору, на сучасному етапі розвитку міжнародного права вже недостатньо чинної системи основних міжнародно-правових принципів, договорів, угод та декларацій. Сучасні виклики вимагають чіткішого правового врегулювання міждержавних відносин щодо освоєння та використання космічного простору, яке здійснюється в межах міжнародного космічного законодавства. Ця

система правових норм повинна забезпечувати чітке визначення прав та обов'язків держав, ефективний захист інтересів кожної країни, мінімізацію реальних і потенційних загроз, що виникають унаслідок космічної діяльності, створення умов для стабільного та безпечного розвитку всієї світової спільноти. Міжнародне космічне право має стати дієвим інструментом запобігання порушенням та загрозам, гарантувати прогресивний розвиток космічної сфери та сприяти зміцненню глобальної безпеки.

Саме тому можна говорити, що міжнародна космічна безпека – це глобальна система, що забезпечує умови, за яких держави можуть здійснювати свою діяльність у космічному просторі у межах загальновизнаних норм міжнародного права, з метою запобігання загрози миру (людству) та довкілля, впливати на політико-правову систему держав-учасників, та інших суб'єктів міжнародного права. Не можна не погодитися з тим, що космічний простір є інтернаціоналізованою спільною територією, яка виходить за межі національної юрисдикції окремих держав. Такий статус обумовлює необхідність формування єдиної системи космічної безпеки, яка б забезпечувала захист інтересів усіх країн та гарантувала стабільне і безпечне використання космічного простору в інтересах міжнародного співтовариства [77].

Сучасне міжнародне космічне право залишається процесом, що триває, і досі не охоплює повного спектра правовідносин між суб'єктами як на Землі, так і в космічному просторі. Космічна діяльність, це багат шарове переплетіння різноманітних політичних, економічних, соціальних відносин, як у окремо взятій країні так і в міждержавних відносинах. За цих підстав, обов'язково слід враховувати, що не існує єдиної моделі відносин, яка б могла пояснити всі ситуації, які виникають у міждержавних відносинах з приводу космічної діяльності. Саме тому необхідно виходити з того, що космічне право, як самостійна частина (галузь), є складовою системи міжнародного публічного права – комплексу таких норм, що характеризуються принциповою єдністю і одночасно упорядкованим поділом на відносно

самостійні частини (галузі, підгалузі, інститути тощо), які покликані обслуговувати систему міжнародних відносин. І головне, міжнародне публічне право, це система узгоджених і взаємопов'язаних норм, які не є тільки диспозитивними, існує сукупність імперативних норм, які є загальновизнаними нормами, що передбачають їх суворе дотримання державами і неможливість відступати у своїх відносинах, навіть за взаємною згодою, що суттєво забезпечує єдність у міждержавних космічних відносинах.

Однак більшість норм міжнародного публічного права є диспозитивними, тоді як імперативні норми становлять лише незначну їх частину. Так склалося тому, що міжнародне публічне право, як вже зазначалося, має координаційний характер, і тому держави як суверенні суб'єкти міжнародного публічного права надають перевагу не загальнообов'язковим нормам при урегулюванні різноманітних міждержавних відносин, а диспозитивним нормам.

Диспозитивні норми дозволяють сторонам відступати від їх положень за взаємною згодою, проте такі відхилення не повинні зачіпати права та законні інтереси третіх держав. Вони мають узгоджуватися з імперативними нормами, інакше втрачають свою юридичну чинність. Особливістю цих норм є також можливість сторін обирати певний варіант поведінки, який після прийняття стає для них обов'язковим [82].

Отже, міжнародне космічне право включає імперативні, диспозитивні та рекомендаційні норми. Рекомендаційні норми спрямовані на узгодження відносин між суб'єктами, визначаючи бажану та доцільну модель поведінки, проте вони не мають обов'язкового характеру [82].

Доцільним є розгляд предмета (об'єкта) міжнародного космічного права через призму відповідей на ключові питання: на кого поширюються норми міжнародного космічного права, та з приводу чого суб'єкти цього права вступають у договірні відносини. Очевидно, що об'єктом міжнародних космічних правовідносин є все, що породжує ці відносини, тобто як матеріальні, так і нематеріальні блага, а також конкретні дії або утримання від дій з боку суб'єктів космічної діяльності. Таким чином, право міжнародних

космічних договорів не містить обмежень щодо об'єкта правовідносин, що дозволяє охоплювати широкий спектр питань, пов'язаних із використанням та дослідженням космічного простору.

У цьому контексті Шишка Р.Б. у своїй статті «Правовий режим космічних об'єктів: наукова доктрина» визначив основні категорії суб'єктів міжнародного космічного права (рис. 1.2). Такий поділ відображає сучасну динаміку розвитку космічного права та наголошує на зростаючій ролі не лише держав, а й приватного сектору у сфері космічної діяльності.

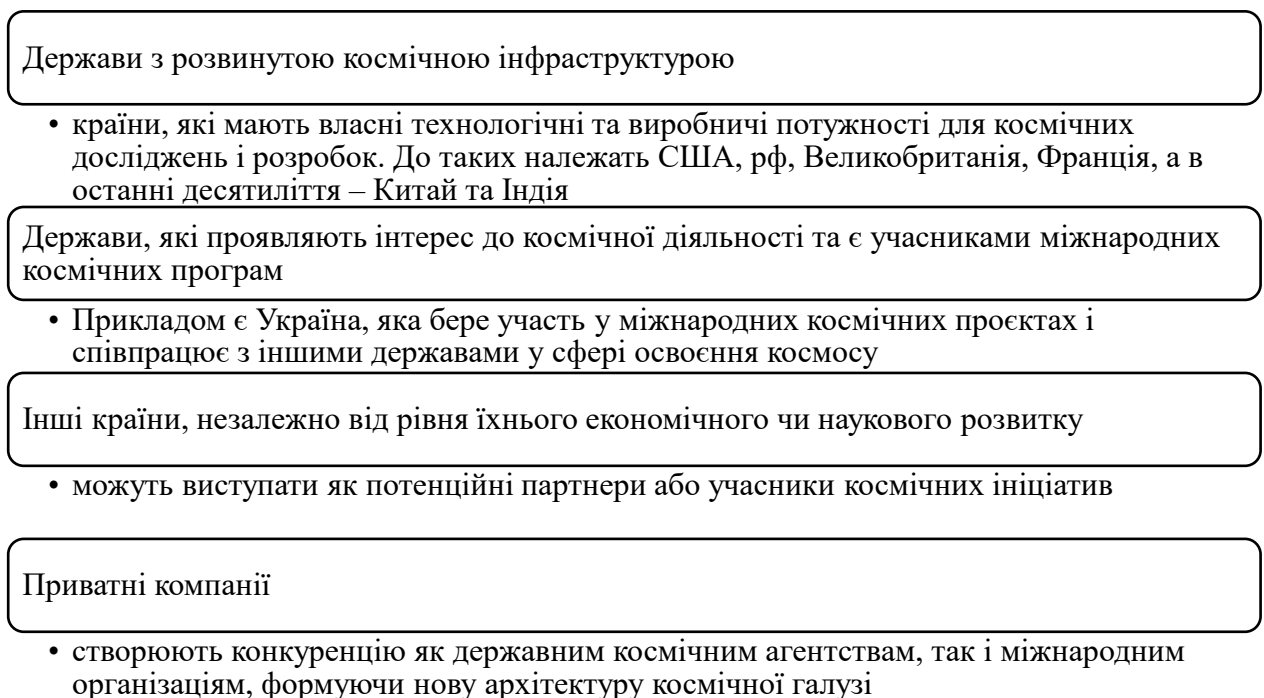

Рис. 1.2. Суб'єктів міжнародного космічного права

Складено за [87]

На підставі викладеного, доречним буде посилення на розповсюджене в юридичній спільноті визначення, що міжнародне космічне право є підгалуззю міжнародного публічного права, що включає комплекс міжнародно-правових принципів і норм, що встановлюють правовий статус космічного простору та небесних тіл. Воно регулює взаємовідносини держав, міжнародних організацій та комерційних компаній, що здійснюють діяльність, пов'язану з

дослідженням та використанням космосу. На наш погляд, вказане визначення є не повним і його, як мінімум, слід доповнити наступними тезами – щодо раціонального використання й охорони космічного простору, правового захисту інтересів не тільки держав учасниць, міжнародних організацій і комерційних фірм, а і усієї світової спільноти.

Отже, можна говорити, що космічні відносини являють собою особливий вид міждержавних відносин, що виникають у зв'язку з дослідженням, освоєнням і використанням космічного простору. Вони підлягають правовому врегулюванню в межах міжнародного та національного космічного законодавства, що регламентує діяльність держав, міжнародних організацій та інших суб'єктів у сфері космічної діяльності. Специфіка відносин, пов'язаних з Космосом, обумовлена особливостями предмета (об'єкта) цих відносин – космічним простором – як ділянки Всесвіту, який існує поза Землею і не має просторово-територіального базису.

Як уже зазначалося, міжнародні договори (угоди) на яких базується міжнародне космічне право, це те, що регулює діяльність учасників в космічній сфері, до чого вони мають прагнути шляхом домовленостей та удосконалення правовідносин у відповідності до вимог сьогодення. Як правило, з назви договору, з преамбули або з перших статей договору можна визначити і сам об'єкт договору. Проте, договір не є нормою права, що не запроваджує нові права і обов'язки для держав-підписантів, виключає їх відповідальність за незабезпечення виконання і дотримання міжнародних зобов'язань, а тому ситуацію, певною мірою, спасають норми міжнародного права. Так, саме норми міжнародного права, є загальнообов'язковими, формально визначеними правилами поведінки суб'єктів міжнародного права, що встановлюють для них права та обов'язки, реалізація яких забезпечується відповідним міжнародно-правовим механізмом. Окрім цього, механізм реалізації міжнародного космічного права доповнюють імперативні норми міжнародного публічного права та норми внутрішньодержавного (національного) права кожної країни, які регламентують космічну діяльність і

створюють право, яке ми називаємо міжнародним космічним правом. Проте, на сьогодні проблема ефективності міжнародного космічного права залишається досить гострою та широко обговорюваною на усіх рівнях суспільних відносин. Оскільки ефективність будь-якої правової системи, включаючи міжнародне космічне право, визначається рівнем досягнення поставлених перед нею цілей, відповідністю реальних відносин її нормам і результативністю їх застосування.

З цього приводу Антипенко В.Ф. зауважує, що міжнародне право залишається байдужим до суперечливих і водночас загрозливих тенденцій, ніби не помічаючи зростаючої глобальної криміногенності та не намагаючись нормативно реагувати на неї, що фактично сприяє посиленню протестних настроїв. У зв'язку з цим постає питання, чи не вступають деякі норми міжнародного права, особливо у сфері боротьби з міжнародною злочинністю, у суперечність із динамікою негативних процесів глобалізації? Адже загальновідомо, що якщо право заважає соціальному розвитку, воно має бути змінене [5].

Більше того, сьогодні ефективність міжнародного космічного права, як і усього міжнародного права, не може обмежуватись лише соціальною необхідністю, нагальною потребою є більш впливові механізми заходів впливу. Без цього система міжнародних космічних відносин не може належно функціонувати, адже міжнародна космічна безпека має відповідати інтересам космічних держав та наявним способам вирішення актуальних космічно-правових питань міжнародного та національного космічного права і забезпечувати надійний міжнародний правопорядок.

Окрім цього, міжнародна космічна безпека має базуватися не лише на системі принципів і норм міжнародного права, а включати норми права нового формату, спрямовані на перегляд міжнародного космічного права, тобто, коригування чинних норм поведінки, їх адаптація до правового поля міжнародних відносин і закріплення кримінологічної моделі космічної безпеки у космічному просторі.

Загально-визнаним є той факт, що міжнародне космічне право має два просторові виміри: з одного боку, воно виникло та діє як частина міжнародного публічного права, що в свою чергу, є регулятором міждержавних відносин, які охоплюють різноманітні аспекти взаємодії в межах міжнародного співтовариства. З іншого боку, космічне право поєднує норми міжнародного публічного права та національні правові системи окремих держав, що створює умови та дає зрозуміти основну роль і призначення міжнародного космічного права в сучасному світі. Отже, можна говорити про взаємодію та вплив міжнародних договорів (угод) на яких базується міжнародне космічне право у регулюванні внутрішньодержавних відносин країн-учасниць, водночас деякі норми національного космічного права держав-учасниць міжнародного співтовариства використовуються як основа для розробки уніфікованих правил і норм, спрямованих на регулювання міждержавних та міжнародних відносин в космічній діяльності.

Таким чином, можна говорити про формування міжнародного космічного права як унікальної правової системи відбувається шляхом поєднання внутрішньодержавної правової системи окремих держав та міжнародної правової системи космічних відносин, яка виступає специфічною формою міждержавного співробітництва в цій сфері.

Щодо взаємовпливу (пріоритету) міжнародного космічного права та внутрішнього права, то у юридичній спільноті існує дві протилежні точки зору на цю проблему. Проте, більшість вчених, як зарубіжних так і вітчизняних вже давно визнають пріоритет міжнародного права над внутрішнім законодавством і це зрозуміло, справедливо та відповідає вимогам сьогодення. Адже ця точка зору обґрунтовується значимістю і особливою соціальною цінністю міжнародного космічного права в сучасному світі глобалізаційних процесів, яке втілює найбільш досягну в нашу епоху ідею пріоритету міжнаціональних інтересів над національними. Не випадково основоположними документами: міжнародні угоди (договори), декларації, якими керуються усі держави-учасниці в космічній діяльності, мають своїм

джерелом міжнародне космічне право. Міжнародне космічне право направлене на розробку основ мирного освоєння космічного простору, ставлячи міжнаціональні інтереси вище державного егоїзму та справедливого користування ресурсами тощо. Однак відокремлення міжнародного космічного права від внутрішньодержавного є недопустимим, оскільки це може завдати серйозної шкоди як окремій державі, так і міжнародним відносинам. У цьому контексті певну роль відіграє Віденська конвенція про право міжнародних договорів, яка передбачає, що держави не можуть посилатися на положення свого внутрішнього законодавства як виправдання для невиконання міжнародного договору. Такий підхід забезпечує стабільність договірних зобов'язань і сприяє їх неухильному дотриманню всіма сторонами.

У цьому контексті доречним буде послатися на такий правовий термін, як імплементація, під яким юридичною спільнотою визнається – цілеспрямована діяльність держави-учасниці, метою якої є забезпечення здійснення норм міжнародного права. Саме шляхом цієї діяльності охоплюються як усі заходи у зовнішніх відносинах по реалізації норм міжнародного права, так і їх реалізацію у внутрішньодержавній сфері. Вважається, що імплементація – найбільш активна стадія існування міжнародного права, на якій виконується її головний регулюючий вплив на міждержавні відносини. У цій стадії (імплементації) міжнародного права виявляється реальне значення норми її конкретизація та ефективність, а також здатність «пристосування» до певних обставин. Саме з цієї причини імплементація відіграє ключову роль у процесі адаптації міжнародного космічного права, як підгалузі міжнародного права, до динамічних умов і сучасних вимог.

За цих підстав, юридичною спільнотою саме практику імплементації, розглядають як критерій обґрунтованості та життєздатності норм, тобто результати її застосування демонструють, які норми застаріли, які життєздатні, а які мають бути створені. Тому імплементація є важливим фактором розвитку космічного права та його відповідності вимогам

сьогодення. Щодо внутрішньодержавної імплементації, то в міждержавних відносинах історично закріпилося правило, згідно з яким вибір способів реалізації міжнародно-правових норм належить до компетенції держави, якщо самими міжнародними нормами не визначено конкретний порядок їх застосування.

На практиці конституції всіх демократичних держав закріплюють принцип верховенства норм міжнародного права над нормами національного законодавства. Наприклад, аналіз чинного законодавства України, зокрема ст. 9 Конституції України та Закону України «Про міжнародні договори України», дозволяє зробити такі висновки:

1. Україна визнає верховенство загальновизнаних норм міжнародного права над положеннями національного законодавства.

2. У разі колізії між положеннями законодавства України та нормами належним чином укладеного міжнародного договору, який ратифіковано Верховною Радою України, застосовуються положення міжнародного договору. Це положення закріплене у багатьох законодавчих актах, ухвалених упродовж останніх років.

3. Міжнародні договори, на обов'язковість яких дала згоду Верховна Рада України, інтегруються в національне законодавство, що дозволяє їх безпосереднє застосування в правовій системі країни.

Такий підхід сприяє узгодженню внутрішньої правової системи з міжнародними стандартами та забезпечує виконання міжнародних зобов'язань [28, 62].

При цьому об'єднуючим фактором міжнародного та національного космічного права є їх предмет правового регулювання – космічний простір. Водночас їхні сфери застосування відрізняються:

- Внутрішньодержавне космічне право регулює правовідносини в межах юрисдикції конкретної держави, встановлюючи правила діяльності державних органів, приватних компаній та фізичних осіб у сфері дослідження та використання космосу.

- Міжнародне космічне право переважно регулює міждержавні відносини, а також інші правовідносини, що виходять за межі національної юрисдикції. Це зумовлює необхідність спільного регулювання таких відносин кількома або багатьма державами-учасниками, а інколи й міжнародною спільнотою в цілому.

Таким чином, міжнародне космічне право встановлює загальні принципи і механізми співпраці у космічній сфері, тоді як національне право деталізує їх реалізацію в межах конкретної держави, враховуючи її внутрішні особливості та правову систему.

Слід враховувати і той факт, що складовою сучасного міжнародного космічного права, є Концепція загальної спадщини людства (Кастельйонська декларація щодо нових перспектив загальної спадщини людства 1999 р.) [97]. У минулому тривалий час все, що знаходилося не під державним суверенітетом, розглядалося як нічیه (*res nullius*), а тому було доступним для усіх і вільно могло бути присвоєно любою зацікавленою державою. Проте, поступово суспільство усвідомило і сформувало керівний принцип, що все що знаходяться за межами державної юрисдикції (простір, ресурси), належить міжнародному співтовариству загалом і повинно перебувати у загальному користуванні. Так і з'явилася концепція загального надбання людства (*res communis humanitatis*), яка визначає правовий режим простору і ресурсів за межами державної юрисдикції країн, та включає загально-визнані правила користування. Концепція загальної спадщини людства включає океани, глибоководне дно, Антарктику, космічний простір, атмосферу та навколишнє середовище в цілому, тобто те, що за самою своєю природою та свідомим розумінням не може перебувати у власності чи під юрисдикцією будь-якої держави.

У міжнародне космічне право ця концепція була закріплена Договором про принципи діяльності держав з дослідження та використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла (1967 р.). Відповідно до положень цього договору, космічний простір використовується на благо та в

інтересах усіх країн, незалежно від їхнього економічного чи наукового розвитку, і є спільною спадщиною всього людства. Зокрема, у статті 1 зазначено, що космічний простір, включаючи небесні тіла, не може бути об'єктом національного присвоєння. Саме цей договір є яскравим прикладом імперативної норми міжнародного права. За цих підстав, доречним буде розкрити визначення імперативної норми та її значення (роль) у міжнародному космічному праві.

Відповідно до Віденських Конвенцій (1969 р., 1986 р.), імперативна норма загального міжнародного права є такою нормою, що приймається та визнається міжнародним співтовариством держав як обов'язкова, а будь-яке відхилення від неї є неприпустимим. Змінити таку норму можливо лише шляхом ухвалення іншої норми загального міжнародного права з аналогічним імперативним характером. У цьому контексті поняття «імперативні норми» та *jus cogens* є синонімічними. Юридична природа норм *jus cogens* полягає в тому, що вони є результатом узгодження волі держав та міжнародних міжурядових організацій. Процес їх формування здійснюється, зокрема, через міжнародні договори, так і через міжнародно-правові звичаї, які встановлюються на основі мовчазної згоди держав. Таким чином, норми *jus cogens* є фундаментальними правилами міжнародного права, які обов'язкові для всіх держав і не можуть бути скасовані навіть за їхньою спільною згодою.

Юридичною спільнотою загальноновизнано, що особливістю імперативних норм є те, що вони не кодифіковані, проте виступають основним критерієм правомірності всіх міжнародно-правових норм та покликані регулювати найважливіші загальні відносини в межах міжнародного співтовариства. Їхнє порушення спричиняє шкоду всьому міжнародному співтовариству, а не лише окремим державам. Загально визнаними є такі види імперативних норм:

- загальнодемократичні стандарти гуманності та прав людини;
- рівноправність і самовизначення народів;
- незастосування сили та мирне вирішення спорів;
- заборона привласнення територій, що не належать жодній державі,

включаючи земельні, морські, повітряні та космічні простори.

Проте, на превеликий жаль, не зважаючи на їх загальне формальне визнання, ці норми носять декларативний характер і не мають належної обов'язкової сили, тобто, не гарантують атмосферу міжнародної космічної безпеки, оскільки не містять систему заходів, засобів і способів від суспільно небезпечних посягань, які включає в себе поняття кримінологічна космічна безпека. Тому правове регулювання міжнародних космічних відносин - абсолютна необхідність, і, відповідно, надання міжнародному космічному праву юридичної обов'язкової сили, є нагальною вимогою сьогодення. Альтернатива цьому відсутня, адже лише за цієї передумови можливе належне врегулювання правовідносин в космічній сфері, запобігання правопорушень в космічній діяльності і як результат – досягнення міжнародної кримінологічної космічної безпеки в інтересах усієї світової спільноти.

У цьому контексті Антипенко В.Ф. ґрунтовно розкрив наявну проблему, зазначаючи, що кримінологічна наука недостатньо охоплює низку важливих аспектів, які могли б позитивно вплинути на ефективність протидії міжнародним злочинам. Зокрема, при аналізі мотивації не враховується значний вплив державної суб'єктності міжнародної злочинності, зокрема ролі правлячих еліт. Відсутня системна та диференційована основа кримінологічних досліджень детермінації міжнародної злочинності, що ускладнює глибоке пізнання ключових проблем світового розвитку.

Попри первинний кримінальний характер багатьох міжнародних злочинів і специфічність умов їх вчинення, зміст системи міжнародної злочинності як антисистеми щодо міжнародного суспільства та міжнародного права залишається невизначеним, що ускладнює розробку відповідної кримінологічної методології. Недостатньо розвинутий підхід до розгляду міжнародного суспільства як стратегічного детермінанта міжнародної злочинності, що могло б створити основу для цілісного дослідження цієї сфери.

Висновки до розділу 1

У розділі було досліджено загальні засади формування та розвитку системи міжнародної космічної безпеки в умовах глобалізаційних процесів, проаналізовано сучасні виклики у сфері космічного права та охарактеризовано криміногенні загрози, пов'язані з космічною діяльністю. Також було обґрунтовано необхідність інтеграції кримінологічного підходу в розробку концепції міжнародної космічної безпеки.

На основі проведеного аналізу можна зробити такі висновки:

1. Досліджено сучасний стан та тенденції міжнародної космічної безпеки, зокрема кримінологічно-небезпечні аспекти, а також виявлено причинно-наслідкові зв'язки конфліктності міжнародних космічних відносин, які потребують нормативно-правового регулювання. Це підкреслює необхідність розробки ефективних правових механізмів, спрямованих на запобігання, контроль та врегулювання конфліктних ситуацій у космічному просторі. Враховуючи технологічний розвиток у сфері космічних досліджень, постає потреба у створенні спеціального міжнародного напрямку в кримінологічній науці – космічної кримінології, яка дозволить комплексно аналізувати ризики, запобігати можливим правопорушенням і забезпечувати безпечний розвиток космічної діяльності.

2. Здійснено характеристику сучасного стану криміногенної обстановки в космічній діяльності в умовах глобалізації, обмеженості правозастосування міжнародного космічного права та сформульовано визначення об'єкту дослідження. Враховуючи ці фактори, проведено комплексний науковий аналіз рівня криміногенної ситуації, що дозволяє визначити ключові напрями стабілізації, регулювання та вдосконалення заходів космічної безпеки. Особливу увагу приділено правовим механізмам запобігання та протидії міжнародним правопорушенням у космічній сфері, включаючи розробку спеціальних норм та стандартів, спрямованих на посилення

правозастосування. Крім того, досліджено потенційний вплив криміногенної обстановки на глобальну безпеку держав, що беруть участь у космічній діяльності. Міжнародна космічна безпека потребує від держав-учасниць конкретних дій в політичних процесах, і може бути визначена як результат розумної і виваженої політики, спрямованої на формування ефективних гарантій міжнародної космічної безпеки та запобігання правопорушень в космічній сфері. Адже в умовах трансформації системи міжнародних відносин та для забезпечення функціонування ефективної системи міжнародної космічної безпеки необхідно враховувати її політичну, економічну та військову складові її забезпечення, які знаходяться під впливом глобалізаційних та внутрішньодержавних процесів. Запропоновано механізми співпраці міждержавних та міжнародних організацій для забезпечення контролю і дотримання міжнародно-правових норм. Важливим аспектом є зменшення негативного та деструктивного впливу таких правопорушень на суспільні відносини як у межах земного середовища, так і у відкритому космосі, що сприятиме гармонізації міжнародної взаємодії у сфері космічної діяльності та формуванню ефективної системи глобального управління безпекою в космосі.

3. Розкрито поняття, проаналізовано особливості міжнародного космічного права та визначено проблеми щодо його ефективності в сучасній системі міжнародної безпеки, що обумовлює актуальність формування кримінологічної моделі космічної безпеки. На підставі результатів дослідження понятійного апарату та особливостей міжнародного космічного права, ідентифіковано проблеми, пов'язані з його недостатньою ефективністю в сучасній системі міжнародної безпеки. Обґрунтовано, що розвиток теорії міжнародної космічної безпеки не може ґрунтуватися виключно на розширенні меж емпіричного аналізу, оскільки методологічні обмеження цієї теорії спричиняють фрагментарність емпіричних даних та варіативність дослідницьких підходів, що ускладнює формування цілісного наукового концепту міжнародного космічного права.

У зв'язку з цим доведено доцільність інтеграції кримінологічних методів та підходів, які забезпечують системний підхід до вивчення проблематики, сприяючи її концептуалізації та практичній реалізації заходів із забезпечення міжнародної космічної безпеки. Таким чином, міжнародна космічна безпека являє собою певний стан міжнародних відносин, при якому застосування міжнародно-кримінологічних методів дослідження правопорушень в космічній сфері, упорядкування зібраного матеріалу, його наукознавча систематизація, створюють умови та вказують на перспективу створення специфічного міжнародного напрямку у кримінологічній науці – міжнародної космічної кримінології.

РОЗДІЛ 2.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОСМІЧНОГО ПРОСТОРУ В КОНТЕКСТІ ЙОГО КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

2.1. Етапи розвитку, принципи та особливості міжнародного космічного права щодо забезпечення кримінологічної безпеки

Для того, щоб правильно застосовувати міжнародне космічне право, необхідно розуміти його природу, як і любого іншого соціального феномену та його роль в історичному розвитку суспільства. Разом з тим міжнародне космічне право має свою особисту історію, яка відображає специфіку та особливості цього динамічного феномену сучасності.

Загально-визнаним є визначення, що міжнародне космічне право являє собою систему міжнародно-правових принципів і норм, що визначають правовий режим космічного простору та небесних тіл, а також регулюють взаємовідносини між державами, міжнародними організаціями та комерційними компаніями у сфері дослідження та освоєння космосу. Крім міжнародних договорів та груп принципів, що регулюють космічні правовідносини, міжнародне космічне право включає також національні закони, виконавчі та адміністративні накази і судові рішення.

Функції міжнародного космічного права різноманітні і ускладнюються в залежності від зростання значення завдань, які стоять перед міжнародним космічним правом, наочно демонструє хронологія міжнародних договорів (угод) ООН щодо космічної діяльності. Міжнародне космічне право покликане до життя потребами міжнародної системи в космічній сфері, тобто вона є системою взаємодії держав-учасниць з освоєння Космосу, що керуються у своїх діях національними інтересами, ціннісними орієнтаціями тощо, проте

основною потребою залишається самозбереження, оскільки сама держава є продуктом творення спільноти людей з метою безпеки.

Саме тому головною соціальною функцією міжнародного космічного права, є зміцнення існуючих міжнародних правовідносин в космічній сфері, забезпечення їхнього функціонування в умовах глобалізаційних процесів, шляхом регульованого договірними відносинами процесу забезпечення їхньої безпеки. Спрямована ця функція в значній мірі на створення сприятливих умов для розвитку міжнародних відносин в космічній сфері у відповідності до потреб держав та міжнародної спільноти в цілому, на забезпечення міжнародного правопорядку, тобто космічної безпеки, шляхом правового регулювання міждержавних відносин.

Отже, саме спрямованість на підтримання міжнародного правопорядку в космічних правовідносинах, є однією з характерних рис методу функціонування міжнародного космічного права, що впливає на міжнародні відносини в космічній сфері. Міжнародні договори (угоди) спрямовані на застосування як в межах загального міжнародного правопорядку так і правопорядку в області регулювання правовідносин в космічній сфері.

Зростаюче значення міжнародного правопорядку в освоєнні Космосу останнім часом звертає на себе увагу науковців та міжнародної спільноти. Відповідно, це створює різноманітність точок зору не лише фахівців з міжнародного права, а і кримінології, конфліктології, соціології та інших. Найбільш розповсюдженою є розуміння, згідно якому правопорядок являє собою сукупність правовідношень, які складаються відповідно до норм міжнародного права. Таким чином, міжнародний правопорядок є результатом функціонування міжнародного права, його впорядковувальної дії, яка виражає і закріплює організаційну структуру світової спільноти. Саме тому міжнародна космічна діяльність потребує глобального наддержавного регулювання тих проблем, які мають відношення до інтересів усього міжнародного співтовариства, що вимагає багатосторонніх рішень, зокрема, і кримінологічної космічної безпеки.

Враховуючи, що космічна безпека є результатом соціальної діяльності в космічній сфері із забезпечення безпеки особи і суспільства, саме кримінологія має приділити належну увагу, перш за все, зворотному впливу стану національної злочинності у державах з космічною інфраструктурою на міжнародні за своєю суттю злочини у космічній сфері. Адже, застосування в дефініції правових норм, що визначають поняття «безпека», термінологічного словосполучення «космічна безпека» є відображенням особливого, а не загального у цьому визначенні. Саме тому, впоратися з забезпеченням кримінологічної космічної безпеки може саме наука кримінологія, з урахуванням галузевих особливостей, з застосуванням абсолютно нових наукових методів, здатних опанувати «космічну» природу міжнародної злочинності.

Антипенко В.Ф. зазначає, що самостійність кримінологічної науки в міжнародній сфері визначається кількома чинниками. По-перше, це збереження її основного призначення—виявлення природи злочинності та запобігання їй. По-друге, дотримання фундаментальних принципів кримінології, що передбачають міждисциплінарний підходи, а також використання не лише правових, а й політичних, соціально-економічних та інших механізмів впливу на злочинність. По-третє, це взаємозв'язок і спорідненість міжнародної та національних правових систем, а також міжнародного і національного кримінального права [1, с. 76].

У юридичній спільноті стійкою є точка зору, що міжнародне космічне право само по собі не спроможне достатньо ефективно регулювати міжнародні відносини в космічній сфері, а тим паче забезпечити правопорядок. Воно виступає лише одним з інструментів управління міжнародною системою з освоєння Космосу і займає своє місце в комплексі цих інструментів. Для правильного визначення цього місця необхідно чітко уявляти природу міжнародного космічного права та характер його взаємодії з іншими інструментами управління, як то кримінологічна космічна безпека.

Термін «безпека» (від латинського *securitas* – «без турботи, страху») у

тлумачних словниках визначається як стан, за якого відсутня небезпека або як умови, за яких ніщо не становить загрози для когось чи чогось. Це поняття охоплює різні аспекти захисту, стабільності та передбачуваності, які забезпечують нормальне функціонування особи, суспільства чи держави.

Омельчук В.А. підкреслює, що безпека є об'єктивним явищем, яке на всіх етапах розвитку цивілізації оцінюється людиною—як біосоціальною істотою, індивідумом і представником певної соціальної групи. Як соціальне явище, безпека невіддільна від інтересів людини. Крім того, безпека держави та суспільства також належить до сфери людських інтересів, оскільки і держава, і суспільство за своєю суттю є спільнотою людей [24].

Отже, безпека космічної діяльності має характеризувати такий стан, за якого надійно захищено всі життєво важливі інтереси не тільки космічних країн, а і усієї світової спільноти. При цьому слід враховувати, що саме заходи кримінологічної безпеки космічної діяльності здатні до мінімуму знизити реальні та потенційні небезпеки від протиправної діяльності держави-учасниці й найкращим чином забезпечити можливості прогресивного розвитку кожної держави та усього суспільства.

Стельмах О. зауважує, що, поряд із беззаперечними перевагами космічних технологій, дослідження та освоєння космічного простору супроводжується значними ризиками, загрозами та викликами. Вони становлять небезпеку як для населення Землі, так і для самого космічного простору, а також для людей та інших біологічних істот, які перебувають у космосі. Саме тому питання безпеки космічної діяльності в останні роки стало однією з найактуальніших проблем у цій сфері [76].

Тому, перш ніж з'ясувати питання щодо рівня космічної безпеки, імплементації в нормативно-правову базу поняття кримінологічної безпеки, необхідно з'ясувати питання, що таке міжнародне космічне право?

Загальновизнаним є те, що міжнародне космічне право складається з договорів та угод, які ухвалюються обмеженою кількістю держав, проте мають глобальне значення та встановлюють міжнародний правовий режим для

космічного простору. Його формування відбувалося за ініціативи найбільш зацікавлених держав, які визначали ключові принципи та механізми регулювання, а згодом ці норми отримали визнання з боку інших країн. Таким чином, міжнародне космічне право можна вважати таким, що було прийняте світовою спільнотою в цілому, оскільки воно регулює правовідносини, що стосуються спільних інтересів усього людства. Його основна мета полягає у забезпеченні правового порядку в космічному просторі, що визнається переважною більшістю або всіма державами як необхідна умова стабільного та безпечного використання космосу.

За класифікацією міжнародно-правових норм міжнародне космічне право за сферою дії, є універсальним. Глобальна система міжнародних відносин у сфері освоєння космосу не може ефективно функціонувати без універсального міжнародного космічного права. Основними характерними ознаками його універсальності є: їх всезагальна обов'язкова сила, яка визнається міжнародною спільнотою у цілому і є базисом міжнародного космічного права.

Міжнародне космічне право включає в себе звичаєві норми, які складають ядро усієї міжнародно-правової системи – загального міжнародного права. Міжнародно-правовий звичай – це норма поведінки, яка утвердилася в міжнародній практиці та визнається суб'єктами міжнародного права (переважно без прямого підтвердження) як юридично обов'язкова [81, с. 52]. Міжнародний Суд ООН (ст. 38 Статуту) виходить з того, що загальне міжнародне право – це звичаєве право [129]. Однак як для договірних, так і для звичаєвих норм міжнародного права, принциповим залишається те, що їхня чинність можлива лише за умови консенсусу всіх суб'єктів міжнародного співтовариства. Особливе значення при цьому мають найбільш зацікавлені держави, чия згода є визначальною для формування та визнання базових елементів звичаєвих норм міжнародного права. Саме наявність такого широкого визнання та погоджених правових підходів забезпечує їхню легітимність і дієвість, створюючи умови для їхнього ефективного

застосування в міжнародній правовій системі.

Історія міждержавних відносин знає багато різноманітних умов та непередбачуваних прикладів, коли несподівані випадки ставали передумовою визнання звичаю звичаєвим правом. Коли виникають нові проблеми, що потребують негайного вирішення, звичаєва норма може сформуватися навіть у результаті одного прецеденту. Наприклад, після запуску Радянським Союзом першого штучного супутника на навколоземну орбіту, відсутність заперечень з боку інших держав фактично свідчила про їхню згоду з появою нової звичаєвої норми щодо права безперешкодного польоту в космосі над територією інших країн. У такий спосіб концепція мовчазного звичаєвого права отримала визнання в доктрині міжнародного космічного права.

Міжнародне космічне право пройшло складний шлях становлення, починаючи від перших міжнародних дискусій щодо правового регулювання космосу до сучасних глобальних викликів, таких як комерціалізація та мілітаризація космічного простору. В табл. 2.1. наведена хронологія основних подій у розвитку міжнародного космічного права.

Отже, розвиток міжнародного космічного права відбувався поступово, проходячи етапи від загальних принципів і міжнародних угод до сучасного національного регулювання приватних ініціатив. Основні виклики сьогодення включають регулювання комерційного освоєння космосу, мілітаризацію, проблему космічного сміття та співробітництво держав у дослідженні далеких планет.

Згідно з усталеною хронологією формування основ міжнародного космічного права, першим офіційним документом ООН стала резолюція Генеральної Асамблеї ООН 1721 (XVI) «Міжнародне співробітництво у використанні космічного простору в мирних цілях», ухвалена 20 грудня 1961 року, вони започаткувала процес кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного космічного права. Документ був прийнятий одногolosно та розроблений на основі спільного проєкту делегацій СРСР і США. Однак

Таблиця 2.1

Хронологія розвитку міжнародного космічного права

Етапи	Характеристика/Події
1. Ранні ініціативи та концептуальні основи (до 1957 р.)	1919 р. – Прийняття Паризької конвенції про повітроплавство, яка вперше розглядала питання державного суверенітету над повітряним простором, що пізніше стало основою для визначення меж космічного простору
	1932 р. – З'являються перші наукові публікації щодо необхідності правового регулювання діяльності в космосі
	1951 р. – Заснування Міжнародного інституту космічного права (IISL), що сприяло розробці перших теоретичних підходів до космічного права.
2. Початок ери космічного права (1957–1967 рр.)	4 жовтня 1957 р. – Запуск СРСР першого штучного супутника Землі «Супутник-1», що підняло питання правового статусу космосу
	1958 р. – Створення Комітету ООН з використання космічного простору в мирних цілях (COPUOS).
	1963 р. – Прийняття Декларації ООН про правові принципи діяльності держав у дослідженні та використанні космічного простору
	27 січня 1967 р. – Підписання Договору про космос (Outer Space Treaty, OST), що став основою міжнародного космічного права
3. Розвиток договірних права (1968–1984 рр.)	1968 р. – Ухвалення Угоди про рятування космонавтів (Rescue Agreement).
	1972 р. – Прийняття Конвенції про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами
	1976 р. – Декларація Боготи, в якій деякі екваторіальні держави заявили про суверенні права на геостационарну орбіту (не визнана міжнародним правом).
	1979 р. – Ухвалення Угоди про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах (Moon Agreement), яка не набула широкого міжнародного визнання.
4. Сучасні виклики та еволюція (1985 – сьогодні)	1985–1990 рр. – Зростання приватного сектора в космічній діяльності, розвиток комерційних супутникових компаній
	1996 р. – Прийняття резолюції ООН про принципи дистанційного зондування Землі
	2000-ті рр. – Активне формування національних космічних законодавств (США, ЄС, Китай, Індія, ОАЕ).
	2015 р. – Прийняття США Закону про конкурентоспроможність комерційних космічних запусків (CSLCA)***, що легалізує приватне видобування космічних ресурсів
	2020 р. – США запроваджують Артемідські угоди (Artemis Accords), які визначають принципи міжнародного співробітництва у дослідженні Місяця
	2021 р. – ОАЕ ухвалюють власний закон про космічну діяльність, що передбачає правове регулювання приватних космічних компаній

історія космічного права розпочалася ще у грудні 1958 року, коли Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію «Питання використання космічного простору в мирних цілях». Поштовхом до цього став запуск першого у світі штучного супутника Землі СРСР 4 жовтня 1957 року. Уже в 1959 році ООН створила Комітет з використання космічного простору в мирних цілях (COPUOS) – міжнародний координаційний орган у сфері космічної діяльності. Саме цей форум став ключовим майданчиком для розроблення та узгодження правових позицій щодо регулювання космічного простору. Одним із його важливих рішень стала резолюція «Міжнародне співробітництво у використанні космічного простору в мирних цілях» (1961 р.), у якій були закріплені два фундаментальні космічні принципи: Міжнародне право, зокрема Статут ООН, поширюється на космічний простір і небесні тіла. Вони відкриті для дослідження та використання всіма державами згідно з міжнародним правом і не можуть бути національно привласнені.

Завдяки багаторічній наполегливій роботі багатьох юристів, численних конференцій та переговорів, комітетів та інших робочих органів Організації Об'єднаних Націй 13 грудня 1963 ГА ООН приймає резолюцію 1962 (XVIII) - Декларацію правових принципів діяльності держав з дослідження та використання космічного простору.

Декларація принципів уперше, хоча й у формі рекомендацій, закріпила в міжнародно-правовій практиці основні засади поведінки держав у сфері космічної діяльності. Вона передбачає, що дослідження та використання космічного простору здійснюється в інтересах усього людства. Космічна діяльність має сприяти міжнародному миру, безпеці, співпраці та взаєморозумінню, не створюючи перешкод для інших держав. Декларація також встановлює міжнародну відповідальність держав за національну космічну діяльність, включаючи відшкодування шкоди, спричиненої під час такої діяльності. Крім того, держава, яка зареєструвала космічний об'єкт, зберігає юрисдикцію та контроль над ним і його екіпажем як у космосі, так і після повернення на Землю. Окремо наголошується, що космонавти

розглядаються як посланці людства, яким у разі аварії, лиха або вимушеної посадки на території іншої держави має бути надана необхідна допомога для повернення до країни реєстрації.

Таким чином, вперше в положеннях Декларації було системно викладено принципи міжнародного космічного права, однак, для набуття обов'язковості ці правила поведінки суб'єктів космічної діяльності необхідно було затвердити у вигляді міжнародного договору, який і було підписано 27.01.67 р. у Вашингтоні, Лондоні та Москві під назвою - Договір про принципи діяльності держав з дослідження та використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла. Договір про космос набув чинності 10 жовтня 1967 року. На сьогодні членами Договору про космос є 126 країн світу, Україна - з 31 жовтня 1967 року.

Протягом наступного десятиліття міжнародне космічне право було розширене та доповнене ще чотирма міжнародними договорами ООН, які регулюють різні аспекти діяльності в космосі:

- Угода про рятування космонавтів, повернення космонавтів та повернення об'єктів, запущених у космічний простір (Угода про рятування, 1968 р.) – встановлює зобов'язання держав щодо надання допомоги космонавтам у разі аварійної ситуації та повернення космічних об'єктів.

- Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами (Конвенція про відповідальність, 1972 р.) – визначає порядок компенсації шкоди, спричиненої космічними апаратами.

- Конвенція про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір (Конвенція про реєстрацію, 1975 р.) – запроваджує механізм реєстрації космічних об'єктів з метою міжнародного контролю.

- Угода про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах (Угода про Місяць, 1979 р.) – регулює питання використання Місяця та забороняє його присвоєння.

Отже, основні правові інститути міжнародного космічного права були закріплені у п'яти міжнародних договорах ООН, яка є однією з небагатьох

міжнародних інституцій, здатних впливати на політико-правову систему держав-учасниць. Ці п'ять документів досі визнаються більшістю науковців як ключові для регулювання дослідження та використання космічного простору.

Однак за своєю юридичною природою та змістом ці договори мають здебільшого декларативний характер. Лише Угода про Місяць, ухвалена у 1979 році, прямо забороняє не лише встановлення права власності на Місяць та його поверхню, але й будь-яке використання його природних ресурсів (за винятком наукових цілей) та привласнення результатів такої діяльності. Це єдиний міжнародно-правовий документ, який чітко обмежує господарську діяльність на Місяці та виключає можливість встановлення прав власності на його поверхню, надра або окремі ділянки. Водночас, Угода не набула статусу загальноприйнятої норми міжнародного права, оскільки була ратифікована лише 18 державами і не підтримана провідними космічними державами, зокрема США, Китаєм і Росією. Відсутність широкого міжнародного визнання цього документа призвела до появи правових колізій, зокрема таких, як продаж ділянок на Місяці приватними особами, що є яскравим прикладом правової невизначеності у сфері міжнародного космічного права.

Так, незважаючи на те, що у цього явища – продаж ділянок на Місяці, відсутнє належне правове підґрунтя, його не можна ігнорувати, оскільки на сьогодні «продано» більше 3 млн. ділянок на Місяці, кожна розміром в 1 акр (0,4 га) та набирає обертів продаж ділянок на інших планетах: Марсі, Юпітері, Венері.

Все розпочалося у 1980 році, коли громадянин США Денніс Хоуп задекларував свої претензії на право власності на Місяць та інші планети Сонячної системи, подавши відповідну заявку на реєстрацію в судовому порядку. Він обґрунтовував свої права, посиляючись на американський закон Homestead Act, підписаний президентом Авраамом Лінкольном 20 травня 1862 року, який регламентував колонізацію незаселених територій і дозволяв громадянам США привласнювати землі за межами перших тринадцяти

американських колоній.

Хоуп скористався прогалиною в Угоді про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах 1979 року, яка забороняє державам встановлювати право власності на Місяць та його ресурси, але не містить чіткої заборони щодо приватних осіб. На цій підставі він зареєстрував організацію під назвою Місячне посольство та оголосив про наміри створення незалежної Місячної республіки зі своєю конституцією та законами. У 1999 році він заснував Товариство Місячної Республіки, метою якого було зібрання коштів для майбутньої експедиції на Місяць. Водночас він почав продавати ділянки на Місяці, а згодом – на Марсі, Венері та інших небесних тілах, видаючи покупцям відповідні сертифікати. Звісно, подібна практика не має жодних правових підстав, а дані сертифікати – фікція, які не мають юридичної сили, тобто це шахрайство по відношенню до покупців але більш нагальним є той факт, порушення космічного права здійснено громадянином країни – США, яка не підписала Угоду. Вважаємо, що уряду (міністерству юстиції) США ще в 1980 р., в межах національного законодавства, необхідне було відповідне реагування на подібні явища, адже мовчання влади, створює небезпечний прецедент явної неповаги до міжнародного права та порушення його норм, і перш за все Концепції загальної спадщини людства [102]. І як результат, у 2012р. юристи компанії Adjunct Scholar Rand Simberg виступили з ініціативою про необхідність врегулювання питання щодо приватної власності в космосі. Вони ігнорують той факт, що єдина усталена звичаєва норма, яка стосується приватних господарюючих суб'єктів, полягає в обов'язку держав нести відповідальність за космічну діяльність, здійснювану національними суб'єктами, незалежно від того, чи йдеться про державні органи, чи про приватні юридичні особи. На думку юристів компанії, уряд США повинен офіційно визнати можливість передачі ділянок поверхні інших планет і супутників у приватну власність та ухвалити відповідний закон під назвою Space Homesteading Act, аналогічний закону про право на землю в США. Такому стану справ «сприяє» і той факт, що міжнародне відгалуження

кримінології породжує проблему неоднозначного тлумачення одних і тих самих негативних факторів міжнародного життя: з одного боку, як криміногенних чинників, а з іншого – як складових міжнародного кримінального злочину. Це пояснюється тим, що негативні криміногенні чинники глобалізації виступають зовнішніми щодо національної та навіть транснаціональної злочинності, тоді як для міжнародної злочинності вони стають її складовими і мають бути криміналізовані. У такому випадку ці фактори можуть бути віднесені до елементів організації міжнародних злочинів або міжнародної злочинності [5].

Таким чином, використовуючи двозначність деяких положень міжнародного космічного права та інертність і бездіяльність його суб'єктів, окремі з яких фактично здійснюють міжнародне правопорушення, а саме, вимагають майно всього людства, що свідчить про наявність проблеми використання Космосу та небесних тіл, а точніше є проявом неналежної кримінологічної космічної безпеки та необхідністю належного реагування міжнародної спільноти.

Стельмах О. зазначає, що основи міжнародно-правового режиму безпеки космічної діяльності були закладені ще у 60–70-х роках ХХ століття. Проте з того часу сутність самої космічної діяльності зазнала змін: розширилося коло її суб'єктів, відбулася її комерціалізація, що призвело до посилення економічного чинника в загальній структурі цієї сфери. Також трансформувалося саме поняття безпеки космічної діяльності – від виключно військового підходу до забезпечення досліджень і використання космічного простору в мирних цілях [76, с. 4].

Як вже зазначалося, міжнародне космічне право базується на договорах і угодах, які мають здебільшого декларативний характер. Така правова природа не сприяє ефективному забезпеченню безпеки космічної діяльності, оскільки відсутність чітких механізмів контролю, санкцій та юридичної відповідальності ускладнює їхню реалізацію на практиці. Неврегульованість ключових аспектів космічного права створює правовий вакуум, що дозволяє

окремим державам та приватним компаніям обходити міжнародні зобов'язання або інтерпретувати їх на власний розсуд. Це, у свою чергу, підвищує ризики правопорушень, конфліктів та загроз безпеці у сфері освоєння та використання космічного простору. Окрім того, Договір про космос [19] залишив неврегульованими або неповністю врегульованими такі принципи з точки зору «космічного» правопорядку проблеми як визначення понять «космічна діяльність», «космічний об'єкт», «космічний простір» (до цього часу делімітація космічного простору є актуальним питанням порядку денного майже усіх форумів з МКП, в першу чергу через те, що правовий статус повітряних об'єктів суттєво відмінний від статусу космічних об'єктів, а розмежування повітряного та космічного просторів поки ще недосяжне) ; «юрисдикція і контроль держави» в контексті статті VII Договору: принцип «юрисдикції і контролю» над космічним об'єктом поза межами Землі, особливо що стосується небесних тіл, призводить до протиріч статті II того ж Договору у зв'язку із розширенням юрисдикції на навколишній простір об'єкта з метою його захисту, фактично відбувається присвоєння частини космічного простору за логікою «хто перший – того і право», тоді як для інших діє принцип «мовчазного погодження». Усе це не сприяє згуртованості країн-учасниць космічних програм та викликає стурбованість і непорозуміння в експертному середовищі. Наприклад, окремі учасники задовольняються принципами, закладеними в Договорі про космос, і виступають за подальший розвиток його положень через ухвалення актів так званого «м'якого права», під якими маються на увазі норми, які не породжують чітких прав та обов'язків, а надають лише загальну установку, якою користуються вже понад 70 років і яка нікого ні до чого не зобов'язує. Інші правознавці підкреслюють необхідність внесення змін до чинного Договору про космос, тоді як деякі наполягають на розробці й ухваленні цілком нового договору, який би врегульовував питання комерційної діяльності приватних осіб у космічному просторі.

У цьому контексті міжнародне космічне право відіграє виняткову роль,

оскільки його норми формуються на основі добровільних угод між суб'єктами міжнародного права. Протягом тривалого часу держави-учасниці, шляхом компромісів, поступок та узгоджень, досягають взаємоприйнятних рішень щодо регулювання взаємовідносин у сфері космічної діяльності. Внаслідок цього поступового процесу формуються правила поведінки, що спрямовані на забезпечення стабільності, передбачуваності та міжнародного співробітництва у космосі. Однак, така договірна природа космічного права, заснована на добровільному виконанні норм, часто призводить до відсутності ефективних механізмів контролю та відповідальності, що ускладнює забезпечення безпеки та правопорядку у космічному просторі. Зазначені суб'єкти оформлюють свої рішення у загальновизнаних юридичних формах, таких як джерела міжнародного права – міжнародні договори, угоди, звичаї, а також відповідні акти міжнародних організацій, проте вони не є нормами міжнародного права та мають «погоджувальний» і «координаційний» характер. Саме на їх основі базується міжнародне космічне право та відбувається узгодження інтересів країн в освоєнні космічного простору. Досягнутий баланс між країнами-учасницями закріплюється та знаходить своє вираження у договорах (угодах) та резолюціях. Проте, на жаль, вони не створюють атмосферу безпеки, не слугують інструментом, здатним забезпечити контроль за виконанням сторонами (космічними державами) взятих зобов'язань, не передбачають відповідальність – заходи впливу (покарання) й відновлення.

Стельмах О. зазначає, що міжнародне космічне право, активний розвиток якого відбувався у другій половині XX століття, наразі перебуває у стані стагнації. Його подальший прогрес уповільнюється через низку як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. Попри актуальність проблеми забезпечення безпеки космічної діяльності, вона досі не отримала належного міжнародно-правового регулювання [76, с. 4].

Формуванню такої ситуації сприяв той факт, що міжнародне космічне право розвивалося без створення постійних міжнародних інститутів,

уповноважених на застосування та контроль за дотриманням правових принципів космічної діяльності. У результаті, навіть у сучасних умовах основні принципи міжнародного космічного права здебільшого застосовуються самими державами-учасниками, причому індивідуально або колективно та відповідно до їхнього власного розсуду. Це призводить до відсутності єдиного механізму нагляду, що ускладнює забезпечення правового порядку та безпеки у сфері дослідження та використання космічного простору.

Саме тому Антипенко В.Ф. зазначає, що кримінологія в межах міжнародного права має свою специфіку. Це зумовлено, насамперед, особливостями її предмета, оскільки міжнародні злочини мають первинне міжнародне походження, охоплюють масштабні міжнародні наслідки та розгортаються в міжнародному просторі [1, с. 76].

На сьогодні, «м'яким» елементом кримінологічної безпеки міжнародного космічного права, який є стримуючим фактором протиправної поведінки окремих учасників космічної діяльності залишаються імперативні норми міжнародного права. Саме вони є першим рівнем кримінологічної безпеки – міжнародним. Згідно з Віденськими конвенціями (1969 р., 1986 р.), імперативна норма загального міжнародного права – це правове положення, що визнається міжнародним співтовариством держав у цілому як таке, відступ від якого є недопустимим. Така норма може бути змінена лише наступною нормою загального міжнародного права, що має аналогічний імперативний характер. Між поняттями «імперативні норми» та *jus cogens* існує повна тотожність, оскільки обидва терміни визначають обов'язкові норми міжнародного права, які не можуть бути скасовані чи змінені шляхом домовленостей окремих держав.

Юридична сутність норм *jus cogens* полягає в тому, що вони формуються на основі узгодженої волі держав і міжнародних міжурядових організацій. Їхнє формування ґрунтується на досягненні міжнародного консенсусу, що закріплюється: через міжнародні договори; або через мовчазну згоду у вигляді міжнародно-правового звичаю. Таким чином, імперативні норми

міжнародного права є ключовими правовими засадами, які забезпечують стабільність і цілісність міжнародної правової системи.

Загальновизнаною особливістю імперативних норм є їх некодифікований характер, однак вони слугують основним критерієм правомірності всіх міжнародно-правових норм. Їхнє призначення – регулювати ключові аспекти відносин у міжнародному космічному співтоваристві. Порушення таких норм завдає шкоди не окремим державам, а всій міжнародній спільноті. Загальновизнані види імперативних норм міжнародного права:

- Загальнодемократичні стандарти гуманності та прав людини – фундаментальні принципи, що гарантують дотримання прав і свобод особи.
- Рівноправність і самовизначення народів – право націй на незалежність, автономний розвиток і визначення власного політичного статусу.
- Незастосування сили та мирне вирішення спорів – заборона агресії та зобов'язання вирішувати міжнародні конфлікти дипломатичними методами.
- Неприпустимість привласнення територій, що не належать жодній державі, зокрема земельних, морських, повітряних і космічних просторів.

Для вирішення питання систематизації та кодифікації міжнародно-правових норм, Стельмах О. пропонує створення єдиного комплексного документа, що об'єднає всі наявні правові напрацювання, як обов'язкові, так і рекомендаційні, та слугуватиме орієнтиром для гарантування безпеки космічної діяльності.

Водночас дослідниця зазначає, що створення такого міжнародного документа потребує тривалого часу. Тому, як проміжний етап, необхідно ініціювати процес «інвентаризації» та узагальнення чинних міжнародних і національних правових норм та позаправових механізмів, що безпосередньо стосуються безпеки космічної діяльності. Це дозволить створити базу для подальшого нормативного регулювання у сфері міжнародного космічного права [77, с. 191].

2.2. Міжнародне космічне право в системі права міжнародних договорів

Одним з основних і необхідних інструментів покликаних обслуговувати систему міжнародних відносин слугує міжнародне публічне право, яке, на думку багатьох вчених, як було зазначено, є першим рівнем кримінологічної безпеки, а саме – міжнародний. Завдяки йому формується, організовується та підтримується міжнародний правопорядок, спрямований на захист від загроз міждержавного рівня. Міжнародне публічне право регламентує взаємовідносини між державами, визначає їхні права та обов'язки, роблячи поведінку учасників міжнародних відносин більш передбачуваною та узгодженою.

В освоєнні космічного простору сьогодні неприпустимо високий рівень стихійності, а тому одним з основних і необхідних інструментів управління космічною діяльністю держав виступає міжнародне публічне право, складовою якого (підгалуззю) є міжнародне космічне право.

Заслуговує на увагу той факт, що ще наприкінці XVIII століття англійський філософ Джеремі Бентам вперше запропонував термін «міжнародне публічне право». Проте, вперше міжнародне право як самостійна галузь, з поясненням принципів публічного права, з систематизацією норм міжнародного права: про природне право і право народів, про право війни, класифікацію війн на публічні і приватні, морське право тощо, знайшли відображення в працях (книгах) голландського юриста Гуго Гроція.

Серед усіх існуючих визначень міжнародного публічного права найбільш змістовним, на нашу думку, є таке: міжнародне публічне право – це система договірних і звичаєвих норм та принципів, що формуються переважно державами у процесі співробітництва та суперництва. Ці норми відображають узгоджену волю держав та регулюють відносини між державами, створеними ними міжнародними організаціями, а також іншими суб'єктами міжнародного

права. Забезпечення дотримання норм міжнародного права здійснюється шляхом індивідуального або колективного примусу його суб'єктами, причому межі та форми такого примусу визначаються в процесі їхньої спільної діяльності [81, с. 11].

Загальноновизнано, що першим використав термін «міжнародне приватне право» американський суддя, член Верховного Суду США Джозеф Сторі у 1834 році. У своїй праці «Коментар про колізії законів» він уперше застосував цей термін, який згодом набув поширення в працях європейських правників і досі використовується в контексті так званого міжнародного правового спілкування.

Головною відмінністю міжнародного приватного права від міжнародного публічного права є їхня сфера регулювання. Міжнародне публічне право спрямоване на регламентацію взаємовідносин між державами, визначення їхніх прав, обов'язків та механізмів взаємодії. Як правило, для реалізації цих цілей держави створюють міжнародні організації, яким делегують частину владних повноважень для ефективного виконання міжнародно-правових норм. Основними суб'єктами міжнародного публічного права є держави та міжнародні організації, членами яких вони виступають. Водночас, в окремих випадках до сфери міжнародного публічного права можуть належати й інші суб'єкти, зокрема фізичні особи (індивіди), які набувають певного міжнародно-правового статусу в межах визначених норм і принципів [81].

Головними суб'єктами міжнародного приватного права є, передусім, фізичні та юридичні особи, а в окремих випадках – держави та інші публічно-правові утворення. Особливістю цих відносин є наявність так званого «іноземного елементу», що може проявлятися у вигляді суб'єкта з іноземною належністю (громадянство, місце проживання – для фізичних осіб, національність – для юридичних осіб), об'єкта, розташованого за межами національної території, або юридичного факту, що відбувся чи відбувається за кордоном [81].

На сьогодні не сформовано єдиного визначення щодо суб'єкту

міжнародного космічного права. Поняття суб'єкта міжнародного права є дискусійним, і кожен фахівець у цій галузі має власну точку зору щодо його змісту. Враховуючи це, найбільш змістовним, на нашу думку, є таке визначення: суб'єкт міжнародного права – це учасник міжнародних відносин, які регулюються нормами міжнародного права або приписами міжнародно-правових актів. Він має юридичну незалежність, що передбачає здатність самостійно здійснювати права та виконувати обов'язки, встановлені відповідними нормами чи приписами. Крім того, суб'єкт міжнародного права несе відповідальність за порушення міжнародно-правових норм або є носієм міжнародної правосуб'єктності, що надає йому право брати участь у формуванні та реалізації міжнародного правопорядку [81].

Вказане визначення цілком прийнятне і щодо суб'єкта міжнародного космічного права, оскільки в статті 1 Закону України «Про космічну діяльність» визначено перелік суб'єктів космічної діяльності, до яких належать підприємства, установи та організації, зокрема міжнародні та іноземні, що здійснюють діяльність у космічній сфері [61], який дещо обмежений та не відповідає реаліям сьогодення, адже космічна діяльність широкомасштабна та включає більшу кількість суб'єктів, наприклад, державу, як суб'єкта космічної діяльності та як «запускаюча», міжнародні організації і різноманітні представники приватного сектору.

Держави та міжнародні організації є основними суб'єктами, передбаченими нормами статей міжнародних договорів ООН, що регулюють питання космічного простору. Водночас поняття «запускаюча держава» закріплено в Договорі про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла 1967 року. Відповідно до статті VII цього документа, запускаючою державою вважається кожна держава-учасниця Договору, яка здійснює або організовує запуск об'єкта в космос, а також будь-яка держава-учасниця, з території або з установок якої здійснюється запуск [19].

На даний момент відсутнє загальновизнане тлумачення терміна

«космічний об'єкт», що створює значні труднощі у правовому регулюванні міжнародних відносин між суб'єктами космічної діяльності. Це, зокрема, ускладнює питання відповідальності за шкоду, заподіяну космічним об'єктом, реалізацію принципу юрисдикції та контролю, збереження права власності, а також розробку й впровадження правил щодо запобігання техногенному засміченню космічного простору. Всі ці аспекти мають критичне значення для забезпечення кримінологічної космічної безпеки. Відповідно до Договору про космос 1967 року, до космічних об'єктів належать не лише запущені в космос об'єкти, але й ті, що були доставлені або створені на небесних тілах [19].

У цьому контексті Г. Є. Тихомирова та А. С. Бобкова у своїй статті «Міжнародно-правовий режим безпеки дослідження та використання космічного простору в мирних цілях» визначають класифікацію об'єктів космічної діяльності з точки зору їхньої охорони. Вони виокремлюють такі ключові категорії:

- Населення та довкілля Землі – охоплює заходи із запобігання негативному впливу космічної діяльності на екологію та здоров'я людей.
- Особи, які перебувають у космосі – забезпечення безпеки життя та здоров'я космонавтів і астронавтів.
- Космічний простір – підтримка його належного стану та запобігання забрудненню.
- Забезпечення фізичної недоторканності космічних апаратів, супутників і їх складових елементів, з урахуванням радіочастотного спектру та безперервного надання супутникових послуг.

Якщо ж розглядати космічний об'єкт саме як елемент космічної інфраструктури, то остання поділяється на об'єкти цивільного, військового та подвійного призначення. До таких об'єктів належать: супутники, космічна техніка, космічні апарати, космічні літаки та інші технологічні засоби, що використовуються у космосі.

Таким чином, безпека космічної діяльності охоплює не лише технічні аспекти, а й питання захисту людства, довкілля та функціональності космічної

інфраструктури [82].

Міжнародне право, зокрема міжнародне публічне право, поділяється на окремі галузі. Водночас, у науковому середовищі відсутні загальновизнані та чіткі критерії для визначення конкретних меж та класифікації цих галузей. Виходячи із загальнотеоретичних положень, галуззю міжнародного права можна вважати сукупність узгоджених юридичних норм, які регулюють відносно автономні міжнародні відносини певного виду. Визначальними характеристиками галузі є:

- чітко окреслений предмет правового регулювання,
- якісна специфіка та різноманітність правових норм,
- виникнення правових інститутів відповідно до інтересів міжнародного співтовариства,
- узгодження норм відповідно до волі безпосередніх учасників міжнародних відносин.

Таким чином, формування галузей міжнародного права є динамічним процесом, що визначається потребами міжнародного співробітництва та розвитком глобальних правових інститутів. [81, с. 13].

Отже, основною функцією міжнародного публічного права є управління діяльністю суб'єктів у відповідних сферах міжнародних відносин у тому числі і космічних, тобто можна говорити, що космічне право, це підгалузь міжнародного публічного права яке регулює відносини, що виходять за рамки внутрішньодержавної компетенції. При цьому, необхідно зазначити, що міжнародне космічне право не має загальнообов'язкового характеру, що відрізняє його від національного законодавства. Група держав-учасниць, що займаються космічною діяльністю не несуть зобов'язань щодо створення норм як для національного законодавства, так їх обов'язковість для інших держав. Кожен договірний принцип або правило поведінки стає частиною міжнародного космічного права лише для тих держав, які беруть участь у відповідному договорі або висловили явну чи мовчазну згоду щодо його дотримання. Однак, міжнародне космічне право не містить ефективних

механізмів кримінологічної безпеки, що є його суттєвим недоліком. Зокрема, у ньому відсутні дієві правові механізми обмеження, покарання та відновлення, які могли б використовуватися як заходи впливу на джерела підвищеної небезпеки та захисту об'єктів, що потребують особливої охорони. Така правова невизначеність створює ризики для міжнародного правопорядку у сфері космічної діяльності, оскільки відсутність ефективних санкційних механізмів унеможлиблює належний контроль та притягнення до відповідальності у разі порушень.

Отже, можна дійти висновку, що ключовими суб'єктами міжнародного космічного права є саме держави, які безпосередньо контролюють діяльність, в тому числі і комерційну, інших суб'єктів. Держава є єдиним універсальним суб'єктом здатним організувати, створити, підтримувати та забезпечувати кримінологічну безпеку в міжнародній космічній діяльності. Саме держава, як суб'єкт правовідносин, здатна створювати норми міжнародного космічного права з елементами кримінологічної безпеки та забезпечувати виконання узятих на себе обов'язків і ініціювати умови щодо зобов'язань усіх учасників правовідносин та відповідальності за спричинену шкоду. Не випадково, саме державний, або національний рівень кримінологічної безпеки, є другим з п'яти рівнів кримінологічної безпеки, наявність яких відзначає ряд вчених.

Так, Мозоль С.А. розглядаючи питання кримінологічної безпеки в Україні, а Україна є підписантом міжнародних договорів (угод) ООН з космічної діяльності, зауважує, що кримінологічна безпека визначається як стан, за якого надійно захищені всі життєво важливі інтереси держави та нації, а рівень реальних і потенційних кримінальних загроз зведений до мінімуму. Водночас, такий стан створює оптимальні умови для сталого та прогресивного розвитку особи, суспільства та держави, забезпечуючи їхню стабільність, правопорядок та безпеку [47].

Разом з тим, кожна держава, як зазначено в Декларації ООН щодо принципів міжнародного права 1970 року, зобов'язана поважати правосуб'єктність інших держав.

Окремої уваги заслуговує питання щодо реалізація або «імплементатії», цей термін здобув розповсюдження в офіційних документах ООН та міжнародній практиці, міжнародного космічного права в поведінці та діяльності держав-учасниць в освоєнні космічного простору.

Так, в міжнародному космічному праві можна виділити такі форми практичної реалізації приписів, а саме:

- форма використання, яка передбачає здійснення наданих можливостей, що містяться в договорах (угодах), деклараціях, резолюціях ООН, національному законодавстві, це коли суб'єктом самостійно приймається рішення щодо використання нормативних положень, які не мають жорсткого припису до конкретної поведінки (дії або утримання від неї);

- форма виконання передбачає активну діяльність суб'єктів з виконання «принципів», «правил поведінки», що закріплені в договорах (угодах), деклараціях, резолюціях ООН, національному законодавстві, тобто виконання конкретних обов'язків, що пов'язані з конкретними діями;

- форма дотримання, ця форма передбачає реалізацію норми-заборони, проте вона носить декларативний характер і не передбачає відповідальність за її порушення.

Отже, фундаментом міжнародного космічного права є те, що воно існує і діє в системі історично сформованих і перевірених часом міжнародно-правових норм, реалізація яких передбачає втілення комплексу основних принципів, під якими розуміються узагальнені норми, які саме і відображають основний зміст міжнародного права та взаємопов'язаних за спільними цілями або за предметом регулювання— норм договору (або угоди). Проте, ця сукупність міжнародних норм, на жаль, не забезпечують захищеність життєво важливих інтересів, як окремих держав-учасниць, так і усього людства – від суспільно небезпечних діянь (бездіяльності) в космічній сфері, оскільки відсутня система заходів і способів здатних гарантувати кримінологічну безпеку, відсутній механізм запобігання та протидії правопорушенням в космічній діяльності.

У цьому контексті слушною є точка зору Антипенка В.Ф., який зазначає, що вивчення злочину, злочинності, її детермінації та причинності свідчить про те, що кримінологія ще не повною мірою визначає свої завдання та можливості їх реалізації в міжнародно-правовій сфері. У зв'язку з цим компенсаторним фактором для подолання браку ієрархічності в міжнародному кримінальному праві може стати обґрунтування причин міжнародної злочинності в межах відповідних складів злочинів як їхніх елементів [1, с. 77].

Науковці відзначають, що останнім часом процес розвитку космічного права зазнає як кількісних, так і якісних змін. Кількісні зміни в космічному праві полягають у збільшенні обсягу знань, їх уточненні, конкретизації та розширенні в межах освоєння Космосу. Відбувається активне напрацювання нових правових норм, що деталізують правовідносини у сфері космічної діяльності. Якісні зміни у правовому регулюванні діяльності держав-учасниць космічних програм пов'язані з переходом від традиційних до нових концептуальних підходів у визначенні правовідносин. Це означає, що космічне право еволюціонує від національно-орієнтованої моделі до концепції, що враховує інтереси не лише окремих держав, а й міжнародного співтовариства загалом.

Новий підхід до правового регулювання космічної діяльності передбачає:

- переосмислення правовідносин між державами-учасниками,
- урахування інтересів інших держав,
- співпрацю для захисту інтересів усього людства, а не лише національних інтересів окремих країн.

Безумовно, кожен новий етап осмислення космічного права є якісним проривом у правовій науці. Розвиток концепції космічного права відображає загальний процес еволюції правових доктрин. Формування цього напрямку тісно пов'язане з розвитком юридичних теорій, зокрема:

- юридико-позитивістської,
- соціологічної,
- сучасної теорії природного права та інших.

Водночас космічне право активно взаємодіє з іншими галузями публічного права, такими як:

- конституційне,
- кримінальне,
- екологічне,
- митне та інші.

Таким чином, правове регулювання космічної діяльності не лише розширює свої межі, але й інтегрується у загальну систему міжнародного права, що сприяє посиленню юридичних механізмів регулювання космічного простору та його використання в інтересах усього людства.

Загальновизнаним є розуміння, що об'єкт права – це те, на що спрямована його дія та що воно покликане регулювати. У правовій системі основним об'єктом регулювання завжди виступають суспільні відносини. Природа цих відносин визначає як характерні особливості самого права, так і його специфіку у процесі правового регулювання. Важливим аспектом є те, що право повинне бути адаптованим до специфіки суспільних відносин, які воно регулює, забезпечуючи ефективність їхньої правової організації, стабільність та передбачуваність правових норм.

Проте, міждержавні відносини в космічній діяльності суттєво відрізняються від інших видів суспільних відносин, включаючи міжнародні відносини, які не носять міждержавного характеру. Суб'єкти міждержавних відносин незалежні від будь-якої влади, оскільки володіють суверенною владою. Саме принципові відмінності міждержавних відносин від внутрішньодержавних визначають значні відмінності міжнародного космічного права від державного і не тільки за змістом, а і за механізмом дії.

Антипенко В.Ф. зазначає, що міжнародні відносини та їх регулятори, зокрема право, ґрунтуються на координаційних принципах взаємодії між суб'єктами. Тому навіть чітке визначення причин міжнародної злочинності не гарантує, що держави добровільно визнають їх зв'язок із власною зовнішньою політикою, економічною діяльністю, конкретними рішеннями та заходами з їх

реалізації. Він наголошує, що це питання особливо актуальне для великих і впливових держав [1, с. 77].

За цих підстав міждержавні відносини у космічній діяльності повинні зв'язувати держави-учасниць в єдину систему, в міжнародну спільноту, в найбільшу соціальну систему, що вимагає її правового регулювання не тільки по частинам, а і як єдине ціле. Саме такого підходу, такого правового регулювання вимагає і питання щодо забезпечення міжнародної кримінологічної космічної безпеки.

Науковці дійшли висновку, що міждержавні відносини завжди мають предметну основу, оскільки вони не можуть існувати у відриві від конкретних об'єктів чи сфер взаємодії. Будь-яка взаємодія між державами здійснюється з приводу певних інтересів, ресурсів, територій, правових питань або інших факторів, що визначають характер та зміст міжнародних правовідносин. Предметом можуть виступати дії (наприклад, договір про співпрацю), зобов'язання щодо утримання від певних дій (договір про космічну безпеку), а також матеріальні й нематеріальні блага. Саме такі предмети і складають поняття «міжнародні відносини», що цілком застосовно до міжнародних космічних відносин.

Зростання значущості та ускладнення останнім часом міжнародних відносин, зокрема, і в космічній сфері, визначає тенденцію до ускладнення міжнародно-правового регулювання. Реальність і несподіваність наслідків від космічної діяльності висуває міжнародному космічному праву все більш високі вимоги. Система міжнародних космічних відносин набула глобального характеру, як і проблеми, що підлягають вирішенню: в галузі космічної безпеки, навколишнього середовища, економіки, науки, тощо.

На нашу думку, всебічне дослідження змісту науки кримінології, оцінка її можливостей у забезпеченні кримінологічної космічної безпеки на фоні оновленого бачення хаотичного (часом протиправного) освоєнні космічного простору, створило основу для науково-теоретичних новацій в обґрунтуванні виокремлення у межах кримінології самостійного наукового напрямку -

міжнародної кримінології космічної безпеки. Наявний науковий матеріал, що стосується генезису правопорушень в космічній сфері, нормотворчої та правозастосовної практики боротьби з цими суспільно небезпечними діями, дає підстави стверджувати, що навколо проблеми вивчення ознак і критеріїв «космічних правопорушень» складаються специфічні прийоми з'ясування сутності цих міжнародних правопорушень, причин та умов їх виникнення, ескалації і можливих наслідків, а також шляхи попередження і усунення «космічних правопорушень» з міжнародного життя.

Етимологічно термін «кримінологія» походить від латинського *crimen* (злочин) та грецького *logos* (слово, вчення) і спочатку означав науку про злочин. Проте з часом його зміст значно розширився, і сьогодні більшість вітчизняних науковців визначають кримінологію як соціолого-правову науку. На цій основі сформоване наступне визначення: кримінологія – це загальнотеоретична наука, що вивчає злочинність, її причини та умови, які сприяють вчиненню злочинів, а також розробляє ефективні заходи протидії злочинності.

Таким чином, можна зробити висновок, що міжнародна кримінологія космічної безпеки, як і будь-яка наука, вивчає закономірності певних суспільно небезпечних, неправомірних або шкідливих діянь суб'єктів суспільних стосунків (правопорушень) в космічній сфері і на цій основі розв'язує завдання бажаного впливу на них.

Є зрозумілим, що міжнародна кримінологія космічної безпеки входить до складу суспільних наук і вона безумовно межує з філософією, соціологією, політологією, психологією, правознавством та іншими науками. Проте, визначальним є її відношення до правознавства, оскільки явища, які вивчає міжнародна кримінологія космічної безпеки, базуються на кримінально-правових поняттях: «правопорушення», «правопорушник», «злочинність» та їх профілактика, що безумовно має правовий базис або правовий аспект.

Міжнародна кримінологія космічної безпеки як складова загальної кримінологічної науки зберігає її основні концептуальні підходи, напрями та

завдання наукового дослідження. Вона ґрунтується на традиційних кримінологічних підходах, проте зосереджує увагу на специфічних аспектах криміногенної діяльності у сфері космічної діяльності. Основні проблеми, що вивчаються кримінологією, залишаються актуальними й у сфері міжнародної кримінології космічної безпеки, проте їх аналіз адаптується до особливостей правопорушень, пов'язаних із використанням космічного простору.

Ця галузь зберігає класичне визначення предмета кримінології, що включає чотири основні складові:

1. Злочинність як соціально-правове явище – аналіз злочинної діяльності в контексті космічної діяльності та її наслідків для глобальної безпеки.

2. Суб'єкт злочину (особа злочинця) – дослідження осіб та організацій, що вчиняють злочини, пов'язані з космічною сферою, їхні мотиви та характеристики.

3. Причини та умови (детермінанти) злочинності – виявлення факторів, що сприяють виникненню криміногенних загроз у космосі, включаючи прогалини у правовому регулюванні, технологічні можливості та геополітичні інтереси.

4. Попередження злочинності – розробка ефективних механізмів запобігання правопорушенням у космічному просторі на міжнародному рівні.

У процесі вивчення предмета кримінології важливо чітко розмежовувати його з об'єктом дослідження. На думку Голіни В.В., об'єкт запобігання злочинності слід розглядати як узагальнене формалізоване соціальне поняття, що охоплює структуровані негативні явища, які відображають певний фрагмент реальності. Ці явища визнаються суспільством і державою соціально небезпечними та мають безпосередній або опосередкований зв'язок зі злочинністю та її проявами. Таким чином, міжнародна кримінологія космічної безпеки є інтегрованою галуззю кримінологічної науки, яка адаптує традиційні кримінологічні підходи до особливостей сучасної космічної діяльності, враховуючи її вплив на глобальну безпеку та правопорядок. [12].

У цьому контексті Голіна В.В. акцентує увагу на важливому аспекті,

зазначаючи, що об'єкт запобігання злочинності є комплексним теоретичним кримінологічним поняттям, тоді як об'єкт запобіжного впливу має управлінський характер. Запобіжний вплив характеризується як діяння, здатне стабілізувати, регулювати або спричиняти запрограмовані зміни у стані об'єкта. Якщо такий результат не досягнуто, це свідчить про відсутність запобіжного впливу. Він розглядається як сукупність постійних або термінових активних інформаційних, адміністративних, силових заходів, які застосовуються суб'єктом запобігання злочинності до криміногенних об'єктів. У будь-якому випадку вплив є науково обґрунтованим або перевіреним на практиці процесом, методом чи заходом, через які очікується позитивна зміна об'єкта. Отже, запобіжний вплив є цілеспрямованим тиском на конкретний, уразливий для такого впливу об'єкт, що потребує застосування комплексних наукових методик і програм [12].

Отже, кримінологічна модель міжнародної космічної безпеки покликана вирішувати ключові завдання, спрямовані на наукове обґрунтування механізмів запобігання та протидії міжнародним правопорушенням у космічній сфері. Її головна мета – мінімізація негативного та руйнівного впливу злочинної діяльності у космосі на міжнародні відносини та глобальну безпеку. Це передбачає створення ефективних правових і регуляторних механізмів, які сприятимуть захисту інтересів людства не лише в межах земного середовища, а й у космічному просторі. Адже, необхідно усвідомлювати, що певному рівню небезпеки в космічній сфері, яка посягає на існування людини, держави, сьогодні, виходячи з діючих норм міжнародного космічного права, протистоїть недостатньо належний рівень безпеки (заходи попередження, нейтралізації чи зменшення), який потребує ефект синергії наукового потенціалу щодо створення кримінологічної моделі міжнародної космічної безпеки яка здатна забезпечити належний рівень захищеності держави та суспільства від космічних небезпек.

З огляду на це, виникає необхідність детального аналізу нормативно-правової основи, на якій базується міжнародне космічне право, що покликане

забезпечувати реалізацію означеної кримінологічної моделі. Адже саме правове підґрунтя визначає межі, механізми та інструменти міжнародного співробітництва у сфері запобігання правопорушенням у космічному просторі.

Міжнародне космічне право включає систему міжнародних договорів (угод), які укладаються обмеженою кількістю держав, але мають загальне значення та встановлюють міжнародний режим для космічного простору. У теорії та практиці існує поняття «міжнародне договірне право», яке визначається як право міжнародних договорів і позначає норми, створені на договірній основі, на відміну від звичаєвих норм. Крім того, серед науковців поширена точка зору, що право міжнародних договорів є окремою галуззю міжнародного права, яка регулює порядок (процедуру) їх укладення, дії та припинення міжнародних договорів та їх тлумачення. З урахуванням і повагою до вказаної точки зору, можна зробити наступний висновок, що міжнародне космічне право – це підгалузь міжнародного публічного права в системі права міжнародних договорів.

Основним джерелом права міжнародних договорів є звичаєве право, яке історично формувало базові принципи та норми договірного права. Ці принципи були кодифіковані у низці універсальних міжнародних конвенцій, серед яких ключовими є:

- Віденська конвенція про право міжнародних договорів (1969 р.) – встановлює загальні правила укладання, дії, тлумачення та припинення міжнародних договорів між державами.

- Віденська конвенція про право міжнародних договорів між державами та міжнародними організаціями чи між міжнародними організаціями (1986 р.) – регулює договірні відносини, що включають міжнародні організації як суб'єкти договорів.

- Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо договорів (1978 р.) – визначає правові наслідки зміни державного суверенітету або правонаступництва щодо міжнародних договорів.

Попри існування цих універсальних міжнародних конвенцій, право

міжнародних договорів і надалі значною мірою ґрунтується на звичаєвих нормах. Це особливо важливо для тих держав, які не є учасниками відповідних конвенцій. Для них право міжнародних договорів продовжує діяти у формі міжнародного звичаєвого права, що зберігає обов'язковість дотримання загальновизнаних принципів. Цей підхід є актуальним і для держав, які не є підписантами договорів (угод) у сфері космічної діяльності, оскільки загальновизнані норми міжнародного звичаєвого права поширюються і на них.

Статут Організації Об'єднаних Націй відіграє виняткову роль у праві міжнародних договорів, оскільки він закріплює основні принципи міжнародного права, якими керуються держави при укладанні договорів. Це положення чітко підкреслюється у преамбулі Віденських конвенцій, відповідно до якої держави-учасниці укладають міжнародні договори, беручи до уваги фундаментальні принципи міжнародного права, що закріплені у Статуті ООН [75]. Ці принципи мають імперативний характер (*jus cogens*), що означає їхню безумовну обов'язковість для всіх держав. Крім того, у статті 102 Статуту ООН закріплене зобов'язання всіх держав-членів ООН реєструвати свої міжнародні договори у Секретаріаті ООН. Це положення сприяє прозорості міжнародно-правових зобов'язань та запобігає укладанню таємних договорів, що суперечать принципам міжнародного права.

Таким чином, право міжнародних договорів є гнучкою системою, що поєднує звичаєві норми та кодифіковані міжнародні конвенції. Незважаючи на існування універсальних міжнародних договорів, звичаєві норми продовжують відігравати ключову роль, особливо для держав, які не є сторонами цих угод. Статут ООН закріплює фундаментальні принципи договірної права та встановлює обов'язок держав щодо реєстрації міжнародних договорів, що сприяє стабільності та передбачуваності міжнародного правопорядку.

Прийнято вважати, що договори були і залишаються необхідним інструментом для збільшення керованості міжнародної системи. Саме за допомогою договорів регулюється політичне, економічне та культурне

співробітництво тощо. Міжнародні організації створюються і функціонують на основі міжнародних договорів. Особливу вагу мають ті договори, що регулюють взаємозв'язок між міжнародним і внутрішнім правом держав, визначаючи механізми їхньої взаємодії та узгодження.

Відповідно до статті 2 Віденської конвенції 1969 року, договір – це міжнародна угода, укладена між державами в письмовій формі та врегульована нормами міжнародного права.

При цьому договір може бути оформлений як в одному документі, так і в двох або кількох взаємопов'язаних документах. Важливо, що його конкретне найменування не впливає на його правову природу, якщо угода відповідає критеріям, встановленим міжнародним правом [10].

Офіційне визначення міжнародного договору, закріплене у Віденській конвенції 1969 року, не повною мірою відображає реальність, оскільки міжнародні угоди не регулюються безпосередньо нормами міжнародного права. Як і будь-які інші правові норми, норми міжнародного права регулюють певні суспільні відносини, а не самі угоди. Тому більш точним було б формулювання, згідно з яким норми міжнародного права регулюють правовідносини, пов'язані з укладанням, виконанням та припиненням міжнародних договорів. Отже, міжнародний договір слід розглядати як угоду між суб'єктами міжнародного права, укладену в усній або письмовій формі, правові аспекти якої (укладання, дія, виконання та припинення) регулюються нормами міжнародного права [77].

Міжнародне космічне право базується на міжнародних договорах (угодах) та деклараціях.

Теліпко В. Е. та Овчаренко А. С. подають такі доктринальні визначення:

Декларація – це документ або офіційна заява, у якій викладено основні принципи внутрішньої та зовнішньої політики держави. Її характерною особливістю є загальність змісту та відсутність конкретних правових зобов'язань, що передбачає необхідність подальшого законодавчого врегулювання задекларованих положень[81].

Міжнародний договір – це загальне (родове) поняття, що охоплює різні види міжнародних угод (актів), незалежно від їх найменування, зокрема договори, угоди, конкордати, пакти тощо[81].

Наприклад, в міжнародних відносинах назва «договір» використовується для регулювання найважливіших сфер міжнародних відносин, які звичайно підлягають ратифікації. За класифікацією міжнародні договори вирізняються на двосторонні та багатосторонні, за кількістю учасників. Такий акт, як «угода», для менш важливих відносин, де однією із сторін є міжнародна міжурядова організація. Тоді як «конвенція», це багатостороння угода для врегулювання проблемних питань в економічній, технічній, правовій або культурній сферах. Є і інші акти, які використовуються з метою підкреслити їх урочистість, морально політичне значення, особливість об'єкту або суб'єкту правовідносин.

Суть договору полягає в узгодженні позицій суб'єктів космічної діяльності шляхом домовленості між сторонами. Таким чином, цей акт не може бути змінений в односторонньому порядку без згоди інших підписантів. Проте навіть після закріплення волі сторін, фактичні відносини, які підлягають регулюванню цим договором, залишаються динамічними і можуть зазнавати змін – як через офіційне внесення змін до тексту договору за ініціативою однієї зі сторін, так і шляхом мовчазного погодження, навіть без формального інформування інших учасників [81].

Процедура укладання договорів, що регулюють космічні відносини країн учасниць, стадії їх укладання, регулюються як міжнародним правом, так і національним законодавством країн. Наприклад, в Україні це питання регламентовано законом України «Про міжнародні договори» [62].

Завершальним та юридично вирішальним етапом укладання міжнародного договору у сфері космічної діяльності є висловлення згоди на його обов'язковість. Незалежно від способу, яким ця згода оформлюється, саме з моменту її вираження суб'єкт міжнародного космічного права бере на себе зобов'язання виконувати договір після набуття ним чинності. Порядок

висловлення згоди визначається сторонами, що домовляються, проте слід розрізняти висловлення згоди та набуття договором чинності, оскільки ці поняття не є тотожними.

Відповідно до статті 11 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, згода на обов'язковість договору може надаватися різними способами. Перелік таких способів не є вичерпним і включає:

- підписання договору;
- обмін документами, що утворюють договір;
- ратифікацію;
- прийняття;
- затвердження;
- приєднання та інші передбачені випадки [10].

Кожен із цих способів використовується залежно від змісту договору, політичних домовленостей між сторонами та їхнього внутрішнього законодавства.

Окремої уваги заслуговує інститут застережень, що безпосередньо пов'язаний із процедурою висловлення державою своєї згоди на обов'язковість договору. Відповідно до статті 20 Віденських конвенцій, застереження розуміється як одностороння заява, зроблена державою або міжнародною організацією під час вираження згоди на участь у договорі. Її метою є виключення або зміна юридичної дії окремих положень договору у їх застосуванні до суб'єкта, який робить таку заяву [10]. При цьому визначальним фактором є не назва заяви, а її зміст та спрямованість, адже головною метою інституту застережень є залучення якнайбільшої кількості держав до багатосторонніх угод. Держава може погоджуватися з основними принципами та цілями договору, проте не підтримувати окремі його положення. У таких випадках можливість внесення застережень дає змогу державі приєднатися до договору, не порушуючи його загального балансу. Водночас зміна окремих положень не повинна впливати на сам об'єкт та мету договору.

Отже, при застереженні одним із учасників до багатостороннього договору, останнім створюються умови для додаткової угоди з автором застереження, яка буде існувати поруч з багатостороннім договором. Тобто, мова йде про додаткову малозначну правку до узгодженого тексту договору, яка і передбачена інститутом застереження, проте ця правка створює формальні умовності, що шкодять взаємній домовленості держав. Усе це порушує саму ідею договору, особливо двостороннього, розхитуючи узгодженість між сторонами їх взаємні права та обов'язки. І таку руйнацію досягнутих домовленостей сторін інститутом застереження не рятує навіть ст. 19 Віденських конвенцій, яка обмежує декількома умовами право робити застереження [10].

Ст. 21 Віденських конвенцій визначає правові наслідки застережень у міжнародних договорах. Відповідно до цієї норми, застереження змінює положення договору для тієї держави, яка його зробила, але лише в межах, передбачених самим застереженням. Для інших учасників договору положення, до якого зроблено застереження, залишається незмінним, і вони продовжують застосовувати договір у первісному вигляді у своїх відносинах один з одним. Якщо ж інша держава висловлює заперечення проти застереження, але не заперечує проти набуття договором чинності у відносинах з державою, яка зробила застереження, то відповідне положення договору не застосовується між цими двома державами у межах дії такого застереження [10].

Згідно зі ст. 22 Віденських конвенцій, застереження або заперечення проти нього можуть бути зняті в будь-який момент суб'єктами, які їх висловили. У такому разі договір відновлюється у повному обсязі між відповідними державами, якщо сам договір не передбачає іншого порядку. Ця норма забезпечує гнучкість міжнародно-правового регулювання, дозволяючи державам коригувати свої зобов'язання та адаптувати договірні відносини відповідно до змін у зовнішній та внутрішній політиці [10].

Слід розуміти, що усі ці умовності та формальності міжнародних

договорів які є складовою міжнародного космічного права, базуються на умовах, регламентованих міжнародним правом, започаткованим у середині минулого сторіччя, які носять декларативний характер, породжують умовні права та обов'язки сторін, які не спричиняють юридичних наслідків для порушника умов договору і не передбачають жодної відповідальності, оскільки договори (угоди) не є нормою права. Усі ці аспекти не відповідають сучасним вимогам, що гальмує цивілізований розвиток космонавтики, унеможлиблює ефективне правове регулювання відносин між учасниками космічної діяльності та не передбачає дієвих механізмів впливу на державу-порушника. Оскільки виконання міжнародних договорів у сфері космічної діяльності покладається виключно на держави-учасниці, їх дотримання залежить від норм національного законодавства, якщо таке регулювання взагалі передбачене. Відсутність єдиного міжнародного механізму відповідальності за порушення ускладнює забезпечення правового порядку в космічному просторі. За таких умов, питання розроблення, аргументації та імплементації в нормативно-правову базу міжнародного космічного права поняття запобігання та протидії правопорушенням (злочинності), що складає сутність кримінологічної безпеки уявляється найбільш нагальним питанням сьогодення, вимогою часу.

У цьому контексті Антипенко В.Ф. зазначає, що злочинна сутність будь-якого діяння або явища в системі міжнародного права остаточно визначається волею держави як основного суб'єкта міжнародного права. Держава може на власний розсуд визначати кримінальність діянь: у деяких випадках залишати певні злочини некриміналізованими, в інших – визнавати кримінальними певні явища без врахування конкретних діянь, а також формувати склад злочинності таким чином, щоб її зміст відповідав інтересам одних держав і був не вигідним для інших [5, с. 538].

У цьому контексті важливо звернути увагу на особливості міжнародного права, зокрема на принцип обов'язковості виконання міжнародних договорів (*pacta sunt servanda*), згідно з яким укладені угоди повинні виконуватися. Цей

принцип, що є одним із фундаментальних у міжнародному праві, вперше було сформульовано у Лондонському протоколі європейських держав 1871 року. Відповідно до нього, договір набуває обов'язкової сили з моменту його чинності та створює права й обов'язки для сторін відповідно до його положень. Згодом цей принцип знайшов відображення в основних міжнародно-правових документах, зокрема в Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права (1970 р.) та Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі (1975 р.). Це положення підкреслює, що дотримання міжнародних договорів є юридичною та моральною відповідальністю держав-учасниць, що забезпечує стабільність та передбачуваність міжнародних відносин.

Проте, у жодному з наведених документів не передбачено заходів на забезпечення обов'язковості виконання чинного договору сторонами, тобто санкцій за його невиконання. Таким чином, є очевидним, що на сьогодні, для забезпечення правопорядку у космічній діяльності, замало лише застереження, що «кожен чинний договір є обов'язковим для його учасників і має добросовісно виконуватися» (ст.26 Віденських конвенцій) [10].

Окрім цього, слід зазначити, що заходи щодо нагляду за дотриманням міжнародних договорів учасниками, які передбачені у деяких країнах національним законодавством, теж є мало ефективними і носять декларативний характер, тобто, роль держави і суспільства в гарантуванні космічної безпеки не займає провідну ланку в нормативно-правовій базі космічних держав. Проблема ефективності міжнародного космічного права залишається досить гострою та широко обговорюваною. Адже, ефективність міжнародного космічного права визначається тим, наскільки воно досягає цілей, що стоять перед ним, у якій мірі реальні відносини з освоєння Космосу відповідають його нормам.

Дослідження питання щодо обов'язкової сили міжнародного права видатними правознавцями показує, що з цього питання точки зору дуже різняться і цьому сприяла історична складова, коли вважалося, що джерелом

цієї сили є Бог, оскільки крім його влади над державою немає ніякої іншої. Інші вважали джерелом обов'язкової сили – закони природи, людський розум тощо. Проте, визнання за міжнародним правом обов'язкової сили уже не обмежується міждержавними відносинами, а визначається потребами життя міжнародної спільноти. Тому, світова юридична спільнота визнає, що правове регулювання міжнародних відносин – абсолютна необхідність, і, відповідно, надання міжнародному праву юридичної обов'язкової сили неминуче. Альтернатива цьому відсутня, адже лише за цієї передумови можливе досягнення кримінологічної космічної безпеки.

У цьому контексті необхідно звернути увагу на дослідження безпеки через концепцію «правова безпека», яка в окремих державах уже набуває статусу нормативно-правового інституту. Вона визначається як забезпечення стабільності правової системи шляхом впровадження механізмів правового регулювання, спрямованих на захист усіх її об'єктів, насамперед людини. Відповідно до цієї концепції, сформувалася думка, що саме правова безпека має стати основою законодавчого гарантування запобігання загрозам національній безпеці в усіх потенційних сферах їхнього прояву, зокрема в космічній, економічній, військовій тощо.

За досить тривалий час міждержавних космічних відносин на міжнародному рівні для забезпечення дотримання міжнародних договорів, сформовано певні види міжнародних засобів впливу, міжнародного контролю, які не є нормою права і характеризуються як «м'яке право». Однак, існуючі міжнародні засоби впливу не здатні попередити неконтрольоване свавілля в космічній діяльності, не говорячи про такий необхідний сьогодні надійний міжнародний правопорядок, який може бути забезпечений лише за наявності елементів кримінологічної космічної безпеки.

У майбутньому система міжнародної космічної безпеки має бути побудована на таких ключових засадах:

- Забезпечення рівного рівня безпеки для всіх держав, незалежно від їхньої ролі у світовій космічній спільноті.

- Міжнародне співробітництво у попередженні загроз безпеці, їх розв'язанні та колективних діях з усунення потенційних ризиків.
- Підвищення рівня довіри та відкритості у міжнародних відносинах у сфері космічної діяльності, посилення ролі превентивної дипломатії.
- Системний підхід до підтримання та зміцнення безпеки у космічному просторі.
- Запобігання монополізації механізмів космічної безпеки окремими державами виключно у своїх національних інтересах.

Така система має забезпечити справедливий і збалансований підхід до регулювання космічної діяльності, сприяючи глобальній стабільності та ефективній взаємодії між усіма учасниками міжнародного космічного співтовариства [78].

Протягом тривалого часу юридична спільнота звертає увагу на прогалини у міжнародно-правовому регулюванні космічної діяльності, які досі залишаються невирішеними на нормативному рівні. Зокрема, відсутнє чітке правове регулювання у таких випадках, як:

- Взаємовідносини між державою реєстрації та іноземними або міжнародними суб'єктами у контексті пілотованих міжнародних космічних місій.
- Правовий захист права власності на винаходи та відкриття, здійснені в процесі космічної діяльності за межами Землі.
- Регулювання правових аспектів міжнародних космічних експериментів, а також наукової та господарської діяльності в космосі.

Наявність таких правових прогалин може спричинити виникнення складних міждержавних суперечностей, зокрема щодо: визначення прав «співвласників» об'єктів та результатів космічної діяльності; порядку отримання та розподілу доходів від космічних проєктів; врегулювання майнових та технологічних питань у міжнародному співробітництві. Неврегульованість цих аспектів створює ризики для стабільності міжнародних відносин і може спровокувати правові конфлікти між державами та іншими

суб'єктами космічної діяльності в майбутньому. Усе це характеризує такий стан, за якого відсутня надійна захищеність всіх життєво важливих інтересів країн і не тільки країн учасниць, не знижено реальні та потенційні загрози від космічної діяльності усієї міжнародній спільноті, що не сприяє забезпеченню прогресивного розвитку в освоєнні Космосу. Саме тому, на думку багатьох науковців, першим рівнем кримінологічної безпеки вважається міжнародний, оскільки, як зазначає Коваленко А.В., він є найбільш масштабним у глобальному вимірі та спрямований на запобігання загрозам міждержавного рівня [26, с. 150].

Отже, саме хаотичне освоєння Космосу, дає науковий матеріал, який стосується протиправної поведінки в космічній діяльності, нормотворчої та правозастосовної практики боротьби з порушеннями міжнародного правопорядку і дає підстави стверджувати, що навколо проблеми пізнання небезпеки від протиправної космічної діяльності утворюється група специфічних методів з'ясування сутності цілого ряду правопорушень у космічній сфері, причин їх виникнення й ескалації, а також шляхів запобігання та усунення загроз з міжнародного життя. На цих засадах можливе розширення змісту кримінологічної науки, що передбачає нову оцінку її можливостей у дослідженні кримінологічних загроз у космічній сфері з урахуванням оновленого розуміння елементів протиправної поведінки в космічній діяльності. Це створює підґрунтя для науково-теоретичних інновацій та обґрунтування необхідності виокремлення в межах кримінології самостійного наукового напрямку – міжнародної кримінології космічної безпеки.

У контексті нових геополітичних реалій та в умовах російської збройної агресії проти України, акценти у сфері міжнародної безпеки все частіше зміщуються на військову складову. Зокрема, поряд із ядерним шантажем та риторикою про використання «брудної бомби», з боку російського керівництва почали лунати нові загрози, спрямовані вже на об'єкти в космічному просторі. Йдеться про заяви щодо можливого знищення штучних

супутників Землі, які, на думку росії, «становлять загрозу» для неї та нібито використовуються для надання військової підтримки Україні [36].

Аналітики розглядають сучасні форми тероризму у високотехнологічному вимірі, виокремлюючи його ключові складові:

- кібертероризм (електронні та комп'ютерні атаки),
- космічний тероризм (зловживання технологічними можливостями для дестабілізації міжнародної безпеки).

Фактично дії російської федерації містять ознаки космічного тероризму, що проявляється у посяганні на міжнародний правопорядок і створенні загрози глобальній стабільності. Сучасний космічний тероризм, заснований на загрозі насильства та застосування технологічних засобів для деструктивних цілей, може стати реальністю, що робить його однією з найсерйозніших загроз міжнародному миру та безпеці.

Вказаному сприяє той факт, що у правовому та організаційному забезпеченні реалізації міжнародного космічного права відсутня належна діяльність певних органів, що можна охарактеризувати як обмежене правове забезпечення. Наприклад, ключовою міжнародною інституцією, що аналізує загальні тенденції у сфері космічного права, є Комітет ООН з мирного використання космічного простору (UNCOPUOS – United Nations Committee for the Peaceful Uses of Outer Space). Комітет ООН з використання космічного простору у мирних цілях відіграв ключову роль у розробці п'яти основних міжнародних договорів у сфері космічного права. У своїх звітах Комітет визнає наявність прогалин і недосконалості чинних міжнародно-правових документів, що регулюють космічну діяльність. Однак його рекомендації мають лише консультативний характер і, на жаль, не були підкріплені подальшими дієвими кроками.

У цьому контексті варто звернути увагу на слідчі комісії, які діють у випадках порушення норм міжнародного права або загрози їх порушення. Відповідно до Конвенції про мирне вирішення міжнародних конфліктів 1907 року, такі комісії створюються з метою сприяння врегулюванню міжнародних

спорів шляхом об'єктивного та неупередженого розслідування фактів.

Слідчі комісії формуються на основі окремої угоди між сторонами спору, в якій визначаються: перелік питань, що підлягають розслідуванню; процедура створення комісії; межі її компетенції; регламент її діяльності. Важливо зазначити, що слідчі комісії є складовою частиною міжнародної системи правозастосування, проте їхні повноваження обмежуються виключно встановленням фактичних обставин справи.

За підсумками своєї роботи слідча комісія готує доповідь, яка не має обов'язкового юридичного статусу. Остаточне рішення щодо її використання залишається на розсуд держав-учасниць конфлікту, які можуть застосовувати отримані висновки на власний розсуд. Отже, хоча слідчі комісії відіграють важливу роль у з'ясуванні обставин міжнародних спорів, вони не є механізмом остаточного врегулювання конфліктів [27].

Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами, ухвалена 1 вересня 1972 року, визначає обставини та дії, що можуть спричинити юридичні наслідки, зокрема відповідальність. Однак, на жаль, її положення мають переважно декларативний характер. Як результат, дії окремих провідних космічних держав викликають занепокоєння, оскільки досі не існує чітко регламентованих законодавчих або нормативно-правових механізмів впливу, а точніше – примусу до виконання взятих на себе зобов'язань [28].

Аналіз ситуації свідчить про те, що міжнародні організації, зокрема ООН, не мають достатніх повноважень для ефективного забезпечення виконання міжнародних договорів. Їхні механізми впливу обмежені, а повноваження відповідних органів не дозволяють забезпечити неухильне дотримання договірних зобов'язань їхніми учасниками. Також не можна повністю погодитися з твердженням деяких науковців про те, що сам факт існування інституту міжнародної відповідальності за правопорушення сприяє виконанню договорів.

Яскравим прикладом неефективності міжнародних правозастосовних

механізмів є візит президента рф до Монголії 3 вересня 2024 року. Попри виданий Міжнародним кримінальним судом (МКС) ордер на його арешт, Монголія не виконала своїх зобов'язань за Римським статутом і не здійснила затримання. Європейський Союз висловив офіційну позицію щодо цього інциденту, зазначивши, що йому прикро через те, що Монголія, яка є державою-учасницею Римського статуту Міжнародного кримінального суду, не виконала свої зобов'язання відповідно до положень цього статуту щодо виконання ордера на арешт [109]. У свою чергу, представник уряду Монголії в інтерв'ю для Politico пояснив, що країна не могла здійснити арешт через енергетичну залежність від рф. За його словами, Монголія імпортує з росії 95% нафтопродуктів та понад 20% електроенергії, що є критично важливим для забезпечення функціонування держави. Цей випадок підтверджує, що навіть наявність міжнародних юридичних механізмів не гарантує їхнього виконання. Політичні, економічні та безпекові фактори часто стають вирішальними у прийнятті рішень державами, навіть якщо вони суперечать їхнім міжнародним зобов'язанням. Без ефективних механізмів примусу міжнародне право залишається декларативним, а його дотримання – питанням політичної доцільності.

За цих підстав, можна констатувати, що інститут міжнародної відповідальності не забезпечує основоположний принцип права - невідворотність покарання, що загрожує зростанню міжнародної дестабілізації і жодним чином не відповідає вимогам сьогодення.

Конвенція про міжнародну відповідальність передбачає можливість створення спеціального органу для врегулювання спорів – Комісії з розгляду претензій, яка повинна виконувати функції арбітражу у випадках, коли сторони не досягли дипломатичного вирішення конфлікту. Однак слід зазначити, що:

- Комісія не є постійно діючим органом, а формується лише у разі, якщо протягом одного року після подачі претензії дипломатичні переговори не дали результатів.

- Її статус є обмеженим: рішення Комісії є обов'язковим лише за умови, що сторони погодили це заздалегідь. В іншому випадку воно носить лише рекомендаційний характер.

Аналіз положень Конвенції свідчить, що в міжнародному праві досі не існує постійного механізму контролю за дотриманням норм космічного права. Зокрема, проблема полягає в тому, що:

- Немає оперативного міжнародного органу, який здійснював би постійний контроль (адміністрування) космічної діяльності.
- Відсутній ефективний механізм впливу на порушників.
- Не передбачена невідворотність відповідальності за порушення норм міжнародного космічного права.

Попри передбачену можливість створення Комісії, на практиці вона жодного разу не була сформована, оскільки жодна держава не зверталася до цього органу. Це ще раз підтверджує декларативний характер даного положення, що унеможливорює ефективне правозастосування в міжнародному космічному праві. Отже, наявність такого механізму у Конвенції є радше формальністю, яка не забезпечує реального механізму відповідальності та захисту прав держав у сфері космічної діяльності.

Припинення міжнародного договору означає втрату ним юридичної сили для сторін, що його підписали, та припинення створення ним прав і обов'язків у взаємовідносинах між цими сторонами. Після припинення договір втрачає юридичну силу для всіх сторін. Однак, хоча припинення договору зупиняє виникнення нових зобов'язань у майбутньому, воно не скасовує прав, зобов'язань або юридичного статусу учасників, які виникли внаслідок його виконання — вони залишаються чинними навіть після припинення договору[81].

2.3. Космічне право України і забезпечення національної безпеки України

У сучасному світі національна безпека є комплексним напрямом діяльності, що охоплює виявлення, профілактику та подолання чинників, які можуть деструктивно впливати на стійкість та функціонування держави. Вона передбачає систему заходів, спрямованих на забезпечення стабільного розвитку країни, захист її територіальної цілісності, суверенітету, прав і свобод громадян, а також ефективне функціонування суспільних і державних інституцій. Національна безпека включає політичний, економічний, військовий, екологічний, інформаційний, соціальний та інші аспекти, які потребують постійного моніторингу та адаптації до змінюваних викликів і загроз сучасного глобалізованого світу.

Згідно із Законом України «Про основи національної безпеки України», під національною безпекою розуміється стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, що забезпечує сталий розвиток країни, а також своєчасне виявлення, попередження й нейтралізацію реальних або потенційних загроз національним інтересам. Це визначення підкреслює багатовимірний характер національної безпеки, що охоплює широкий спектр сфер, включаючи політичну, економічну, військову, екологічну, інформаційну, соціальну та інші. Воно також акцентує увагу на необхідності постійного моніторингу загроз, стратегічного планування та реалізації ефективних заходів для підтримання стабільності, незалежності та суверенітету України в умовах динамічних глобальних викликів [63].

Одне з чільних місць в побудові сучасної системи забезпечення національної безпеки України, безумовно, належить ракетно-космічній галузі, яка втілюється через відповідні доктрини, стратегії, концепції та програми у різних сферах національної безпеки відповідно до чинного законодавства. Космічна безпека є невід'ємною частиною загальної безпеки держави, що,

зокрема, формує систему національної безпеки України, концепція якої передбачає створення економічно та технологічно безпечних умов життєдіяльності українського суспільства.

Українські науковці наголошують, що процеси радикального оновлення українського суспільства та правоохоронної системи, які відбуваються на сучасному етапі державотворення, вимагають удосконалення системи управління у сфері національної безпеки. Одним із ключових викликів є неефективність управлінських механізмів, що зумовлена багаторічними проблемами в кадровій політиці. Ці проблеми включають: низький рівень професіоналізму державних службовців, відсутність належної управлінської підготовки, невідповідність фахової освіти профілю діяльності, прояви бюрократизму, байдужості та корупції серед керівного складу. Усе це зумовлює неефективне, малопродуктивне та нерезультативне управління на державному, регіональному, галузевому й місцевому рівнях, що, у свою чергу, негативно впливає на спроможність держави забезпечувати національну безпеку в умовах сучасних викликів [80].

Зрозумілим є той факт, що в силу економічних умов та науково-технічного розвитку, лише окремі держави мають фінансову можливість займатися космічною діяльністю і саме ці держави стали суб'єктами підписання багатьох міжнародних договорів, складових міжнародного космічного права [17]. Хоча в космічній сфері Україна не є передовою державою в космічній сфері, проте вона залишається гравцем цього ринку, який зайнятий у виробництві ракетно-космічної техніки та технологій (Державне підприємство «Виробниче об'єднання Південний машинобудівний завод ім. О. М. Макарова»).

Аналіз різних трактувань державної політики у сфері космічної безпеки та її нормативно-правового забезпечення свідчить про те, що ефективна реалізація космічної політики неможлива без чітко функціонуючої системи законодавчого регулювання. Це законодавство має бути спрямоване на досягнення ключових національних пріоритетів у космічній галузі.

Однак відсутність єдиної системи нормативно-правового регулювання, а також недосконале комплексне управління космічною індустрією значно ускладнюють реалізацію поставлених завдань і стримують розвиток космічної діяльності на державному рівні.

Джерелом права міжнародної космічної безпеки слугує Конвенція про мирне врегулювання міжнародних спорів, ухвалена на Першій Гаазькій мирній конференції 1899 року та оновлена на Другій Гаазькій конференції 1907 року. Україна приєдналася до цих конвенцій у 1962 році. Отже, на сьогодні безпека людства, світова екологічна безпека від діяльності держав у космічній сфері, які спричинили шкоду неправомірними діями (правопорушенням), опирається на принцип мирного вирішення конфлікту (спору).

Законодавча база України у сфері космічної діяльності ґрунтується на принципі пріоритету міжнародного права над національним законодавством, що закріплено у Конституції України. Відповідно до ст. 9 Конституції України та положень Закону України «Про міжнародні договори України», правове регулювання космічної діяльності визначається такими ключовими положеннями:

- Пріоритет міжнародного права: Україна визнає верховенство загальновизнаних норм міжнародного права над положеннями внутрішньодержавного законодавства.

- Застосування міжнародних норм: у разі, якщо належно укладений міжнародний договір України містить норми, що відрізняються від положень національного законодавства, застосовуються саме положення міжнародного договору. Цей принцип закріплено у низці законів, прийнятих останніми роками.

- Інкорпорація міжнародних договорів у національне законодавство: міжнародні договори, на які Верховна Рада України надала згоду на обов'язковість, набувають статусу частини національного законодавства та мають юридичну силу нарівні з внутрішньодержавними нормами. Водночас,

вони не мають вищої юридичної сили, ніж Конституція України, тобто не можуть суперечити її положенням.

Отже, космічне законодавство України узгоджується з міжнародними стандартами та нормами, що забезпечує правову інтеграцію національної космічної діяльності в глобальний правовий простір [29, 62]. Міжнародні договори, ратифіковані Україною, є невід'ємною частиною правової системи та підлягають прямому застосуванню, якщо їхні норми не потребують додаткової імплементації через прийняття національних законодавчих актів.

Проте, на перший погляд, здавалось би, зрозумілі принципи пріоритетності міжнародного права над національним законодавством України, мають деяку невідповідність, протиріччя та колізію в законодавстві України, що створює правовий дискомфорт та незручності у міждержавних правовідносинах. Саме тому нагальною потребою сучасності є гармонізація космічного законодавства України з положеннями *acquis communautaire* – «спільного доробку», який формує основу міжнародного правопорядку.

З цього приводу Берназюк Я.О. зазначає, що розв'язуючи проблему колізії між нормами міжнародного і національного права, варто зауважити: підхід, закріплений у статті 9 Конституції України, не є бездоганим. Відповідно до чинного законодавства, лише ті міжнародні договори, які були ратифіковані Верховною Радою України, включаються до складу національного законодавства та мають переважну юридичну силу над іншими нормативно-правовими актами внутрішнього права. Проте, згідно зі статтею 13 Закону України «Про міжнародні договори України», не всі міжнародні договори вимагають обов'язкової ратифікації у формі закону – деякі можуть бути схвалені шляхом прийняття відповідного акта Президентом України або постановою Кабінету Міністрів України [8].

І це ще не вичерпує проблему, адже важливо враховувати, що більшість законів України містять типові положення, згідно з яким у разі розбіжностей між положеннями закону та міжнародного договору України застосовуються норми міжнародного договору. Однак така норма не враховує припис

Конституції України, згідно з яким міжнародні договори можуть застосовуватися лише за умови, що вони не суперечать Основному Закону держави (частина 2 статті 9 Конституції України).

Питання щодо застосування міжнародних договорів у національній судовій практиці було детально узагальнено у Постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 грудня 2014 року № 13 «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя» [60]. Згідно з цією постановою, міжнародні договори, які залишаються чинними та згода на обов'язковість яких була надана Верховною Радою України шляхом ратифікації, а також ті, що не підлягали ратифікації, але були схвалені указом Президента України або постановою Кабінету Міністрів України, визнаються складовою частиною національного законодавства України. Відповідно до п. 2 Постанови, суди при застосуванні міжнародних договорів України повинні враховувати, що до національного законодавства слід відносити не тільки ратифіковані ВРУ міжнародні договори, але й ті договори, згоду на обов'язковість яких було надано іншими способами, такими як: підписання, прийняття, затвердження, приєднання. Ці способи є офіційними механізмами, за допомогою яких держава підтверджує міжнародну обов'язковість договору.

Крім того, у п. 4 Постанови № 13 наголошується, що при здійсненні правосуддя суди повинні керуватися принципом пріоритету міжнародного договору України над національним законодавством [60]. Іншими словами, якщо міжнародний договір, обов'язковість якого була схвалена Верховною Радою України, передбачає правила, відмінні від тих, що встановлені національними законами, то перевага надається положенням цього міжнародного договору. Винятком є лише Конституція України, яка має вищу юридичну силу.

Проте, у процесі врегулювання колізій між національним та міжнародним законодавством у сфері космічної діяльності не враховані положення частини 2 ст. 9 Конституції України. Конституція України встановлює, що укладення

міжнародного договору, який не відповідає її положенням, можливе лише після внесення відповідних змін до Основного Закону. Проте на практиці це породжує правову прогалину, оскільки відсутній чітко визначений механізм перевірки міжнародного договору на предмет його відповідності Конституції вже після його набуття чинності в Україні.

Оскільки Конституційний Суд України має виключну компетенцію встановлювати конституційність міжнародних договорів, відсутність чіткого нормативного врегулювання цього процесу ускладнює правозастосування у сфері міжнародного космічного права. Це свідчить про відсутність єдиної, узгодженої системи нормативно-правового забезпечення державного управління у космічній діяльності, що потребує удосконалення та систематизації.

Однак, Україна продовжує космічну діяльність і цьому сприяє суміщене правове регулювання, це коли в українському законодавстві міститься достатньо норм (приписів), які регулюють, ті чи інші відносини (діяльність) суб'єктів, з одного боку, а з іншого боку, їхня діяльність базується на міжнародних договорах України, обов'язковість яких була затверджена Верховною Радою України.

У юридичній спільноті цей механізм правовідносин позначається терміном «імплементация», тобто цілеспрямована діяльність суб'єкта, спрямована на забезпечення реалізації норм міжнародного права. Це поняття застосовується як у широкому значенні – охоплюючи всі заходи щодо реалізації норм міжнародного права, так і у вузькому – маючи на увазі їх впровадження у національну правову систему. Саме у міжнародному праві імплементация набула найбільш активних проявів та реалізації. Адже саме під час активної фази імплементации здійснюється основний регуляторний вплив на міждержавні відносини, у ході якого розкривається справжній зміст і практичне значення норми, яка в цьому процесі ніби адаптується до конкретних умов та набуває більш чіткої конкретизації. Отже, саме імплементация відіграє ключову роль у вирішенні завдання адаптації

міжнародного права до стрімко змінюваних і складних умов сучасності.

На сьогодні Україною ратифіковано ряд міжнародних договорів розроблених в рамках ООН [34], та за роки незалежності України парламентом були прийняті наступні Закони України, а саме: «Про космічну діяльність» від 15 листопада 1996 року [61], «Про державну підтримку космічної діяльності» від 16 березня 2000 року [59]. Окрім цього, окремі напрямки розвитку космічної галузі України сформовані у розпорядженнях Кабінету Міністрів України, а саме: розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про державне регулювання у сфері дистанційного зондування Землі» від 28 серпня 2013 року [64]; розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері космічної діяльності на період до 2032 року» від 30 березня 2011 року [65].

При цьому, звертає на себе увагу той факт, що відповідні зміни в законодавстві України направлені не лише на регуляцію нових відносин між суб'єктами, запроваджуючи нові права і обов'язки, а й з'являється більш чітка конкретизація понять, визначень та передбачено відповідальність за вчинення чи невчинення відповідних дій.

Закон України «Про космічну діяльність» від 15 листопада 1996 року №502/96-ВР надає офіційне визначення поняття «космічна діяльність» [61]. Згідно зі статтею 1 цього закону, до космічної діяльності належать наукові дослідження в галузі космосу, використання космічного простору, розробка, виготовлення, ремонт, технічне обслуговування, випробування, експлуатація та управління об'єктами космічної діяльності, включаючи їхні агрегати та складові частини. Також до цього переліку входять забезпечення запуску, сам запуск і повернення космічних апаратів та їх компонентів із космосу на Землю. Закон визначає суб'єктами космічної діяльності підприємства, установи й організації незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, включаючи міжнародні та іноземні організації, що здійснюють діяльність у цій сфері. Однак у законі відсутні чітко окреслені підстави для настання

кримінальної відповідальності. У статті 29 (Заключні положення) зазначено, що порушення законодавства у сфері космічної діяльності тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність відповідно до чинного законодавства України. Подібне положення міститься також у статті 25, яка регулює відповідальність за шкоду, заподіяну під час здійснення космічної діяльності, а також порядок визначення розміру збитків, які підлягають відшкодуванню.

З метою удосконалення державного управління у космічній сфері, особливо в умовах сучасних глобалізаційних процесів, передбачено дотримання основних принципів національної космічної політики, закріплених у законі. Так, стаття 4 визначає основоположні засади, на яких ґрунтується космічна діяльність України, серед яких:

- сприяння з боку держави комерційному розвитку космічної діяльності та стимулювання інвестицій у космічний сектор;
- відкритість космічного простору для громадян та юридичних осіб із можливістю вільного його дослідження та використання, включаючи ресурси, що містяться у ньому, з урахуванням обмежень, необхідних для забезпечення національної безпеки України, а також державного контролю за неурядовими космічними ініціативами відповідно до міжнародних зобов'язань країни;
- поетапне та системне впровадження змін у державну політику щодо вивчення і освоєння космічного простору;
- ефективне використання науково-технічного потенціалу країни та можливостей, що надає космічна діяльність, в інтересах економіки, науки, національної безпеки, а також у комерційних цілях;
- підтримка міжнародної взаємодії, збереження та розширення чинних міжнародних контактів у галузі космічної діяльності з урахуванням національних пріоритетів України.

Отже, Закон України «Про космічну діяльність» створює правове підґрунтя для функціонування космічної галузі, проте потребує подальшого удосконалення, зокрема у сфері юридичної відповідальності та механізмів

забезпечення національної космічної безпеки.

Розвиток України, як суверенної держави зайнятої у виробництві ракетно-космічної техніки та технологій, був би неможливий без формування та реалізації комплексної й цілеспрямованої системи забезпечення національних інтересів у космічній галузі. Саме пріоритетність національних інтересів України визначають державну політику в космічній діяльності, її реалізація відбувається через відповідні доктрини, стратегії, концепції та програми, спрямовані на забезпечення національної безпеки відповідно до чинного законодавства. Важливу роль у цьому процесі відіграє Концепція реалізації державної політики у сфері космічної діяльності на період до 2032 року, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 березня 2011 року № 238-р. [65].

Базуючись на концепції всеохоплюючої системи міжнародної космічної діяльності, реалізація Концепції є органічною частиною та ключовим компонентом даної міжнародної системи. Відповідно, мета реалізації Концепції полягає в підвищенні ефективності використання космічного потенціалу для розв'язання важливих завдань у сферах соціально-економічного, екологічного, культурного, інформаційного та науково-освітнього розвитку суспільства, а також для забезпечення національної безпеки і захисту геополітичних інтересів держави.

Реалізація Концепції розрахована на чотири послідовні етапи до 2032 року: перший етап охоплює 2011–2017 роки, другий – 2018–2022, третій – 2023–2027, а четвертий – 2028–2032 роки.

Концепція також передбачає ключові напрями її реалізації. Ці напрями спрямовані на забезпечення сталого розвитку космічної галузі, підвищення її конкурентоспроможності та зміцнення позицій України на міжнародному рівні:

- розвиток космічних технологій та їх інтеграція в реальний сектор національної економіки, а також у сферу національної безпеки та оборони;
- отримання нових наукових знань, підвищення науково-технічного

потенціалу держави та освітнього рівня громадян;

- вдосконалення ракетно-космічної техніки та технологій її створення;
- впровадження ефективної промислової політики та модернізація виробничих процесів у космічній галузі;
- заохочення процесів комерціалізації космічної діяльності та активне залучення інвестицій у космічну галузь;
- розширення міжнародного співробітництва у сфері космічних досліджень та технологій.

Аналізуючи космічну політику України як об'єкт правового регулювання, слід відзначити, що це явище є порівняно новим для вітчизняного космічного права. Водночас, правове забезпечення космічної політики, орієнтованої на зовнішньоекономічну інтеграцію національної космічної галузі до світового ринку космічних послуг і технологій, вже нині відзначається своєю комплексністю та багатовимірністю. Зростає значення міжнародної договірної діяльності та відповідної правової роботи на національному рівні. Це проявляється у тому, що космічна політика держави поєднує елементи політики, адміністрування, правової науки, нормотворчості та юридичної практики, що сприяє закріпленню статусу України як космічної держави та її активній участі в міжнародному поділі праці. Такий підхід створює передумови для глибшої гармонізації національного законодавства України з міжнародним космічним правом і правовими системами провідних космічних країн світу.

Проте, аналіз опублікованих монографій та виступів провідних юристів свідчить, що в Україні досі залишаються неврегульованими такі питання:

- розробка технічного регламенту, який визначатиме обов'язкові вимоги до сертифікації об'єктів космічної діяльності з урахуванням міжнародних стандартів ISO та European Cooperation for Space Standardization, а також екологічних норм і вимог;
- формування національної космічної програми з чітким розподілом її на цивільний, комерційний та оборонний сектори;

- встановлення вимог щодо збереження державної таємниці, конфіденційної та обмеженої інформації, а також захисту прав інтелектуальної власності на космічні технології та продукцію;

- розробка дозвільних процедур, які безпосередньо регламентуватимуть технічну та операційну безпеку космічних польотів, оскільки чинний дозвіл на використання повітряного простору, що надається Державною авіаційною службою, здебільшого орієнтований на державну (включно з військовою) та цивільну авіацію.

Вирішення цих питань є критично важливим для належного правового регулювання космічної діяльності та забезпечення її відповідності міжнародним стандартам і вимогам.

Таким чином, юридична спільнота України наголошує, що сьогодні державі вкрай необхідно:

- інтегрувати Україну до міжнародної космічної спільноти починаючи із прийняття єдиного Космічного Кодексу України гармонізувавши законодавство України до кожного ратифікованого Україною міжнародного договору у зазначеній сфері;

- сформулювати доступні правила внутрішнього ринку космічних послуг для провідних комерційних установ, корпорацій та особливо для молодих стартапів, які мають стати фундаментом новітньої космічної сфери нашої держави;

- активізувати законотворчу діяльність з урахуванням комерціалізації космічного простору, оскільки лише прийняття закону про внесення змін [58] замало;

- вдосконалювати міжнародне космічне право дієвими механізмами примусу до виконання взятих зобов'язань країнами учасниками договору та відповідальності за їх порушення.

У цьому контексті доречним буде навести наступний приклад. 02.10.2019р. Верховна Рада України ухвалила законопроект №1071 «Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння розвитку космічної

діяльності та залучення інвестицій в космічну галузь України», яким дозволено приватним компаніям вести космічну діяльність, зокрема, запускати ракети у космос. Однак, так і залишається проблемою – відсутність правової визначеності, що таке «космічний простір», а тому порядок отримання дозволу на політ до цього часу регулюється Повітряним Кодексом, хоча Україна є підписантом Договору про космос та Конвенції про відповідальність.

Як джерело права слід враховувати і Конвенції до яких приєдналася Україна. Так, чітко виражені підстави за порушення в космічній сфері, відображені в Конвенції про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами від 1 вересня 1972 року, до якої Україна приєдналася 28 вересня 1973 року [28]. Саме прийняття Конвенції, встановлює правила і процедури сприяння зміцненню міжнародного співробітництва у сфері дослідження і використання космічного простору в мирних цілях.

Так, саме в положеннях Конвенції:

- стаття 1 визначає поняття «шкода» як позбавлення життя, тілесне ушкодження або інше порушення здоров'я, а також знищення чи пошкодження майна держав, фізичних або юридичних осіб, або майна міжнародних міждержавних організацій;

- стаття 2 встановлює, що держава, яка здійснила запуск космічного об'єкта, несе абсолютну відповідальність за відшкодування шкоди, завданої цим об'єктом на поверхні Землі або повітряному судну в польоті;

- відповідно до статті 3, у випадках завдання шкоди поза межами Землі (наприклад, у космічному просторі), відповідальність настає лише за наявності вини запускаючої держави або осіб, за дії яких вона відповідає.

Таким чином, Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами від 1 вересня 1972 року, більш детально визначає обставини та умови, за яких виникає міжнародна відповідальність, що є важливим кроком у напрямі забезпечення міжнародної кримінологічної безпеки. Водночас слід зазначити, що її положення мають переважно

декларативний характер. Це породжує занепокоєння щодо відсутності ефективних правових механізмів примусу до виконання зобов'язань з боку окремих держав, які, до того ж, можуть в односторонньому порядку виходити з міжнародних договорів.

Окрім цього, варто звернути увагу на те, що, попри те, що Україна ще у вересні 1995 року надіслала Генеральному секретарю ООН вербальну ноту щодо створення національного реєстру космічних об'єктів, на сьогодні в державі все ще не встановлено нормативно закріпленого порядку реєстрації космічних об'єктів, які запускаються суб'єктами, що перебувають під її юрисдикцією. Така ситуація є обґрунтованим приводом для занепокоєння, оскільки відсутність чітких регламентованих процедур ускладнює виконання міжнародних зобов'язань України та вимагає вжиття більш дієвих заходів і відповідного правового врегулювання.

У цьому сенсі доречним буде звернути увагу на той факт, що у міжнародному праві примус реалізується безпосередньо самими суб'єктами цього права – як індивідуально, так і колективно – відповідно до чинних принципів і норм, у межах, передбачених діючими міжнародними договорами та міжнародними звичаями. Так, саме норми міжнародного права передбачають особливий порядок застосування примусу. Проте договори (угоди) міжнародного космічного права, нажаль, не є нормами права, що виключає застосування як примусу так і відповідальності. Більше того, міжнародне космічне право не передбачає функціонування системи заходів безпеки, які б використовувалися для припинення впливу джерел підвищеної небезпеки й захисту об'єкта підвищеної охорони, не говорячи про інші види правового обмеження, тобто, майже відсутні заходи кримінологічної безпеки в космічній сфері. На сьогодні єдиним загальновизнаним стримуючим фактором для держав-учасниць космічної діяльності, залишається - один з основних принципів міжнародного права, це принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, який презюмує узгодження з цими зобов'язаннями національного законодавства. Позиція міжнародної спільноти

закріплена у загальновизнаному міжнародному документі – Віденській конвенції про право міжнародних договорів. Зокрема, у статті 27 Конвенції прямо вказано, що держава-учасниця не має права посилається на норми свого внутрішнього права як на підставу для невиконання своїх зобов'язань за договором. Проте, цього більше ніж недостатньо, що не відповідає вимогам сьогодення і потребує зусиль юристів і дипломатів щодо вдосконалення існуючої системи міжнародного космічного права.

Стельмах О. у своїй дисертаційній роботі «Міжнародно-правовий режим безпеки дослідження та використання космічного простору в мирних цілях» підкреслює, що космічна діяльність має відповідати вимогам мінімального та оптимального публічного порядку у космічному просторі. Ці вимоги, залежні від характеру загроз космічній безпеці, не мають чітко визначених меж. Вона зазначає, що умовна межа між цими двома категоріями проходить між основоположними нормами (як-от підтримка миру та безпеки, виключно мирне використання космосу, заборона його привласнення, а також заборона розміщення об'єктів із ядерною чи іншою зброєю масового знищення) та нормами бажаного характеру (такими як дія в інтересах усього людства, сприяння міжнародному співробітництву, уникнення перешкод іншим державам, попередження забруднення, інформування та проведення консультацій). При цьому наголошується, що ця межа має бути динамічною: сфера мінімального порядку повинна розширюватися, а оптимальний порядок – збагачуватися елементами м'якого права та кращих міжнародних практик [76, с. 24].

Аналіз нормативно-правових актів, що формують космічне право України, засвідчує, що проблеми законодавчого регулювання державного управління у космічній сфері протягом тривалого часу були обумовлені також відсутністю єдиної, узгодженої концепції державної космічної політики. Таким чином, аналізуючи Конвенцію, міжнародні договори в сфері космічної діяльності та законодавство України, можна зробити висновок, що своє відображення відповідальності за порушення космічної діяльності в рамках

національного законодавства, бачимо в господарській діяльності, цивільно-правових відносинах та в міжнародно-правових стосунках. Проте, про кримінальну відповідальність мова не йде і цьому є як об'єктивні так і суб'єктивні передумови.

Слід враховувати, що як національна, так і міжнародна космічна діяльність України не обмежується лише освоєнням Космосу. Космічна діяльність України передбачає багатогалузеву сферу промислового виробництва, що включає не лише роботи, які здійснюються безпосередньо в космосі, а й ті, що проводяться на Землі, але тісно пов'язані із запуском, функціонуванням космічних об'єктів у космічному просторі та на небесних тілах, а також з їх поверненням на Землю. Саме тому масив норм міжнародно-правового та національного регулювання космічної діяльності включає також норми, які регламентують як питання національної безпеки так і діяльність авіакосмічної промисловості, наукових установ, підприємств оборонного комплексу тощо. А законодавство України має забезпечувати можливість гнучкого використання відповідних економічних механізмів для заохочення впровадження інноваційних космічних технологій, їх практичної реалізації, а також ефективного вирішення наявних суперечностей і проблем на місцевому рівні.

У цьому контексті Сорока Л. В. зазначає, що сучасні наукові дослідження та практичний досвід підтверджують необхідність визначення основних завдань державної політики у космічній сфері, а також державного регулювання та управління цією галуззю. До таких завдань слід віднести: посилення правового захисту інвесторів в Україні; впровадження податкових та інших стимулів, спрямованих на створення довгострокових інвестиційних ресурсів; демонополізацію держави у сфері космічної діяльності; суттєве спрощення процедур видачі дозвільних документів; нормативне врегулювання питань ліцензування космічної діяльності. Усі ці проблемні аспекти потребують подальшого наукового опрацювання та будуть предметом майбутніх досліджень [72, с. 13].

Таким чином, можна зробити висновок, що вимогою сьогодення для України є необхідність удосконалення механізму забезпечення міжнародної космічної діяльності, під яким розуміється комплекс взаємопов'язаних державно-правових засобів, які спрямовані на розширення космічної сфери та досягнення космічної безпеки через процеси регулювання і контролю діяльності суб'єктів космічних правовідносин при використанні доопрацьованих правових норм, як у національному, так і у міжнародному космічному праві.

Висновки до розділу 2

У розділі було досліджено загальну характеристику міжнародного космічного права та системи міжнародної космічної безпеки в умовах глобалізаційних процесів. Здійснено аналіз сутності міжнародних правопорушень у космічній сфері, а також виявлено роль кримінологічного підходу в забезпеченні ефективного функціонування механізмів протидії таким загрозам. На основі проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Розкрито генезу, визначено етапи становлення та принципи розвитку міжнародного космічного права, обґрунтовано його особливості щодо забезпечення міжнародної космічної безпеки в умовах чинних міжнародних договорів (угод) і декларацій, які є базою для регулювання космічної діяльності. Досліджено концептуальні засади розвитку міжнародного космічного права, зокрема його етапи формування та принципи функціонування в умовах сучасної системи міжнародних відносин. Визначено особливості правового забезпечення космічної безпеки у межах чинних міжнародних договорів (угод) і декларацій, що становлять основу міжнародно-правового регулювання космічної діяльності. Визначено предмет

міжнародного космічного права як міждержавні правовідносини щодо освоєння, використання та регулювання космічного простору відповідно до норм міжнародного космічного законодавства.

2. Обґрунтовано, що міжнародне космічне право є підгалуззю публічного міжнародного права, однак воно здебільшого носить характер «м'якого права», що знижує ефективність його правозастосування. У зв'язку з цим доведено потребу в розробці нових методологічних підходів, спрямованих на адаптацію до сучасних викликів. Визначено перспективи розвитку міжнародного космічного права як частини системи права міжнародних договорів (угод), з урахуванням нагальної потреби у формуванні єдиного комплексу нормативних актів, які охоплюють як обов'язкові, так і рекомендаційні положення щодо безпеки у космосі. Сформульовано наукові положення щодо актуального стану та перспектив розвитку міжнародного космічного права в системі нормотворчих актів міжнародного права, зокрема міжнародних договорів (угод) і декларацій, що становлять його фундамент. Обґрунтовано міжнародне космічне право як комплексну правову систему, яка інтегрує взаємопов'язані парадигмальні аспекти, зокрема наукові, історичні, політичні, правові, економічні та науково-технічні закономірності. Визначено значущість дотримання міжсферного балансу в процесі правового регулювання космічної діяльності, що є необхідною умовою її сталого розвитку та міжнародної безпеки.

3. Проаналізовано стан національного космічного права України у контексті забезпечення національної безпеки та окреслено виклики, які стоять перед Україною як космічною державою. Доведено необхідність удосконалення нормативно-правового забезпечення космічної політики як на національному, так і міжнародному рівнях. На підставі критичного аналізу наукових досліджень космічного права України та національної безпеки в контексті правового регулювання космічної політики держави, що спрямовані на глибоке дослідження правових засад, які забезпечують розвиток і застосування космічних технологій в Україні, досліджено роль космічного

права в формуванні ефективної космічної політики країни, акцентуючи увагу на забезпеченні національної безпеки та економічних інтересів через використання космічного простору. Такі дослідження фокусуються на вивченні міжнародних договорів (угод) і конвенцій, які регламентують діяльність в космосі, а також на розвитку національних правових норм, що регулюють участь України в глобальних космічних ініціативах і забезпечують ефективну інтеграцію національних інтересів у космічну діяльність. Одним з ключових аспектів є формулювання правових механізмів, які гарантують використання космічних технологій для оборонних і економічних потреб, зокрема через забезпечення безпеки космічних об'єктів, захист національних інфраструктур, що функціонують завдяки космічним технологіям, та контроль над доступом до космічних ресурсів. Вимогою сьогодення для України, як держави, що входить до міжнародного співтовариства, залишається необхідність регламентації права у міжнародній космічній діяльності, та досягнення космічної безпеки через процеси регулювання і контролю діяльності суб'єктів космічних правовідносин при використанні доопрацьованих правових норм, як у національному, так і в міжнародному космічному праві. Таким чином, концептуально-структурна основа космічної доктрини України формується через взаємодію міжнародного та національного правового поля, а також розробку інституційних механізмів, що дозволяють ефективно управляти космічною діяльністю та інтегрувати інтереси національної безпеки в космічну політику.

РОЗДІЛ 3.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОСМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

3.1. Інститути міжнародної відповідальності у галузі міжнародної космічної безпеки

Вчений, відомий румунський юрист Веспасіана Пелли ще в 1925 р. в концептуальній роботі «Колективна злочинність держав та кримінальне право майбутнього» сформулював позицію, що існує кримінальна відповідальність держави у міжнародному праві, проте її невизнання більшістю міжнародної юридичної спільноти, на жаль, не сприяє підвищенню ефективності міжнародного права.

Це питання вже тривалий час привертає увагу міжнародної юридичної спільноти, фахівців у галузі кримінального права та політичних діячів. Стосовно до сучасних умов, проблему кримінальної відповідальності держави розглянуто в кандидатській дисертації Важної К.А. «Концепція кримінальної відповідальності держави» [9], в якій авторка підкреслює, що запровадження кримінально-правового впливу на державу здатне значно посилити систему міжнародної безпеки та підвищити ефективність міжнародного права у протидії міжнародним злочинам.

Український науковець Антипенко В.Ф. у монографії «Теорія кримінальної відповідальності держави», опублікованій у 2016 році, наголошує, що інститут кримінальної відповідальності держави, оснащений міжнародно-кримінологічним баченням міжнародних відносин, виступає ефективним механізмом забезпечення дієвості міжнародного права. Він є одним із найгостріших видів відповідальності держави за міжнародним правом, оскільки спрямований на реагування на серйозні порушення

міжнародного законодавства, включаючи міжнародні злочини. Водночас актуальність розгляду питання кримінальної відповідальності держави зумовлена тим, що цей інститут сприяє формуванню більш чіткої адресності відповідальності у міжнародному правопорядку та забезпеченню справедливості в системі міжнародних відносин [3]. Належно сформований інститут міжнародно-правової відповідальності зумовлює необхідність звернення до поняття відповідальності юридичної, адже саме юридична відповідальність є однією з вагомих гарантій міжнародної космічної безпеки та свідоцтвом відповідності правової системи вимогам сьогодення. Саме юридична відповідальність, як зауважує Мисак О.І., є фундаментальним явищем юридичної науки, яке відображає вплив права на суспільство та суспільні відносини [43].

Огляд поточних напрямів еволюції міжнародного космічного права щодо дослідження та освоєння космічного простору свідчить про те, що існуючі механізми міжнародного регулювання цієї діяльності не відповідають актуальним викликам часу, що створює реальну загрозу для безпеки людства. Як підкреслює Антипенко В.Ф., сьогодні держави залишаються основними суб'єктами міжнародного права, і саме їхня поведінка визначає можливість реалізації відповідальності за міжнародним законодавством. Відтак, вивчення цієї специфічної за змістом та масштабом поведінки, спрямоване на попередження міжнародної злочинності, має стати предметом дослідження особливої, більш комплексної кримінологічної науки – міжнародної кримінології. Завдяки своєму глобальному науковому інструментарію вона покликана висвітлити роль держав у формуванні причинності міжнародної злочинності та тим самим надати більш конкретного змісту міжнародному кримінальному праву [2].

Уже багато років проблеми створення ефективних міжнародно-правових механізмів реалізації відповідальності за міжнародні злочини досліджуються фахівцями з міжнародного права, міжнародними органами і організаціями. Особлива цінність концепції кримінальної відповідальності держави

зумовлена застосуванням гносеологічного інструментарію міжнародної кримінології, який посилюється завдяки інтеграції знань із суміжних із правом галузей – таких як геополітика, геоекономіка, міжнародна соціологія, конфліктологія. Це забезпечує ширші аналітичні можливості для виявлення справжньої природи міжнародних правопорушень, їхніх витоків, чинників та передумов.

І за такого підходу до вирішення питання про відповідальність за міжнародне правопорушення, стає зрозумілим, що нормативна база космічного міжнародного права, а також Керівні принципи забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності (проаналізовані Сорокою Л.В.) [73], є рекомендаційними нормами, а не юридично обов'язковими законами, що, на жаль, ускладнює вирішення серйозних проблем, пов'язаних із космічною діяльністю, та унеможлиблює притягнення до відповідальності за вчинене правопорушення (злочин).

Слід враховувати, що сукупність загальних положень і ключових принципів міжнародно-правової відповідальності держав спирається на традиційне розмежування протиправних діянь на злочини та делікти, а в контексті міжнародного космічного права – на міжнародні злочини та міжнародні делікти. Водночас, у випадку діянь держав-учасниць освоєння космічного простору вживання терміну «злочин» у сенсі, що він автоматично тягне за собою кримінальну відповідальність, є недоречним. Тому в текстах міжнародних договорів перевага надається терміну «протиправні діяння держав» з подальшим розмежуванням за ступенем їхньої тяжкості.

Таким чином, декларативний характер міжнародно-правових відносин, на яких базується міжнародне космічне право, зумовив одну з його особливостей – відсутність міжнародних інституцій, що мали б повноваження забезпечувати примусове виконання договірних зобов'язань і притягнення до відповідальності у разі їх порушення. Тому суб'єкти договірних правовідносин в космічній сфері, можуть односторонньо, навіть без пояснень, відмовлятися від виконання договірних зобов'язань за будь-яких надуманих

підстав, у зв'язку з чим подальше виконання договору стає нібито неможливим. В умовах, коли міжнародна космічна діяльність має потенційно підвищений рівень небезпеки як для людства, так і для довкілля, її регулювання не може здійснюватися лише на основі чинного міжнародного космічного права, в якому бракує ефективних міжнародних інституцій для забезпечення міжнародного правопорядку та гарантування космічної безпеки.

Антипенко В.Ф. зазначає, що на практиці діяння, які становлять основну первинну кримінальність або криміногенність, що виникає внаслідок дії глобалізованої світової системи, хоча й здебільшого є правопорушеннями з точки зору міжнародного права (наприклад, порушення права на розвиток, самовизначення, невтручання тощо), фактично не піддаються належній криміналізації. У більшості випадків ці дії залишаються поза сферою активного регулювання та впливу міжнародного права [5].

Що стосується ролі ООН у впровадженні норм міжнародного космічного права, то її вплив значно менший, ніж міг би бути, передусім через політичні чинники, що обмежують можливості організації у цьому напрямі. В результаті, імплементація норм міжнародного космічного права має урізаний та фрагментарний характер, що не дозволяє створити ефективний правовий механізм для регулювання діяльності в космічному просторі та запобігання потенційним конфліктам.

Антипенко В.Ф. звертає увагу на те, що криміногенність, а також пов'язані з нею обставини й чинники у міжнародному контексті набувають нових, нетипових для традиційної кримінології форм. При цьому сама кримінологія часто не виявляє або не здатна виявити їх у міжнародному соціальному житті, не фіксує ці явища в рамках своїх досліджень. Як наслідок, міжнародне кримінальне право позбавлене належної теоретичної бази та не отримує достатніх рекомендацій для формування ефективних норм і механізмів кримінально-правового контролю [5].

Можна стверджувати, що відповідальність, як в космічному праві, так і в міжнародному праві, в цілому, є похідною від зобов'язальних (первинних)

міжнародно-правових умов, закріплених в договорі. Відповідно, формою здійснення відповідальності за неправомірні дії чи бездіяльність держави, яка є стороною, виступають охоронні правовідносини, які виникають незалежно від волі сторін, у разі порушення однією з них своїх зобов'язань в основних правовідносинах. Саме нормативне регулювання міжнародних відносин (у космічній діяльності) передбачає наявність інституту відповідальності, адже відповідальність є одним із заходів, що забезпечують існування міжнародного правопорядку.

У цьому контексті Антипенко В.Ф. підкреслює, що ідею кримінальної відповідальності держави не варто зводити до простої аналогії з покаранням індивіда. Ці поняття – відповідальність і покарання – не є тотожними навіть у національному праві, а в міжнародному – тим більше. Кримінальна відповідальність держави в міжнародному праві охоплює ширший зміст, аніж просто покарання: вона включає міжнародне засудження, демонстрацію осуду та примус до визнання вини за вчинений міжнародний злочин.

Іншими словами, інститут кримінальної відповідальності держави виконує стримувальну функцію, перешкоджаючи формуванню небезпечної політичної волі, яка здатна поставити державу на шлях міжнародно-протиправної поведінки [3].

Оминаючи політичну відповідальність як одну з форм міжнародно-правової відповідальності, варто підкреслити, що особливістю міжнародно-правової відповідальності є те, що відповідальність суб'єкта міжнародного права за заподіяну шкоду – як унаслідок міжнародного правопорушення, так і в результаті правомірної діяльності – виникає лише за умови, якщо сам суб'єкт погодився (зобов'язався) прийняти певні негативні наслідки, передбачені укладеним (ратифікованим) міжнародним договором. Традиційно відповідальність обумовлена спричиненням шкоди. Такий підхід віддзеркалює загальну незацікавленість держав у підтриманні міжнародного правопорядку, а у нашому випадку – міжнародної космічної безпеки, що не відповідає реальному стану міжнародної напруги (міжнародний конфлікт

спричинений рф), що як ніколи свідчить про актуальність запровадження концепції кримінальної відповідальності держави.

Проте, попри важливість теми, у науці міжнародного права досі не існує єдиного загальновизнаного визначення поняття «міжнародно-правова відповідальність». Згідно з позицією Комісії міжнародного права ООН (резолуція Генеральної Асамблеї ООН 56/83 від 12 грудня 2001 року), міжнародна відповідальність охоплює всі можливі правові відносини, що можуть виникнути у міжнародному праві у зв'язку з правопорушенням, вчиненим державою. Це стосується як відносин між державою-порушником і безпосередньо постраждалою державою, так і можливих правовідносин з іншими суб'єктами міжнародного права. Крім того, такі відносини можуть включати не лише зобов'язання винної держави відновити порушене право та компенсувати шкоду, а й право потерпілої сторони та інших суб'єктів міжнародного права вживати санкцій, передбачених міжнародним правом [69].

Комісії міжнародного права знадобилося не одне десятиріччя (починаючи з 1949 р.) задля того, щоб розробити та прийняти у 2001 році проєкт статей «Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння». Однак Генеральна Асамблея ООН у своїй Резолюції 56/83 від 12 грудня 2001 року лише взяла до відома «Статті про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння», текст яких було включено до додатку до резолюції. При цьому вона обмежилася тим, що запропонувала їх розгляд урядам держав, не ініціюючи подальшого процесу їх офіційного прийняття чи впровадження інших правових механізмів щодо їх реалізації. Такий підхід свідчить про суттєве відхилення від початкових намірів та цілей, які полягали у створенні цілісної та обов'язкової для всіх держав системи норм відповідальності за міжнародні правопорушення, що була предметом обговорення Комісії з міжнародного права з моменту початку її роботи.

Отже, за результатами майже п'ятдесятирічної кропіткої роботи комісій [103], фахівцями з міжнародного права Генеральною Асамблеєю ООН 12

грудня 2001 р. було прийнято всього лише резолюцію, в якій підкреслювалося велике значення теми відповідальності у відносинах між державами та запропоновано до уваги урядів, що свідчить про вельми складний процес формування інституту міжнародної відповідальності, який зачіпає занадто серйозні інтереси держав. Дискусія щодо прийнятої резолюції продовжується і наразі, а її вирішення залежить від волі держав.

Отже, відсутність обов'язкового документу, наприклад Конвенції, зводить нанівець значення проблеми відповідальності держав у міжнародному праві, адже Резолюція Генеральної Асамблеї ООН має меншу нормативну цінність ніж договір.

Антипенко В.Ф. зауважує, що інститут кримінальної відповідальності держави покликаний зняти загрозу неконтрольованого розвитку подій та протистояти застосуванню сили як основи регулювання міжнародних відносин.

Таким чином, запровадження кримінальної відповідальності держави вимагає чіткої та жорсткої кримінально-процесуальної процедури, яка б визначала об'єкти міжнародної кримінальної репресії та механізми її реалізації. Висока ефективність такої процедури може бути досягнута завдяки використанню методів та аналітичних інструментів міжнародної кримінології, що дозволяють комплексно оцінювати причини, умови та наслідки міжнародних злочинів, а також розробляти дієві механізми запобігання та притягнення до відповідальності [3].

Отже, через невирішеність цієї проблеми в практиці космічних правовідносин, тобто, безкарності правопорушника, явище посягання держав на законні інтереси інших держав набуває системності, що загрожує міжнародній космічній безпеці. Такий стан, призводить до дестабілізації міжнародного правопорядку й «підривання авторитету» міжнародного космічного права. Саме тому є необхідним інститут міжнародно-правової відповідальності доповнити кримінологічною моделлю космічної безпеки, що забезпечить правопорядок у космічній сфері та зрушить формальний підхід

ООН до забезпечення миру і правопорядку у міжнародній космічній системі.

Сучасні реалії свідчать про те, що антропогенні загрози в космічній діяльності є однією з ключових небезпек, оскільки спричиняють ризики природного та техногенного характеру, а також провокують криміногенні явища та процеси [93]. Це зумовлює зростаючу потребу в поглибленому науковому аналізі та професійному підході до питань безпеки в освоєнні космічного простору. Важливо усвідомлювати, що основним джерелом таких загроз є делінквентна поведінка держав, які беруть участь в експлуатації та використанні Космосу. Саме їхні порушення міжнародно-правових норм та імперативів формують криміногенний потенціал і становлять загрозу для глобальної безпеки людства. На думку Антипенка В.Ф., оскільки саме держава є основним суб'єктом міжнародного права, її поведінка визначає можливість реалізації міжнародно-правової відповідальності. Дослідження цієї поведінки, зокрема з метою попередження міжнародної злочинності, має здійснюватися в межах окремої галузі кримінологічної науки – міжнародної кримінології. Антипенко підкреслює, що міжнародна кримінологія, озброєна інструментами глобального характеру, здатна вивести державу з тіні у сфері причинності міжнародної злочинності та тим самим надати міжнародному кримінальному праву предметної визначеності [2, с. 71].

Специфіка та типології космічних небезпек, полягає у розгляді теоретичних і практичних проблем, подій, явищ, фактів, що мають значення для забезпечення міжнародної космічної безпеки, як цілісної системи у взаємозв'язку й динаміці всіх їх елементів, а також у комплексному застосуванні взаємопов'язаних заходів, спрямованих на забезпечення міжнародної кримінологічної космічної безпеки. Звичайно, якщо розглядати міжнародну космічну небезпеку як процес, то розкриття її механізму – це, по суті, аналіз її фаз, які визначаються конкретними параметрами, що стосуються змін стану, мети і засобів учасників міжнародних космічних відносин, міжнародних умов та інших моментів, що як суспільне явище становить значний науковий інтерес і не тільки для кримінології (рис. 3.1).

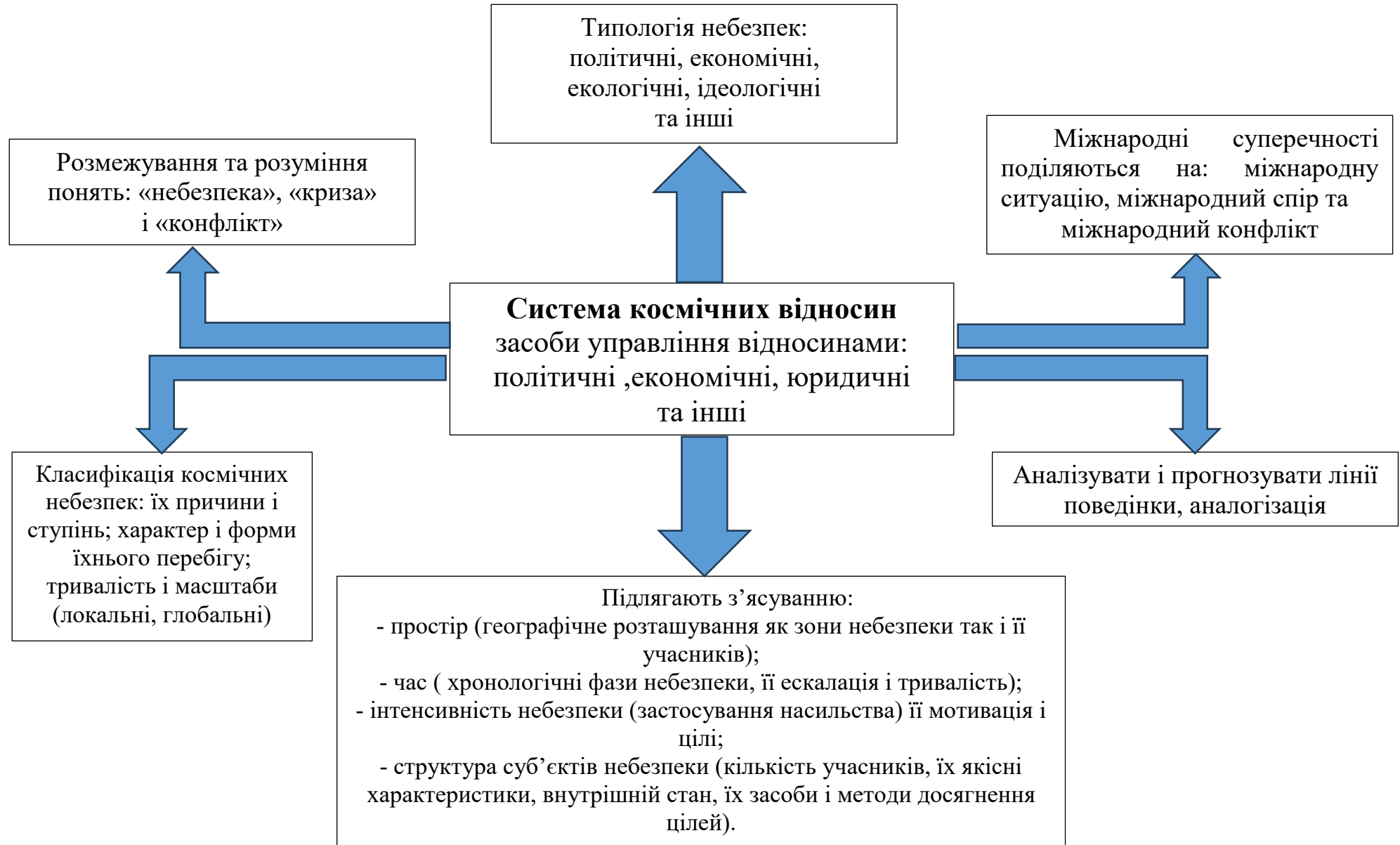

Рис. 3.1 Схеми системи космічних відносин в глобалізаційних умовах

При дослідженні сутності міжнародної космічної небезпеки підлягають з'ясуванню:

- простір (географічне розташування як зони небезпеки так і її учасників);
- час (хронологічні фази небезпеки, її ескалація і тривалість);
- інтенсивність небезпеки (застосування насильства) її мотивація і цілі;
- структура суб'єктів небезпеки (кількість учасників, їх якісні характеристики, внутрішній стан, їх засоби і методи досягнення цілей).

Вказані кримінологічні напрями розгляду міжнародної небезпеки, її виміри найтіснішим чином пов'язані один з одним і підлягають розгляду комплексно. При цьому слід враховувати, що міжнародна небезпека, є проявом протиборства держав, у тому числі і в космічній сфері, що приносить суспільству чимало матеріальних, соціальних, моральних і політичних втрат та є засобом тиску на поведінку іншої сторони (свого суперника) з метою досягнення своїх інтересів, а також прояв інформувати міжнародну спільноту про свої інтереси та потреби. Показовим прикладом цього стало військове вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року. Паралельно з агресією та ядерним шантажем, спрямованим проти цивілізованого світу, зокрема погрозами застосування ядерної зброї або використання так званої «брудної бомби», з'явилися заяви про можливе знищення штучних супутників Землі. Ці супутники, за твердженнями російської сторони, нібито «становлять загрозу» для росії та використовуються для надання військової допомоги Україні [84].

Саме тому роль кримінології у вивченні міжнародних космічних небезпек є беззаперечною, оскільки жодна із міжнародних космічних небезпек не може бути точною копією іншої, що відбулася раніше. Тому при загальній класифікації, типологізації космічних небезпек, слід враховувати, що кожна конкретна космічна небезпека має певні особливості як щодо причини виникнення, засобів, складу сторін, так і за специфікою перебігу подій. Однак, для глибокого наукового дослідження космічних небезпек, необхідна їх класифікація та типологізація, що має важливе значення для їх запобігання. Порівняльний аналіз міжнародних космічних небезпек, їхніх причин,

специфіки та рушійних факторів дає змогу здійснювати більш точне та науково обґрунтоване вивчення цих явищ, виявляючи як спільні, так і відмінні риси між ними. Не менш важливим є формуванням чітких знань і уявлень про природу та особливості космічних небезпек, їх аналогізації, що дає змогу екстраполювати сучасні міжнародні космічні небезпеки на основі їх порівняння з тими, що відбувалися у минулому. Крім цього, характеристика міжнародних космічних небезпек, які зазнають певних модифікацій, за низкою цілеспрямовано обраних критеріїв дає змогу означувати їх на належному професійному рівні.

Науковцями сформована позиція, що за сферою взаємодії учасників міжнародних відносин можна визначити і міжнародні небезпеки, а саме їх типологію: як політичні, економічні, екологічні та інші, що загалом відповідає основним сферам. У нашому випадку мова іде про міжнародну небезпеку в космічній сфері, проте космічна сфера, є багатогалузевою сферою яка певним чином тісно пов'язана з іншими сферами, тією ж політичною, економічною, екологічною і навіть ідеологічною та іншими, що передбачає спільність причини небезпеки для кожної сфери, яка може бути викликана за будь-якої суперечності сторін, що є характерним для людської спільноти і з цією задачею може впоратись саме наука кримінологія, яка покликана забезпечити кримінологічну міжнародну космічну безпеку. Адже на сьогодні залишається нагальним питання класифікації космічних небезпек, критеріями яких виступають причини і ступінь небезпек, характер і форми їхнього перебігу, тривалість і масштаби (локальна, глобальна) тощо.

Так, вже тривалий час залишається невирішеним питання міжнародно-правового режиму безпеки космічної діяльності і вона передбачає комплексний підхід для її вирішення, а саме: убезпечення антропогенної діяльності у космічному просторі та забезпечення безпеки самого космічного середовища (мінімізація космічного сміття, убезпечення використання ядерних джерел енергії в космосі та життєдіяльність людини у космічному середовищі).

У цьому контексті доцільно звернутися до дисертаційного дослідження Стельмах О. «Міжнародно-правовий режим безпеки дослідження та використання космічного простору в мирних цілях». Автор акцентує увагу на складному взаємозв'язку між поняттями «безпека космічної діяльності» та «безпека космічного простору». Ці категорії лише частково перетинаються, оскільки остання охоплює не лише антропогенні чинники небезпечного впливу на космічний простір, а й загрози природного походження. Водночас «безпека космічної діяльності» виходить за межі забезпечення захищеності космічного простору та його об'єктів, охоплюючи також захист населення та навколишнього середовища Землі, зокрема від впливу наземної космічної інфраструктури [76, с. 18].

Аналіз особливостей міжнародної космічної безпеки та типів космічних загроз полягає у дослідженні теоретичних і практичних аспектів, подій, явищ і фактів, які мають значення для ефективного забезпечення такої безпеки. Це охоплює питання безпечного дослідження й використання космічного простору, гарантування безпеки космічної діяльності, а також захисту самого космічного простору як єдиної системи у взаємозв'язку та динаміці її складових. Окрему увагу приділяють комплексному використанню взаємопов'язаних заходів, спрямованих на забезпечення міжнародної кримінологічної космічної безпеки. Безумовно, якщо розглядати міжнародну космічну небезпеку як процес, то розкриття її механізму – це, по суті, аналіз її фаз, які визначаються конкретними параметрами, що стосуються змін стану, мети і засобів учасників космічних відносин, міжнародних умов та інших моментів, що як суспільне явище становить значний науковий інтерес і не тільки кримінології.

Необхідність комплексного дослідження цього явища залишається актуальною. Відсутність єдиного підходу до дефініювання поняття «космічна небезпека» та його складових ускладнює процес правового регулювання та розробку ефективних механізмів запобігання загрозам. Тому важливим напрямом наукових досліджень має стати створення узгодженої концепції, яка

б охоплювала всі аспекти космічних небезпек: їх походження, розвиток, типологію та можливі способи запобігання та мінімізації наслідків. Ми вважаємо, що космічні небезпеки можна розділити на дві основні групи: природні (астероїди, комети, сонячна активність, космічна радіація, інше) та небезпеки які викликані діяльністю людини. Саме останні і є предметом нашого розгляду, які ми позначили терміном «міжнародна космічна небезпека». Напевно було б доречно в міжнародній космічній безпеці виділити дві підгрупи небезпек, а саме:

- небезпека у космічних відносинах країн учасниць, яка зводиться до загострення суспільних проблем у внутрішньо та зовнішньополітичних відносинах, яку можна розглядати як синонім поняття “криза відносин”, що за наявності потенційного джерела здатна перерости в міждержавний «конфлікт». У міжнародно-політичній науці криза розглядається як ситуація на національному або міжнародному рівні, що створює загрозу ключовим цінностям, інтересам чи цілям суб’єкта. Це визначення ґрунтується на підході Холсті К., який трактує кризу як «раптову загрозу важливим інтересам із обмеженим часовим ресурсом для ухвалення рішень». Головним аспектом кризових ситуацій є їхнє сприйняття: криза не лише суттєво відрізняється від звичних подій, але й оцінюється відповідальними за ухвалення рішень особами як серйозна загроза національним інтересам і цінностям. Як і конфлікти, кризи в міжнародних відносинах є неминучими, тому вони вимагають ефективного управління та врегулювання. Враховуючи ризик їх ескалації та переростання у збройне протистояння, необхідно впроваджувати активні заходи з їхнього попередження та контролю, спираючись на національні та міжнародні інституції [7, с. 98];

- космічні небезпеки включають також природні катастрофи, викликані діяльністю людини, зокрема, проблеми космічного сміття, вибухи космічних апаратів з причини електрохімічних реакцій, використання атомної енергії в космосі тощо.

Від витоків теорії міжнародних небезпек, проблема космічних небезпек

залишається наріжним каменем будь-яких досліджень, їх характерною особливістю завжди було намагання з'ясувати основні причини космічних небезпек, розмежування та розуміння понять «небезпека», «криза» і «конфлікт» та знайти способи їх уникнення для досягнення мирного, безкризового співіснування учасників міжнародних космічних відносин.

Загальновідомо, що на формування та розвиток міжнародного космічного права впливали як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Однак, попри значну цінність попередніх досліджень і наявний правовий фундамент, чинне міжнародне космічне право не відповідає сучасним викликам. Зокрема, питання впливу глобалізаційних процесів на формування як національного, так і міжнародного космічного законодавства залишаються недостатньо дослідженими та не набули належної актуальності. Це, у свою чергу, значною мірою ускладнює розгляд та вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням космічної безпеки. Окрім того, як уже зазначалося, міжнародні договори (угоди) та декларації, що лежать в основі космічного права, не набувають статусу обов'язкових правових норм і відносяться до категорії так званого «м'якого права». Це суттєво ускладнює процес належного регулювання ризикованого освоєння космічного простору, не забезпечує належної регламентації нових форм взаємодії між суб'єктами космічної діяльності та не встановлює нових прав і обов'язків для учасників, що активно залучені до динамічного розвитку космічного сектора. Більше того, підписані (ратифіковані) міждержавні космічні договори (угоди) під егідою ООН, які збільшують спільну вигоду держав учасниць та спрямовані на забезпечення космічної безпеки, певним чином не вільні від дистрибутивного конфлікту, що не веде до його вирішення. Уряди, як держав-підписантів так і не підписантів і навіть неурядові організації методично докладають свої зусилля для збільшення своєї частки переваг від уже сформованих, здавалось би, правовідносин, навіть якщо країни-підписанти одержують величезну вигоду. При цьому, відповідно до положень Статуту ООН, основна відповідальність за забезпечення міжнародної безпеки покладена на Раду Безпеки ООН,

проте, як свідчить практика, для держав-учасниць, на жаль, не є пріоритетним завданням створення атмосфери космічної безпеки шляхом контролю за дотриманням навіть тих «м'яких» зобов'язань, передбачених міжнародними Договорами щодо космічної діяльності. Антипенко В.Ф. звертає увагу на важливу проблему, ставлячи питання про те, чи не суперечать окремі положення міжнародного права динаміці негативних процесів, пов'язаних із глобалізацією, особливо у сфері боротьби з міжнародною злочинністю. Учений наголошує: якщо правові норми починають гальмувати соціальний розвиток, вони мають бути переглянуті й змінені [5, с. 58].

Слід зважати на те, що міжнародні договори (угоди) та декларації, які становлять основу космічного права, не маючи статусу правових норм, суперечать усталеним характеристикам міжнародно-правових норм. Це проявляється, зокрема, у відсутності їхньої чіткої внутрішньої структури та конструкції, що, у свою чергу, ускладнює їх практичне застосування та ефективну імплементацію в міжнародно-правовій системі. На відміну від норм національного права України, які традиційно складаються з гіпотези, диспозиції та санкції, більшість норм міжнародного космічного права обмежуються лише диспозицією, рідше – поєднанням гіпотези та диспозиції. Водночас, відсутність санкційного елементу – тобто чітко визначених наслідків за порушення норм – не відповідає сучасним умовам стрімкого розвитку космічної діяльності й створює перешкоди для формування безпечного середовища в процесі освоєння космосу.

На сучасному етапі підхід до забезпечення міжнародної космічної безпеки повинен спиратися не лише на теоретичні уявлення, а передусім на практичні, прикладні дії. Якщо інтелектуальний підхід обмежується констатацією реального стану космічної безпеки, то вольовий підхід орієнтований на бачення того, якою вона повинна бути з точки зору фахівців, які досліджують її у взаємозв'язку з реальними умовами й поточними викликами. Саме в результаті аналізу, сукупності дослідних заходів і методів формується емпіричне (дослідне) поняття міжнародної космічної безпеки, як

особливого виду практичної діяльності спрямованої на створення кримінологічної моделі космічної безпеки. Одним із наслідків означеного підходу до розуміння міжнародної космічної безпеки є те, що прикладний характер спрямований передусім на значущість адміністративних функцій міждержавних органів, створених під егідою ООН, які не тільки мають забезпечувати міжнародну космічну безпеку, а і можуть її забезпечити специфічними оперативними силами і засобами. Адже розв'язання міжнародної космічної небезпеки – досить тривалий процес, тому світове співтовариство, науковці шукають комплексних засобів ефективного втручання в перебіг різноманіття космічних небезпек, їх вчасному запобіганню та їх продуктивному врегулюванню. Саме такий підхід міг би задавати орієнтири для розуміння сутності міжнародних космічних небезпек через існуючий авторитет ООН і насамперед її органів, як проголошених захисників міжнародної космічної безпеки. Адже, саме через характерні особливості таких суб'єктів ООН, міжнародна космічна безпека мала б визначатися через видові ознаки цього поняття, а саме: стабільність, стійкість, міцність, невразливість, що, як правило, властиво державам-учасникам космічної діяльності.

Проте, слід враховувати і той факт, що через відсутність власника у космічному просторі встановлення відповідальності за неналежну поведінку, яка завдає шкоди людству або спричиняє забруднення Космосу, є вкрай складним як з практичної, так і з правової точки зору. Сподіватися лише на свідомість конкуруючих суб'єктів космічної діяльності замало, а тому необхідно акцентувати увагу науковців та урядів космічних держав, ну хоча б розпочати цей процес, щоб на рівні національного законодавства держав-учасниць закріпити вимоги щодо процедури та порядку використання космічного простору. Однак і в цьому випадку ситуація є неоднозначною, оскільки одним із чинників, що гальмує розвиток і вдосконалення міжнародного космічного права, виступає саме національне законодавство держав, які беруть активну участь в освоєнні космічного простору.

Принципи і норми міжнародного космічного права як складової частини публічного міжнародного права не залежать від положень національного законодавства і не є його похідними і, відповідно, не мають безпосереднього впливу на юридичну обов'язковість внутрішньодержавних правових норм. Слід зважати на те, що на сучасному етапі розвитку правової системи міжнародне космічне право та національне законодавство мають різний предмет правового регулювання. Зокрема, міжнародно-правові норми охоплюють правовідносини між суб'єктами міжнародного права, такими як держави та міжнародні організації, тоді як норми національного права регулюють відносини між суб'єктами внутрішньодержавного правопорядку. Водночас між цими двома рівнями регулювання існує взаємозв'язок: міжнародне космічне право може містити відсилання до норм національного законодавства, а національні правові акти, у свою чергу, можуть передбачати застосування норм міжнародного права в окремих випадках. Це взаємне посилення сприяє гармонізації правових режимів у сфері космічної діяльності, забезпечуючи їхню узгодженість та ефективне функціонування. При цьому космічні держави не мають права посилатися на положення свого національного законодавства для уникнення виконання міжнародних зобов'язань. Водночас формування принципів і норм міжнародного космічного права певною мірою зазнає впливу національного законодавства, так само як і міжнародні норми впливають на національні правові системи. Важливо враховувати, що законодавство окремих держав іноді взагалі не бере до уваги міжнародно-правові норми. Однак, попри це, воно не може чинити опір впливу наднаціонального політичного регулювання з боку таких міжнародних структур, як ООН, НАТО, СОТ, G7 тощо. Глобальні процеси освоєння космічного простору істотно впливають на еволюцію національного космічного законодавства, що зумовлює необхідність його адаптації до сучасних викликів.

Це яскравий приклад того, коли юридична наука відіграє ключову роль у формуванні чіткого уявлення про значення права в управлінні суспільством.

Вона не лише забезпечує нормативне регулювання, а й визначає напрям розвитку правової системи, встановлюючи баланс між суспільними і державними інтересами. Як зазначав Шакун В.І. у своїй доповіді на Міжнародній науково-практичній конференції “Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування” (12–13 жовтня 2016 р.), право можна трактувати як цінність, що виражає нові суспільні ідеали, а також як засіб здійснення владної волі, орієнтований на встановлення оновленого соціального порядку. Таким чином, ефективне правове регулювання є не лише механізмом встановлення правових норм, а й засобом забезпечення стабільності та прогресу суспільства [85, с. 150].

Таким чином, на сьогодні, не зважаючи на загальність цілей і принципів діяльності, саме Організація Об'єднаних Націй досі залишається єдиною міжнародною структурою, яка, принаймні, здатна прагнути до формування єдиного правового поля у сфері космічної діяльності та в межах наданих їй повноважень вирішувати проблеми забезпечення міжнародної кримінологічної безпеки. До того ж, саме міжнародна кримінологічна безпека, на думку багатьох вчених, є першим рівнем кримінологічної безпеки [26, с. 150].

В досліджуваній площині, на сьогодні, саме публічний вплив ООН на сферу космічної діяльності, навіть з «м'якою» формою міжнародного примусу, здатен розпочати процес вирішення стратегічних завдань, спрямованих на забезпечення кримінологічної безпеки в освоєнні космічного простору за допомогою публічного адміністрування, з огляду на сукупність зовнішніх та внутрішніх чинників впливу, а також поточних тенденцій розвитку, де регулювання й управління становлять окремий напрям публічного адміністрування – владно-організаційний, який передбачає гарантування з боку ООН різних видів міжнародної підтримки, наприклад: нормативно-правової (засобів різнорідного значення та юридичної сили) , охоронної (моніторинг космічного сміття), захисної (відповідальність за

порушення правил здійснення космічної діяльності) та інші.

На зміну декларативному підходу ООН до прийняття рішень має прийти ефективне публічне управління (адміністрування), яке стане владним інструментом впливу на космічні держави-учасниці. Його основною метою має бути забезпечення неухильного виконання зобов'язань за підписаними та ратифікованими міжнародними договорами, дотримання принципів і норм космічного права, а також активізація співпраці між державами щодо правового регулювання космічної діяльності. Зокрема, необхідно усунути існуючі суперечності та прогалини у чинних міжнародних договорах у сфері космічного права, розробити механізми відповідальності за їх порушення та ефективні інструменти примусу до виконання взятих на себе зобов'язань. Слід розуміти, що в міжнародному праві санкції (так звані контрзаходи) розглядаються як самостійний інститут, який, однак, залишається складним процедурно та малоефективним у сучасних реаліях. Ця складність і відсутність чітко визначених механізмів їх застосування призводять до того, що санкції рідко стають дієвим засобом забезпечення міжнародного правопорядку.

Наприклад, Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами від 1 вересня 1972 року формулює основні положення щодо обставин, за яких може настати відповідальність, та заходів, які мають бути вжиті у таких випадках. Однак, як і багато інших міжнародних угод у цій сфері, вона залишається переважно декларативною. Як наслідок, порушення з боку окремих космічних держав не отримують належного реагування, що є серйозною проблемою. На сьогодні відсутні чітко регламентовані механізми примусу до виконання зобов'язань, які держави-учасниці беруть на себе в межах міжнародного космічного права. Це створює прогалини у правовому регулюванні та загрожує стабільності міжнародного космічного порядку [28].

Конвенція про міжнародну відповідальність передбачає можливість створення органу, що виконував би функцію арбітра у справах про завдану

шкоду – Комісії з розгляду претензій. Однак цей орган не є постійно діючим і створюється лише у випадку, коли врегулювання претензії не вдалося досягти дипломатичним шляхом протягом одного року з моменту офіційного повідомлення держави запуску про подання такої претензії. Як наслідок, відсутність постійного міжнародного органу контролю за космічною діяльністю, а також механізмів впливу на порушників та невідворотності відповідальності робить це положення суто декларативним. Фактично, через такі прогалини у міжнародному праві Комісія ніколи не була створена, оскільки жодна держава жодного разу не зверталася до неї. Безумовно, в історії існували випадки, коли взаємні претензії між країнами вирішувалися дипломатичним шляхом, проте такі випадки є поодинокими та належать до минулого. Наприклад, у 1978 році, коли радянський супутник «Космос 954» спричинив радіоактивне забруднення північно-західної території Канади, Радянський Союз добровільно компенсував завдану шкоду. Однак подібні ситуації сьогодні потребують чітко визначених процедур і обов'язкових механізмів компенсації, що вимагає перегляду чинної системи відповідальності в міжнародному космічному праві [13].

Хоча існування Міжнародного Суду ООН безумовно відіграє важливу роль у забезпеченні міжнародного правопорядку, проте у сфері космічної діяльності він не є достатньо ефективним механізмом для вирішення спорів. Виникає нагальна потреба у створенні спеціалізованого, більш оперативного судового органу, який би відповідав особливостям космічного права та враховував специфіку міжнародних космічних відносин.

Такий висновок ґрунтується на кількох ключових аргументах:

- Відповідно до ст. 34 Статуту Міжнародного Суду ООН, сторонами у справах можуть бути лише держави, що унеможливорює участь у судових процесах приватних компаній, міжнародних організацій чи інших суб'єктів космічної діяльності. Враховуючи сучасні тенденції комерціалізації космосу та зростання ролі приватних компаній, ця норма суттєво звужує можливості правового врегулювання конфліктів.

- Міжнародні договори, угоди та декларації, які становлять основу космічного права, не є нормою права у традиційному розумінні, оскільки вони не встановлюють жорстких юридичних зобов'язань. Більше того, далеко не всі держави, що здійснюють космічну діяльність, ратифікували відповідні договори, що створює ситуацію правової невизначеності. Відсутність чітко визначеної системи юридичних норм у сфері космічної діяльності означає, що не існує й ефективних механізмів притягнення до відповідальності за їх порушення.

- Частково цю прогалину заповнює комплекс основних принципів міжнародного права, які мають найвищу юридичну силу в міждержавних відносинах. Це закріплено у ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН. Проте, варто зазначити, що на практиці немає випадків, коли б Міжнародний Суд ООН обґрунтовував свої рішення виключно загальними принципами міжнародного права без прив'язки до конкретних норм міжнародних договорів.

Отже, без створення спеціалізованого Міжнародного трибуналу з космічного права або іншого органу, який би міг ефективно вирішувати спори між усіма учасниками космічної діяльності (державами, приватними компаніями, міжнародними організаціями), питання юридичної відповідальності у сфері космічного права залишатиметься неврегульованим.

На завершення доцільно звернутися до позиції Сороки Л.В., яка акцентує на сучасних викликах у сфері міжнародного космічного права. Вона вказує, що постійне зростання кількості рекомендаційних норм у цій галузі сприяє загостренню кризи міжнародно-правового регулювання космічної діяльності. Тому, доки не буде напрацьовано єдиного наукового підходу до визначення ролі та значення «м'якого права» у врегулюванні космічної діяльності, дану проблематику доцільно аналізувати крізь призму адміністративного права [72, с. 13]. Ця теза підкреслює, що сучасне міжнародне космічне право значною мірою залишається у сфері декларативних норм, що ускладнює ефективне регулювання космічної діяльності. Саме тому подальші дослідження мають

бути спрямовані на розробку адміністративно-правових механізмів управління космічною сферою, які сприятимуть не лише імплементації норм міжнародного права, а й створенню дієвих механізмів контролю, відповідальності та забезпечення космічної безпеки.

3.2. Міжнародні організації як механізм впорядкування космічної діяльності

У нинішній системі міжнародних відносин провідна роль належить суверенним національним державам, які виступають головними суб'єктами у сфері забезпечення міжнародної безпеки. Основи такого порядку були закладені Вестфальською системою, що сформувалася після конгресу 1648 року, заклав основи суверенітету держав і визначив міждержавні відносини на століття вперед. Однак у сучасному світі національні держави вже не є єдиними акторами на міжнародній арені. Зокрема, у XX столітті значний вплив на міжнародні процеси почали здійснювати нові суб'єкти – міжнародні організації, які активно беруть участь у формуванні глобальної політики та врегулюванні конфліктів [7, с. 292].

У сучасному світі чітко прослідковується децентралізація структури людського суспільства і міжнародного правопорядку, що є результатом глобалізаційних процесів, процесів переходу до нової моделі світу – глобального суспільства. Цей процес вимагає нових форм міждержавних відносин, утримання децентралізованого міжнародного суспільства, об'єднання різноманіття, уникнення суперечок, внаслідок співіснування та взаємодії різних економічних інтересів, культурних цінностей, релігійних переконань, ідеологій, боротьби за політичну владу держав тощо.

Глобалізаційним процесам сприяє зростаюча роль і вплив міжнародних організацій, що в сучасних міжнародних відносинах стає все більш очевидним.

Все частіше міжнародні організації залучаються до врегулювання міжнародних конфліктів і кризових ситуацій на усіх континентах. Міжнародні миротворчі операції, як інструмент діяльності Організації Об'єднаних Націй для вирішення конфліктів, вперше були застосовані ще у 1945 році. Відтоді їхній зміст, правила проведення та підходи до врегулювання військово-політичних конфліктів постійно змінюються [7, с. 156].

Правосуб'єктність міжнародних організацій похідна від правосуб'єктності держав, які в силу своєї суверенної влади надають організації відповідний статус. Правосуб'єктність організацій носить спеціальний характер, оскільки обмежена цілями і повноваженнями, необхідними для вирішення поставлених перед ними задач і закріплених в їхніх установчих актах. Уже давно взаємовідносини держав досягли такого рівня, що вони потребують регулювання на постійній організаційній основі і саме для вирішення цієї задачі держави і створюють організації та наділяють їх міжнародною правосуб'єктністю, необхідною для виконання ними своїх функцій.

Міжнародна організація являє собою стійку форму міжнародних відносин, яка, як правило, об'єднує представників щонайменше трьох держав та функціонує на основі узгоджених цілей, визначених компетенцій та спеціалізованих органів управління. Вона може мати власні нормативні документи, процедури, правила членства, порядок ухвалення рішень тощо.

Основна роль міжнародних організацій полягає в координації інтересів держав-членів, формуванні спільних позицій, визначенні стратегічних завдань, а також розробці методів та механізмів їх реалізації. Відмінною рисою цих організацій є те, що їхніми членами виступають суверенні держави, що впливає на характер їхньої діяльності та особливості функціонування.

У цьому контексті Сорока Л.В. підкреслює, що зусилля регіональних міждержавних організацій, таких як Європейське космічне агентство (ЄКА), можуть стати одним із трьох основних механізмів зміцнення міжнародного співробітництва, доповнюючи національні та глобальні ініціативи. Взаємодія

на регіональному рівні виявляється більш результативною порівняно з глобальним підходом, оскільки в цьому форматі зазвичай виникає менше конфліктів, пов'язаних із відмінностями в геополітичних, культурних або економічних інтересах держав [73, с. 485].

Міжнародна правосуб'єктність є ключовою характеристикою, що визначає статус міжнародних організацій. Це поняття було сформульоване Міжнародним Судом ООН у справі про відшкодування шкоди, де зазначалося, що суб'єктом міжнародного права визнається організація або особа, яка має міжнародні права й обов'язки та здатна захищати свої права, висуваючи претензії. Держави володіють міжнародною правосуб'єктністю від моменту свого утворення та безумовно (*ab initio i ipso jure*), оскільки є первинними й основними суб'єктами міжнародного права. Вони мають повний обсяг прав і обов'язків, що визначаються нормами міжнародного права. Натомість міжнародні організації набувають правосуб'єктності у вторинний спосіб – через свої установчі договори та відповідні міжнародно-правові акти. Особливістю правосуб'єктності міжнародних організацій є її спеціалізований характер. Вона обмежується цілями, компетенцією та повноваженнями, що визначені в установчих актах цих організацій. Крім того, правосуб'єктність міжнародних організацій може бути закріплена не лише в міжнародному праві, а й у внутрішньому законодавстві держав, які є їхніми членами [116].

Відмінними особливостями міжнародних організацій є наявність політичної волі до співробітництва, закріпленої в їх установчих документах, функціонування постійного апарату, який сприяє безперервному розвитку організації, а також автономність у здійсненні компетенцій і прийнятті рішень [81].

У науковій літературі міжнародні організації зазвичай поділяють на дві основні категорії:

1. міждержавні (або міжурядові) організації, засновниками та членами яких є держави;
2. міжнародні неурядові організації, що об'єднують фізичних або

юридичних осіб і функціонують незалежно від офіційної зовнішньої політики держав.

Зрозуміло, що більш значущу роль у міжнародній політиці відіграють міждержавні організації, членами яких виступають держави. Проте, наприкінці ХХ сторіччя, у зв'язку з комерціалізацією космічної діяльності, активну роль в освоєнні космосу набули міжнародні не урядові організації. Диверсифікація економічно розвинутих країн призвела до розвитку ринку космічних послуг, які не обмежуються «космічним туризмом», космічною археологією та геологією, а активно здійснюють наукові дослідження для супутникового зв'язку, які уже не обмежуються системами спостереження Землі й технологіями супутникової навігації... І роль саме таких організацій у системі міжнародних відносин суттєво зростає, за відсутності належного правового регулювання їх діяльності.

Міжнародні неурядові організації виступають інститутами міжнародного приватного права, що регулює цивільно-правові відносини з наявністю так званого іноземного елемента. До таких організацій, які, слід зауважити, не становлять предмет цього дослідження, відносяться транснаціональні компанії (ТНК), міжнародні банки, фінансові корпорації, а також міжнародні громадські об'єднання. При цьому, оцінюючи значення ТНК у сучасних глобалізаційних процесах, дослідники висловлюють різні погляди щодо майбутнього національної держави. Деякі вчені вважають, що діяльність транснаціональних компаній суттєво підриває суверенітет держав. Вони аргументують це тим, що економічна могутність найбільших ТНК співмірна з валовим внутрішнім продуктом середніх за розміром країн. У розвинених державах спостерігається своєрідне двовладдя: держава підтримує національні ТНК у глобальному масштабі, тоді як компанії забезпечують значні податкові надходження до бюджету. У країнах, що розвиваються, ситуація є ще більш критичною, адже їхня економічна стабільність часто безпосередньо залежить від діяльності ТНК. Такі корпорації мають широкий спектр механізмів впливу на уряди цих країн і нерідко можуть сприяти

ухваленню політичних рішень, які не відповідають національним інтересам [7, с. 294].

Послаблення окремих функцій держави зовсім не означає її втрату статусу ключового інституту формування політики, зокрема у сфері оборони. Радше йдеться про часткове підривання державної монополії на регулювання національної економіки, фінансових потоків, екологічних, правових та соціальних процесів [7, с. 295].

Сьогодні міжнародні організації активно укладають міжнародні договори, що є наслідком конкретних юридичних дій, які здійснюються їхніми органами від імені організації. Основою таких дій виступає власне волевиявлення організації. Самостійна воля міжнародної організації формується в результаті узгодження, а не простого злиття воľ держав-членів. Вона співіснує з волею держав-учасниць, а не домінує над нею, і реалізується через відповідні рішення та дії органів організації. Зміст, напрям і масштаб цієї волі визначаються позиціями країн-членів, відображаючи їх узгоджені інтереси, що формують основу діяльності міжнародної організації [81, с. 192].

Однак, на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин регіональні організації, як загального, так і спеціалізованого характеру, демонструють значно більшу ефективність у досягненні поставлених цілей, ніж ООН та інші універсальні організації. Вони мають ширші можливості для реалізації миротворчих операцій, превентивної дипломатії та постконфліктного врегулювання, що підтверджується їхньою діяльністю в кризових регіонах [81, с. 201].

Ці «можливості», виходячи із загальної характеристики міжнародних організацій, науковцями визначено як основні функції, під якими, як уже зазначалося, розуміються зовнішні прояви виконання ними покладених на організації завдань, а саме: сприяння, спостереження, нагляд, регулювання, контроль. Однак, це не вичерпний перелік ключових функцій, які можуть взяти на себе міжнародні організації. До того ж, для здійснення своїх функцій міжнародні організації володіють відповідним механізмом, основу якого

становлять виконавчі (адміністративні) органи.

Варто наголосити, що міждержавна співпраця реалізується не лише через розробку спільних правил і стандартів, спрямованих на зміцнення стабільності та розширення міжнародного співробітництва в галузі безпеки, а й через створення міжнародних організацій, покликаних підтримувати та забезпечувати цю безпеку. До таких структур належать Організація Об'єднаних Націй, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Організація Американських держав, Організація Африканської єдності, Ліга арабських держав, Співдружність Незалежних Держав тощо.

Однак, самого існування міжнародного органу недостатньо, як і недостатньо лише декларації його цілей та завдань. Наприклад, з моменту заснування головною метою Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) стало сприяння міждержавному співробітництву для зменшення ризику військових конфронтацій та врегулювання регіональних конфліктів у Європі. Для досягнення цієї мети в структурі ОБСЄ були створені відповідні інститути та механізми, зокрема Центр запобігання конфліктів у Відні, а також місії, що працюють у кризових регіонах. Центр виконує ключову функцію в сфері аналізу політичних та військових аспектів, що мають вплив на безпекову ситуацію в Європі. Він також відповідає за реалізацію програм, спрямованих на запобігання конфліктам, їх ефективне врегулювання та управління кризовими ситуаціями. Проте, при військовому вторгненні росії в Україну у лютому 2022 р., ця небезпека залишилася поза належною увагою Центру, жодних реальних заходів та механізмів не було втілено, загальні декларативні заяви ОБСЄ не мали жодного впливу і залишилися поза увагою агресора, що свідчить про відсутність у ОБСЄ реального впливу з врегулювання конфлікту та зменшення ролі військового чинника. Отже, вирішальним є не форма організації, а процес керування, який потребує корінного перегляду та узгоджені на міжнародному законодавчому рівні відпрацьовані механізми врегулювання і розв'язання конфліктів та спроможність міжнародного органу вчасно вживати адміністративні заходи щодо запобігання і розв'язання

конфліктів, а також контролювати їх.

Більш ефективною та результативною вважається діяльність Європейського космічного агентства (ЄКА), створеного 30 травня 1975 року. Основною метою цієї організації є координація зусиль країн-учасниць у сфері космічних досліджень, розвитку космічних технологій та реалізації спільних програм, спрямованих на вивчення та освоєння космічного простору. Завдяки інтегрованому підходу та спільному фінансуванню наукових і технічних проектів, ЄКА досягло значного прогресу в освоєнні космосу та розвитку інновацій у цій галузі [81, с. 202]. ЄКА здійснює координацію космічної програми Європи та у 2019 році оперувало щорічним бюджетом у розмірі близько 6,2 мільярда доларів США. Основною метою діяльності ЄКА є розвиток космічного потенціалу європейських країн, а також практичне використання результатів космічних досліджень для наукових, технологічних, економічних та безпекових потреб на користь громадян Європи та світу. В Організації 23 держави-члени. Крім того, Європейське космічне агентство активно сприяє вирішенню ключових політичних та соціально-економічних питань, таких як зміна клімату, забезпечення енергетичної безпеки, розвиток морських територій і захист Арктичного регіону, управління міграційними процесами, охорона здоров'я, підвищення мобільності, розвиток освіти та інформаційного суспільства. Завдяки цьому Агентство забезпечує широку інтеграцію космічних технологій та досліджень у повсякденне життя європейських громадян і сприяє зміцненню економіки Європи [130].

Показовим прикладом є діяльність НАТО як міжнародної міждержавної організації. Її правову основу становить Північноатлантичний договір, підписаний 4 квітня 1949 року у Вашингтоні, який визначає оборонний характер Альянсу. Особливу увагу в цьому документі приділено статті 5, що містить посилання на статтю 51 Статуту ООН. У ній підкреслюється провідна роль Ради Безпеки ООН у забезпеченні міжнародного миру та безпеки, зокрема, коли нею вживаються відповідні заходи для їх відновлення і підтримання.

Організація Об'єднаних Націй та Організація з безпеки і співробітництва в Європі мають об'єктивну зацікавленість у співпраці з НАТО, оскільки Північноатлантичний альянс є структурою, яка володіє необхідними ресурсами та готовністю до проведення військових операцій з метою запобігання та врегулювання конфліктів. Завдяки ефективній системі комунікацій, накопиченому досвіду в проведенні військових операцій, відпрацьованому в ході навчань та маневрів, а також розгалуженій системі інформаційного та тилового забезпечення, сили НАТО можуть оперативно реагувати на зміни ситуації, вживати заходів для запобігання конфліктам та не допускати їх ескалації [7, с. 242].

Таким чином, на прикладі НАТО добре спостерігається еволюція концепції міжнародної безпеки, коли міжнародна міжурядова організація з військової блокової системи перетворилася в багатокomпонентну систему глобальної безпеки, що функціонує на основі міжнародного права.

У міжнародному політичному процесі та міжнародних відносинах існують певні лідери, які, попри консенсусний принцип ухвалення рішень у впливових міжнародних організаціях, фактично володіють міжнародною владою. Ця влада проявляється у здатності одних суб'єктів (держав) впливати на інші з метою реалізації власних інтересів, використовуючи широкий спектр засобів, включно з військовою силою. Міжнародна влада набуває легітимності, якщо вона базується на загальновизнаних принципах, нормах та інститутах, які були схвалені міжнародною спільнотою як регулятори поведінки та діяльності суб'єктів міжнародних відносин. Це явище визначається поняттям «міжнародний порядок», що відображає форму організації міжнародних відносин, їх інституційне оформлення та розвиток політичних процесів. Міжнародний порядок визначає характер взаємовідносин між державами та рівень їх інституалізації. Його головною метою є забезпечення ключових інтересів держав та міжнародних об'єднань, створення і підтримання умов для їх стабільного існування, безпеки та розвитку [7, с. 288].

У 2008 році Міжнародна академія астронавтики, за сприяння Європейського інституту космічної політики та Світової фундації з питань безпеки – провідних неурядових аналітичних центрів з Європи та США – організувала симпозіум, присвячений питанням справедливого та відповідального використання космічного простору. Ця тема безпосередньо пов'язана з концепцією космічної безпеки. Під час симпозіуму було окреслено міжнародну перспективу впровадження відповідного принципу в діяльності держав, пов'язаній із космосом. За підсумками заходу у 2010 році було опубліковано монографію «Справедливе та відповідальне використання космічного простору: міжнародна перспектива», яка стала четвертим томом серії «Дослідження з питань космічної політики» Європейського інституту космічної політики [118]. Крім того, учасники симпозіуму розробили програмний документ під назвою «10 кроків для досягнення справедливого та відповідального використання космічного простору», що містить рекомендації для міжнародної спільноти щодо регулювання космічної діяльності [119].

У цьому контексті О. Стельмах зазначає, що, хоча в перших міжнародних договорах ООН щодо космічної діяльності вже були закладені базові механізми для технологій зондування та дистанційного спостереження (ТЗД), сучасні міжнародно-правові інструменти у цій сфері потребують подальшого вдосконалення. Вона наголошує, що це питання має бути перенесене з рівня неформальних експертних або робочих груп до офіційного розгляду в Юридичному підкомітеті Комітету ООН з питань космосу. Рекомендації цього підкомітету щодо ТЗД у космічній діяльності мають бути представлені на розгляд і затвердження Генеральною Асамблеєю ООН, що сприятиме їхній ефективній імплементації та уніфікації на міжнародному рівні [76, с. 18].

3.3. Кримінологічна модель космічної безпеки в Україні як складова міжнародної безпеки

Вперше поняття «міжнародна безпека» було закріплено 27 серпня 1928 року в Договорі про відмову від війни як знаряддя національної політики, відомому як пакт Бріана-Келлога. Цей договір передбачав «інститут запобігання воєн і профілактики їх зародження». Згодом цей термін отримав широке застосування у міжнародно-правових документах, зокрема у Статуті ООН, резолюціях Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки ООН, рішеннях Міжнародного Суду ООН, а також у правових актах, прийнятих міжнародними організаціями та національними урядами.

Однак у міжнародно-правовій доктрині досі не існує загальноприйнятого визначення терміна «міжнародна безпека». Загалом його трактують як стан міжнародних відносин, за якого підтримання миру та стабільності є ключовою метою світової спільноти.

У нових геополітичних умовах, зумовлених повномасштабною агресією російської федерації проти України, акцент у сфері міжнародної безпеки все більше зміщується у бік військових аспектів, зокрема з урахуванням космічного виміру сучасних загроз. Водночас із ядерним шантажем – погрозами застосування ядерної зброї або так званої «брудної бомби» – у риторичі російського керівництва дедалі частіше фігурують небезпеки, пов'язані з використанням космічного простору у військових цілях. Це свідчить про зростання ролі космічної компоненти у стратегіях сучасних гібридних загроз і викликає глибоке занепокоєння міжнародної спільноти щодо мілітаризації космосу.

У квітні-травні 2022 року іноземні засоби масової інформації активно поширювали інформацію про спроби росії впливати на функціонування іноземних супутників, що перебувають на навколоземній орбіті. Зокрема, йшлося про перешкоджання роботі супутникових угруповань, відповідальних

за передавання GPS-сигналів, які використовуються різними пристроями – від мобільних телефонів до навігаційних систем військової техніки. Видання The Times, посилаючись на дані американської розвідки, повідомило, що російські військові успішно глушили GPS-сигнали під час бойових дій у районі Чернігова. Начальник космічного командування Збройних сил США генерал Джеймі Дікінсон підтвердив, що противник продовжує здійснювати спроби глушіння супутникових сигналів, які передаються на GPS-пристрої цивільної та військової техніки, зокрема літаків, безпілотних літальних апаратів і наземних транспортних засобів. Дікінсон також зазначив, що російська федерація виводить на навколоземну орбіту супутники подвійного призначення, які можуть використовуватися як для цивільних, так і для військових потреб. Це створює потенційні ризики для глобальної безпеки та стабільності у сфері космічних технологій [11].

Зазначений приклад та аналіз поточних тенденцій розвитку міжнародного космічного права у сфері дослідження та використання космічного простору дають підстави стверджувати, що на сьогодні збройні конфлікти й війни стали невід'ємним елементом політики окремих держав. Водночас існуючі механізми міжнародного правового регулювання космічної діяльності не відповідають сучасним викликам, що породжує реальну загрозу для безпеки всього людства. Адже, погрози росії знищити штучні супутники Землі та впливати на їх роботу, які нібито представляються російською федерацією як такі, що становлять загрозу її національній безпеці, оскільки нібито використовуються для надання військової підтримки Україні [22], на думку аналітиків, є проявом нової форми тероризму – космічного, що належить до категорії високотехнологічного тероризму. Його складовими виступають, зокрема, кібертероризм, включаючи електронні та комп'ютерні атаки, які можуть бути спрямовані на елементи космічної інфраструктури, системи управління супутниками, засоби зв'язку та інші критично важливі об'єкти, пов'язані з діяльністю в космічному просторі.

Таким чином, дії російської федерації можна розглядати як прояви

космічного тероризму, що виражаються у загрозі здійснення протиправних дій у космічному просторі. Це включає спроби впливати на роботу іноземних супутникових систем, перешкоджати передачі сигналів навігації та зв'язку, а також запуск супутників подвійного призначення, здатних виконувати як цивільні, так і військові функції. Такі дії створюють загрози міжнародній безпеці, підривають стабільність у космічній сфері та вимагають відповідного правового реагування на глобальному рівні.

Космічний тероризм є складним і багатогранним явищем, що охоплює низку важливих аспектів – правових, психологічних, історичних, технологічних тощо. Він постає як одна з новітніх форм терористичної діяльності, що виникла унаслідок стрімкого розвитку глобалізаційних процесів та зростання технологічних можливостей людства. Космічний тероризм доповнив спектр існуючих форм тероризму, вирізняючись своєю високотехнологічною природою та потенційно катастрофічними наслідками. На думку фахівців з питань протидії тероризму, ефективна боротьба з цим явищем можлива лише за умов реалізації міжнародних кримінологічних заходів, акцент яких має бути зроблено на превентивних методах. Йдеться про виявлення, усунення, нейтралізацію, локалізацію та мінімізацію дії тих факторів і причин, які безпосередньо сприяють виникненню космічного тероризму або створюють умови для його поширення. Саме міжнародне співробітництво та системна міждисциплінарна взаємодія є ключовими умовами для забезпечення безпеки у космічному просторі.

Сучасні підходи до кримінології, зокрема її «національна» спрямованість, обмежують можливості глибокого аналізу причин та змісту глобальних загроз, таких як тероризм і агресія. Антипенко В.Ф. наголошує, що міжнародні злочини не можуть мати суто внутрішньодержавного значення, оскільки національне кримінальне право не регулює відносини між державами та народами. Мир як об'єкт міжнародного права не може бути належним чином захищений у межах національного кримінального законодавства, а відповідальність за злочини проти миру повинна передбачати персональну

міжнародну відповідальність [2].

Ігнорування цієї особливості призводить до спрощених і поверхневих кримінологічних висновків, які викривлюють кримінально-правову кваліфікацію тероризму, агресії та інших міжнародних злочинів [25]. Недосконалість кримінологічної науки, у свою чергу, впливає на міжнародне кримінальне право, спотворюючи його нормативну основу та створюючи додаткові передумови для зростання міжнародної конфліктності. Це означає, що певною мірою кримінологія сама може спричиняти криміногенні явища, не забезпечуючи належного вивчення та правового впливу на ключових суб'єктів міжнародних злочинів.

Варто підкреслити, що сама зміна назви не сприяє суттєвому наповненню змісту міжнародного напрямку у кримінологічній науці. Натомість ключовим завданням міжнародної кримінології є комплексне дослідження законної поведінки держав та інших міжнародних акторів із метою виявлення у ній кримінальних аспектів або тих елементів, що можуть підлягати криміналізації відповідно до норм міжнародного права [2, с. 7].

Агресивні дії росії демонструють її відверте ігнорування принципів космічної діяльності, які були закріплені в договорах ООН та відповідних резолюціях. Зокрема, це стосується останньої Резолюції 76/76 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 2021 року «Міжнародне співробітництво у мирному використанні відкритого космосу». У цьому документі підкреслюється важливість космічної науки для розвитку супутникового зв'язку, систем дистанційного спостереження за Землею та технологій навігації. Особлива увага приділяється використанню космічних технологій у сферах телемедицини, дистанційної освіти, подолання стихійних лих, охорони навколишнього середовища, раціонального управління природними ресурсами, а також моніторингу Світового океану та кліматичних змін [123].

Право на безпеку, включаючи космічну, є фундаментальним природним правом кожної людини. Жодна сфера діяльності, зокрема й освоєння космосу, не може функціонувати повноцінно без належного забезпечення

кримінологічної космічної безпеки. У загальному розумінні цей термін відображає стан захищеності життєво важливих інтересів як окремих осіб, так і всього людства від потенційних загроз, що виникають у процесі космічної діяльності. Концепція кримінологічної космічної безпеки передбачає три ключові аспекти: здатність до попередження загроз, забезпечення стану захищеності та спроможність держав (або співдружності держав) до реалізації необхідних заходів. При цьому слід враховувати, що ця система є частиною ширшої міжнародної безпеки, а її впровадження не може бути розділене за рівнями – для міжнародної спільноти, держав чи окремих осіб, оскільки ефективність заходів залежить від єдиного підходу та комплексного використання методів і механізмів безпеки.

Водночас правопорушення в космічній сфері дедалі більше адаптуються до стандартів традиційної кримінології, що зумовлює їхній специфічний вплив на міжнародне життя та формування унікальних причинно-наслідкових зв'язків. Вони потребують розширення наукового підходу та використання додаткових глобалізованих аналітичних інструментів. У цьому контексті важливою стає необхідність виокремлення нового напрямку кримінологічної науки – міжнародної кримінології космічної безпеки. Ця галузь має враховувати специфічні методи дослідження та розробки механізмів протидії загрозам у космічному просторі, що неможливо реалізувати лише за допомогою традиційного кримінологічного інструментарію. Тому нагальність проблеми та її динамічний розвиток визначатимуть актуальність становлення цього нового наукового напрямку, який сприятиме ефективному забезпеченню міжнародної космічної безпеки.

Таким чином, до ключових проблем у сфері кримінологічної космічної безпеки, що мають як теоретичне, так і практичне значення, належить розробка цілісної концепції протидії правопорушенням у космічній сфері. Головним аспектом цього процесу є створення кримінологічної моделі космічної безпеки, яка має науково обґрунтувати стратегію і тактику запобігання правопорушенням та злочинності у всіх сферах космічної

діяльності. Однак на сьогодні відсутнє єдине розуміння змістового навантаження терміна «міжнародна кримінологічна космічна безпека», хоча її основний об'єкт – це запобігання та протидія правопорушенням на міжнародному та регіональному рівнях у процесі освоєння космічного простору.

У цьому контексті заслуговує на увагу науковий висновок Антипенка В.Ф., який акцентує на недостатньому кримінологічному опрацюванні проблем міжнародної злочинності. Він виділяє такі аспекти:

1. Питання мотивації міжнародних злочинів залишається недостатньо дослідженим, що пов'язано з особливою роллю держав як суб'єктів міжнародної злочинності.

2. Відсутність системного та диференційованого підходу до кримінологічних досліджень детермінації міжнародної злочинності унеможливорює глибоке вивчення її ключових проблем.

3. Незважаючи на первинність кримінального характеру багатьох міжнародних злочинів, їхня системна взаємодія у міжнародному середовищі залишається невизначеною, що ускладнює розробку відповідних кримінологічних методів реагування.

4. Недостатня увага приділяється аналізу міжнародного суспільства як єдиного стратегічного чинника, що впливає на формування міжнародної злочинності. Виділення цього аспекту в окрему кримінологічну проблему сприяло б глибшому розумінню структури та динаміки міжнародних злочинів.

5. Потребує подальшого дослідження питання винного порушення кримінальних заборон у міжнародному кримінальному праві. Враховуючи, що такі порушення здебільшого ініціюються державами, необхідно розглянути можливість запровадження механізмів кримінальної відповідальності держав у сучасних умовах глобалізації.

Таким чином, для ефективної боротьби з міжнародними правопорушеннями необхідне вдосконалення міжнародного права, його адаптація до сучасних викликів та розширення категоріального апарату. Це

дозволить створити дієві механізми криміналізації суб'єктів, які здійснюють незаконну діяльність у глобальному просторі, та забезпечить ефективний правовий захист міжнародної безпеки, зокрема у сфері космічної діяльності.

Йдеться про міжнародно-кримінологічний підхід до освоєння глобального простору, який передбачає, що процес глобалізації категорій кримінального у міжнародному праві має ґрунтуватися на розширенні змісту понять. Це означає необхідність урахування політичних, економічних, соціальних і культурних чинників, які детермінують міжнародну злочинність та її наслідки.

Вирішення цього завдання можливе завдяки формуванню нового напрямку у кримінологічній науці, який зосереджується на міжнародно-правових механізмах запобігання та протидії глобальним кримінальним загрозам. Такий підхід дозволяє не лише розширити методологічну базу кримінології, а й адаптувати її до сучасних викликів, зокрема у сфері міжнародної безпеки та космічного права [5, с. 60].

На сучасному етапі вже недостатньо сукупності існуючих міжнародно-правових принципів, договорів та декларацій, оскільки вони не здатні належним чином реагувати на зростаючу кількість правопорушень у космічній сфері, що загрожують екологічній безпеці та миру на Землі. Актуальним викликом є необхідність перетворення міжнародного космічного права на систему юридичних норм, що створюють чіткі права та обов'язки. Це можливо лише через ефективне адміністрування космічної діяльності та впровадження кримінологічної моделі космічної безпеки. Організація Об'єднаних Націй залишається єдиною міжнародною структурою, яка може ініціювати цей процес і розпочати реальну роботу в цьому напрямі.

Проте цього недостатньо, оскільки ООН не забезпечує ефективної організації правового регулювання космічної діяльності. Фактично відсутній дієвий механізм публічного управління, що передбачав би владний адміністративний вплив на держави, які беруть участь у космічній діяльності. ООН не використовує єдині правові норми в поєднанні з іншими засобами

впливу – політичними, економічними, інформаційно-психологічними тощо – з метою забезпечення космічної безпеки.

У цьому контексті Дубовіч І. наголошує, що аналізуючи Статут та принципи ООН, а також діяльність цієї світової організації, можна зробити висновок, що у зв'язку з глобальними проблемами, такими як міждержавні та міжнаціональні конфлікти, голод тощо, сьогодні необхідне структурне та правове реформування ООН. В умовах сучасного міжнародного права ця організація не здатна забезпечити ефективне міжнародне співробітництво, особливо у питаннях миру та безпеки у світі [22].

Зокрема, останнім часом космічний простір перетворився не лише на арену технологічних досягнень, а й на майданчик для демонстрації військової могутності. Як зазначає Попов В.М., деякі держави прагнуть розширити трактування норм міжнародного космічного права, що може виходити за межі його традиційного мирного спрямування. Так, Китай випробував протисупутникову ракету, знищивши власний застарілий метеорологічний супутник. Подібні випробування проводили також Індія, США та росія, що свідчить про посилення мілітаризації космосу. Це створює нові виклики для міжнародного права, яке досі не має ефективних механізмів контролю та відповідальності у цій сфері [56].

Такому висновку слугує й те, що на сьогодні (у воєнний і післявоєнний час) у визначення поняття «безпека» вкладається сенс не стільки інтелектуальний (формальний), скільки практична, прикладна, реалізаційна позиція через публічне управління. Якщо інтелектуальний підхід лише констатує існуючу форму безпеки, то вольова позиція, є динамічним ракурсом ставлення до безпеки через адміністрування, коли безпека розглядається такою, якою вона має бути в уявленні уповноважених осіб, які її аналізують і реалізують, що на сьогодні є вкрай актуальним. Саме такий підхід до розуміння в ООН безпеки в цілому і космічної, зокрема, може сприяти посиленню адміністративних функцій та спрямований на зростання значущості органів (комісій, комітетів), що мають забезпечувати космічну

безпеку як нормативними так і специфічними оперативними силами і засобами. Саме такий підхід сприйняття сутності безпеки ООН сприятиме виправданому зростанню авторитету та впливу ООН, як провідного захисника міжнародної безпеки. Тільки за цих умов може забезпечуватися реальна міжнародна космічна безпека та зберігаються видові ознаки поняття «безпека», а саме: стабільність, стійкість, міцність, невразливість.

Попри структурні та правові недоліки ООН, саме Генеральна Асамблея цієї організації залишається єдиною інституцією, здатною створити правові передумови для прийняття та реалізації такого міжнародно-правового акта, який міг би гарантувати мир і безпеку всім мешканцям планети. Для цього Генеральна Асамблея ООН має ініціювати створення Міжнародної Конституційної Асамблеї, яка б об'єднала представників усіх держав світу. До її складу мають входити фахівці відповідних галузей, що забезпечить ефективність розробки та впровадження Міжнародної Конституції Землі [22].

Зрештою, варто наголосити, що використання міжнародних договорів, угод і декларацій, ухвалених ще в минулому столітті, є недостатнім, оскільки вони не тільки морально застаріли, але й їхні принципи та норми більше не відповідають сучасним викликам. Одним із ключових завдань сьогодення є необхідність передбачати розвиток подій і впроваджувати механізми безпеки на випередження, щоб ефективно протидіяти криміногенним загрозам, пов'язаним із протиправною поведінкою окремих учасників космічної діяльності.

У цьому контексті Стельмах О. зазначає, що нині активно обговорюються та розробляються перспективні концепції та доктрини, спрямовані на забезпечення безпеки у космічному просторі. Серед таких напрямів варто виокремити концепції «космічної ситуативної обізнаності» (Space Situational Awareness), «керування рухом у космічному просторі» (Space Traffic Management), а також ініціативи, спрямовані на створення спеціалізованих фондів для розробки технологій з активного усунення космічного сміття та їх подальшого практичного застосування. Зокрема, концепція космічної

ситуативної обізнаності передбачає можливість незалежного спостереження за космічними об'єктами та природними явищами, які можуть становити загрозу супутникам, інфраструктурі на орбіті та навіть людям, що перебувають у космосі. Отримання відповідної інформації дозволяє комплексно оцінити потенційні ризики та розробити заходи щодо їхнього мінімізації. Такий підхід сприяє підвищенню прозорості діяльності у космічному просторі, зміцненню довіри між державами та забезпеченню дотримання міжнародних зобов'язань усіма учасниками космічної діяльності, що, своєю чергою, підсилює превентивну функцію міжнародної безпеки у сфері космосу [76, с. 17].

Проте, на сьогодні цих заходів уже недостатньо. Слід розуміти, що нагальними і заслуговують на увагу погляди щодо сприйняття кримінологічної космічної безпеки як стану захищеності життєво важливих інтересів кожної людини і усього людства від внутрішніх і зовнішніх загроз космічної діяльності, а не окремі концепції (заходи). Саме тому зміст кримінологічної космічної безпеки, слід розглядати як сукупність заходів безпеки - систему, яка повинна включати: по-перше, спроможність запобігати завданню шкоди життєво важливим основам як окремої особи, так і спільноти в цілому; по-друге, забезпечення стану їхньої захищеності; і, по-третє, здатність та готовність держави або об'єднання держав здійснювати необхідні заходи для гарантування цієї безпеки. Саме тому міжнародна кримінологія, спрямована на забезпечення космічної безпеки, потребує застосування специфічних методів дослідження та інтеграції наукового інструментарію суміжних дисциплін, що мають міжнародний характер. Зокрема, до таких наук належать геополітика, геоекономіка, міжнародна соціологія, конфліктологія та інші. Це особливо актуально, оскільки досі не існує єдиної загальновизнаної теорії конфлікту. Теоретична конфліктологія залишається сферою наукових дискусій та суперництва між кількома конкуруючими підходами [7, с. 27].

Кримінологічна модель міжнародної космічної безпеки є міждисциплінарною дисципліною, яка функціонує на межі права, політології,

конфліктології, соціології, філософії, економіки та ін. Однак, перевага при вивченні космічних небезпек надається праву, зокрема, міжнародному, кримінології як частині кримінального права та адміністративного (норми якого регулюють суспільні відносини у сфері державного управління). Саме в їх межах традиційно вивчається міжнародна космічна безпека та формуються підходи до джерел космічних небезпек, їх вирішення та запобігання.

Отже, кримінологічна модель космічної безпеки (рис. 3.2) має стати одним із ключових напрямів сучасних наукових досліджень у сфері кримінології та пріоритетним елементом системи кримінологічних інститутів. Її впровадження забезпечить ефективне функціонування механізмів запобігання та протидії правопорушенням у космічному просторі. Такий підхід сприятиме зменшенню суспільного страху перед протиправною поведінкою космічних держав, що супроводжується психологічним напруженням і розглядається науковцями як криміногенний чинник (суб'єктивне сприйняття стану безпеки). Водночас він підвищить здатність суспільства протистояти негативним проявам у процесі освоєння Космосу. Попов В.М. зазначає, що заяви та дії основних суб'єктів міжнародного космічного права викликають серйозне занепокоєння, оскільки досі не розроблено ефективних механізмів примусу до виконання міжнародних зобов'язань. Односторонній вихід окремих держав із міжнародних договорів лише підкреслює слабкість чинної системи правового регулювання. Це свідчить про необхідність активної роботи юристів та дипломатів над удосконаленням механізмів міжнародного космічного права, щоб забезпечити його ефективність та дотримання встановлених норм [56, с. 238]

Такий висновок ґрунтується насамперед на зростанні кількості правопорушень у космічній сфері та на розширенні спектра чинників, що впливають на рівень космічної безпеки. Відповідно, постає об'єктивна необхідність у розробці, науковому обґрунтуванні та подальшій імплементації у систему космічного права поняття кримінологічної безпеки. Адже, саме

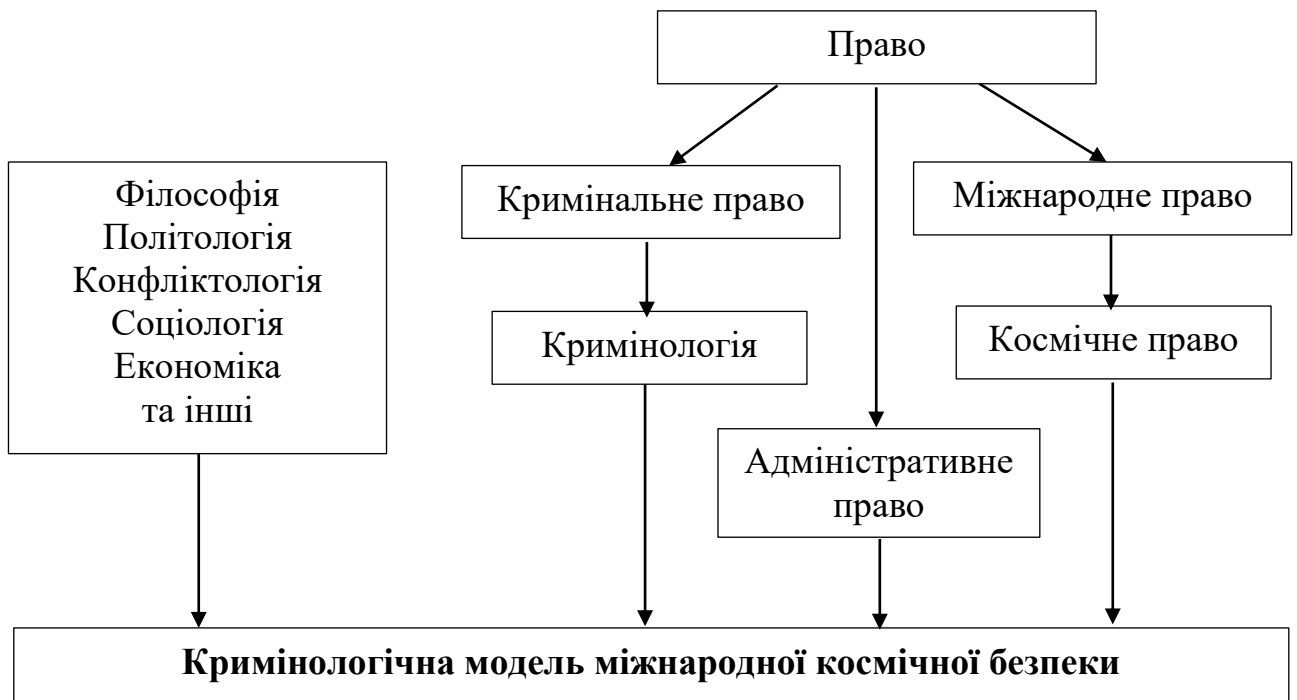

Рис. 3.2. Складові кримінологічної моделі міжнародної космічної безпеки

нестандартність правопорушень в космічній сфері за міжнародним правом, складність його сприйняття для дослідження традиційною кримінологічною наукою надає додаткові можливості науково-теоретичного обґрунтування підстав для виокремлення міжнародної кримінології космічної безпеки. Мається на увазі узагальнення та аналіз науково-теоретичного і прикладного матеріалу на підтвердження фактичної наявності міжнародно-кримінологічних методів дослідження міжнародних правопорушень в космічній сфері.

Поняття «космічна безпека» розглядається як ключовий елемент у дослідженнях, що стосуються міжнародно-правового режиму забезпечення безпеки космічної діяльності. Цей термін використовується як робоча дефініція в ході колективного обговорення глобальною спільнотою актуальних питань, пов'язаних із безпекою в космосі. На сучасному етапі розвитку політико-правової думки, «космічна безпека» трактується як забезпечення безпечного і сталого доступу до космічного простору, його мирного використання, а також як гарантія відсутності загроз, що можуть

виникати у космосі або в результаті космічної діяльності [24, с. 36].

Предметом нашого вивчення є космічна безпека, яка є результатом діяльності людини (держави) з освоєння Космосу, що створює потенційну небезпеку як для окремої людини, так і для всього людства. Потенційна небезпека космічної діяльності – це така небезпека, яка має неявний характер і проявляється в умовах, які важко передбачити, що потребує належної оцінки та надання адекватних щодо неї рекомендацій кримінологів. Саме завдяки застосуванню кримінологічної методології можливе пізнання умов та причин, за якими космічна безпека може реалізуватися в подію, тобто небезпечну ситуацією, а при загибелі людини – катастрофу.

Стельмах О. зазначає, що космічна безпека розглядається як публічний порядок у космічному просторі, який забезпечує як цілеспрямовану антропогенну діяльність з дослідження та використання космосу, так і стабільність самого космічного середовища, в якому ця діяльність здійснюється [76, с. 16]. У дисертаційному дослідженні Стельмах О. «Міжнародно-правовий режим безпеки дослідження та використання космічного простору в мирних цілях» було розкрито поняття та зміст суб'єктів і об'єктів убезпечення космічної діяльності в їхній взаємозалежності, що пояснюється структурною «двовимірністю» цієї сфери. Авторка проаналізувала як суб'єктів міжнародно-правових відносин, так і тих учасників, які формально не мають такого статусу, але беруть участь у забезпеченні безпеки діяльності в космічному просторі. Об'єкти убезпечення при цьому розглядалися крізь призму потенційних загроз та ризиків, пов'язаних із здійсненням космічної діяльності.

На основі цього підходу можна виокремити два взаємодоповнюючі напрями у визначенні сутності космічної безпеки та ролі людини в ній. Перший – це домінування об'єктної складової, яка відображає об'єктивну природу космічної безпеки як здатність технічних, екологічних, соціальних і економічних систем зберігати стійкість перед загрозами. Другий – суб'єктна складова, яка надає пріоритет значущості людини як ключового елемента у

забезпеченні безпеки в космосі. Таким чином, космічна безпека як сучасне явище освоєння Космосу виходить за межі суто правової категорії, охоплюючи також філософські, соціальні та політичні виміри. Це свідчить про зростаючу стурбованість світової спільноти станом безпеки в сфері космічної діяльності.

Стельмах О. наголошує, що космічна безпека є складовою міжнародної безпеки, а отже, її аналіз слід проводити, застосовуючи системний підхід – від загального до спеціального, розглядаючи взаємозв'язки між міжнародною безпекою в цілому та специфікою безпеки у космічному просторі [76, с. 16].

На думку багатьох науковців, першим рівнем кримінологічної безпеки є міжнародний рівень, оскільки він має найширший планетарний масштаб і спрямований на забезпечення захисту від загроз міждержавного характеру.

Мозоль С.А. у своєму дисертаційному дослідженні детально розкриває питання рівнів кримінологічної безпеки, виділяючи їх у відповідній ієрархії [47].

Перший рівень – міжнародний (глобальний), що включає безпеку людства в цілому, тобто міжнародну безпеку. В умовах зростання загроз, пов'язаних із розвитком засобів знищення та їх транспортування в будь-яку точку земної кулі, роль міжнародної безпеки суттєво посилюється. Вона забезпечує такий стан міжнародних відносин, за якого суб'єкти цих відносин (держави та народи) не піддаються загрозам війни або зовнішнього втручання, що порушує їх суверенітет і незалежний розвиток. Однак, під час світових криз баланс сил та інтересів порушується, що може призвести до ескалації конфліктів на регіональному або глобальному рівнях.

Другий рівень – державний (національний), який охоплює безпеку держави як політичного апарату влади та управління, а також безпеку суспільства (нації).

Третій рівень – регіональний, що передбачає безпеку окремих територіальних утворень або об'єднань держав, де спільні політичні, економічні та соціальні чинники впливають на рівень криміногенних загроз.

Четвертий рівень – муніципальний, який забезпечує безпеку конкретних адміністративних утворень – міст, громад, місцевих територій, що виступають основними осередками соціальної взаємодії.

П'ятий рівень – індивідуальний, що охоплює безпеку окремої особистості в межах системи кримінологічної безпеки.

Таким чином, кримінологічна безпека має багаторівневу структуру, що забезпечує комплексний підхід до запобігання злочинності на всіх рівнях – від глобального до особистого.

На думку Мозоля С.А., кожен рівень безпеки та захисту особистості є самостійним, оскільки враховує специфічні умови свого функціонування. Водночас між рівнями існує тісний взаємозв'язок, що забезпечує єдність безпеки особистості та суспільства. Таким чином, досягнення загальної теорії безпеки можуть бути ефективно адаптовані до потреб запобігання правопорушенням у космічній сфері, а також використані як основа для розроблення комплексної концепції кримінологічної моделі міжнародної космічної безпеки.

У цьому контексті система кримінологічної космічної безпеки – це об'єктивно сформована й інституційно закріплена сукупність правових норм, загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів протидії, а також організаційно-правових засад функціонування спеціалізованих державних та міждержавних органів. Ці органи здійснюють адміністративну, контрольну й регулятивну діяльність у сфері космічної діяльності та запобігають протиправним проявам з боку її учасників. Визначальним напрямом формування режиму кримінологічної космічної безпеки виступає впровадження науково обґрунтованих, реальних та ефективних механізмів протидії правопорушенням і загрозам стабільності космічного середовища. При цьому особлива увага приділяється гарантуванню безпеки всієї міжнародної спільноти та дотриманню принципу мирного використання космічного простору.

Широкий вихід кримінології на конкретні проблеми міжнародної

космічної безпеки потребує від неї чутливого реагування на зміни в космічній діяльності, тримання в полі зору будь-яких проявів суспільно небезпечних негативних явищ в космічних правовідносинах, формування висновків, здатних правильно орієнтувати міжнародні органи управління (адміністрування) щодо протидії правопорушенням в космічній сфері. Саме тому, на наш погляд, втілення ідеї кримінологічної безпеки у міжнародну космічну діяльність покликане сприяти перенесенню змістового акценту з об'єкта нападу (правопорушник) на об'єкт захисту (суспільство, держава), тобто на ті цінності, яким, власне, і повинна бути гарантована кримінологічна космічна безпека. Звідси забезпечення міжнародної кримінологічної космічної безпеки повинно перевершувати характер і спрямованість існуючих криміногенних і кримінальних загроз від космічної діяльності суб'єктів. Саме тому в ієрархії форм космічної діяльності щодо забезпечення кримінологічної космічної безпеки на першому місці стоїть захист від джерела загрози космічній безпеці, а вже потім – вплив на саме джерело небезпеки. Отже, домінуючою є ідея перенесення пріоритету з об'єкта нападу – правопорушника, на об'єкт захисту – державу, міжнародну спільноту, тобто саме на ті цінності, яким і повинна бути гарантована міжнародна кримінологічна космічна безпека.

О. Стельмах у своєму авторефераті дисертації робить висновок, що аналіз об'єктів убезпечення космічної діяльності не може здійснюватися лінійно, а вимагає комплексного підходу, що включає паралельне визначення можливих загроз (ризиків) для безпеки. Іншими словами, необхідно не лише окреслювати об'єкти, які потребують охорони, а й ідентифікувати фактори, що створюють загрози їхній безпеці.

На основі цього підходу виділено кілька ключових об'єктів міжнародно-правової охорони у сфері космічної діяльності:

- Населення та довкілля Землі, які можуть зазнавати впливу як наземної, так і частково космічної інфраструктури, пов'язаної з діяльністю в космосі.
- Особи, що перебувають у космічному просторі, зокрема їхнє життя та

здоров'я.

- Космічний простір як середовище, що потребує захисту від антропогенних загроз.
- Космічні апарати, включаючи фізичну цілісність супутників і їхніх компонентів.
- Радіочастотний спектр, що передбачає забезпечення безперервного сигналу та функціонування супутникових послуг.

Цей підхід дозволяє не лише формувати перелік ризиків, з якими пов'язана космічна діяльність, а й створювати дієві механізми їх запобігання та управління потенційними загрозами [76, с. 16].

Відповідно, міжнародна кримінологічна космічна безпека – це стан забезпечення захисту законних інтересів особи, суспільства і держави від загроз як зовнішнього, так і внутрішнього характеру, що виникають унаслідок дій чи бездіяльності суб'єктів космічної діяльності, які можуть мати ознаки правопорушення, недбалості або становити суспільно небезпечне посягання.

У той же час, міжнародна космічна безпека, яка заснована на міжнародному праві, передбачає дотримання всіма суб'єктами космічних відносин загально визнаних приписів і принципів міжнародного права та виключає вирішення розбіжностей між сторонами і спірних питань з використанням сили або загрози застосування сили. Проте, як показує стан справ в космічній сфері, вказаних приписів і принципів замало, адже договори (угоди) на яких базується космічне право не передбачають поняття небезпеки від криміногенних загроз та вжиття ефективних заходів щодо їх запобігання, усунення причин і умов, що їх породжують, попередження виникнення надзвичайних ситуацій антропогенного та техногенного характеру, адекватних та кваліфікованих дій уповноважених органів щодо протистояння космічним небезпекам, що, відповідно, жодним чином не сприяє забезпеченню правопорядку в космічних відносинах. При цьому, для міжнародного космічного правопорушення характерно те, що наслідки цього правопорушення виходять за рамки окремої держави і, таким чином, зазіхають

не тільки на національний, а й на міжнародний правопорядок, що є неприпустимим і потребує відповідного реагування уповноважених органів, тобто адміністрування.

Таким чином, можна зробити висновок, що об'єктивна сторона міжнародного космічного правопорушення проявляється у вигляді діяння (дія або бездіяльність) суб'єкта міжнародних відносин в космічній сфері у результаті якої порушуються норми міжнародного права і міжнародні зобов'язання цього суб'єкта, що спричиняє іншому суб'єкту або групі суб'єктів міжнародного права або всьому міжнародному співтовариству в цілому шкоду матеріального або нематеріального характеру. При цьому, заслуговує на серйозну увагу питання про встановлення самого факту порушення суб'єктом космічних відносин міжнародного зобов'язання або наявності конкретного протиправного діяння (бездіяння) держави, ознак цього діяння. Проте, на жаль, до цього часу залишаються не визначеними як процедура так способи що застосовуються для встановлення факту міжнародного правопорушення в космічній сфері.

Є зрозумілим, що міжнародне космічне правопорушення – це досить складне, соціальне і правове явище, елементами (ознаками) якого мають виступати: протиправність, вина правопорушника, причинно-наслідковий зв'язок між діянням і заподіяною шкодою. Проте, у міжнародному космічному праві немає конкретного переліку правопорушень, так само як не існує загальновизнаних, чітко встановлених заходів відповідальності в залежності від характеру конкретних порушень міжнародно-правових норм. Саме за цих підстав науковцями не сформовано і не може бути однозначним склад міжнародного космічного правопорушення, який включає об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону правопорушення, що притаманно будь-якому іншому правопорушенню (складу злочину).

За цих причин, система міжнародної космічної безпеки потребує нових науково обґрунтованих підходів до її забезпечення на сучасному етапі суспільного розвитку, який характеризується ускладненням політичних,

технологічних, фінансових взаємозв'язків у соціально-економічних системах, які виступають визначальним фактором все більше важко передбачуваних нових комбінацій параметрів ризиків космічних небезпек, які характеризуються зниженням ефективності управління ними, а також обумовлюють розширення масштабів їх наслідків та інше.

Таке розкриття сутності міжнародної кримінологічної космічної безпеки здійснюється через поняття небезпеки від криміногенних загроз та вжиття ефективних заходів щодо їх запобігання, усунення причин і умов, що їх породжують, попередження виникнення надзвичайних ситуацій антропогенного та техногенного характеру, адекватних та кваліфікованих дій щодо протистояння як стихійним силам Космосу так і протиправній поведінці суб'єктів космічної діяльності.

Залежно від суб'єкта, що виступає організуючою основою міжнародної кримінологічної космічної безпеки (держава чи міждержавна організація), умовно вона поділяється на державну систему кримінологічної космічної безпеки та міждержавну систему кримінологічної космічної безпеки. Обидві вони взаємно доповнюють одна одну у виявленні реальних і потенційних загроз, пошуку шляхів ефективної протидії їм, визначенні національних та міжнародних пріоритетів і, що важливо, суспільна її складова контролює як державну так і міждержавну космічні безпеки з погляду дотримання балансу інтересів як окремої держави так і усього світового співтовариства.

У цьому контексті доречно нагадати про другий рівень кримінологічної безпеки – державний (національний) рівень, котрий складається з безпеки держави як апарату влади і управління та безпеки суспільства(нації) [46, с. 254].

Аналіз понять «національна безпека» та «міжнародна безпека» свідчить про їхню тісну взаємопов'язаність. Загроза безпеці окремої держави має потенціал перерости у глобальну проблему, оскільки міжнародна безпека формується як сукупність національних систем безпеки всіх держав світу, а також кожної з них окремо. Цей принцип закріплений у доповіді ООН

«Дослідження концепції безпеки» (A/40/553), де зазначається, що стійкість міжнародної безпекової системи напряму залежить від стабільності окремих національних безпекових стратегій. Таким чином, ефективне забезпечення безпеки на національному рівні є необхідною передумовою підтримання міжнародного миру та стабільності [128].

У цьому контексті доречно послатися на Закон України «Про основи національної безпеки України» [63], у якому одне з чільних місць в побудові сучасної системи забезпечення національної безпеки визначено саме за космічною галуззю і що ракетно-космічна техніка та технології не тільки мають безпосередньо стосуватися будь-якого із визначених Законом України напрямів (видів) національної безпеки, а й те, що для деяких з них (наприклад, воєнного, науково-технологічного, інформаційного та інших) використання космічних технологій є визначальними щодо адекватності конкретної сфери діяльності сучасним викликам.

Українським законодавством термін «безпека» адаптовано багатьма нормативно-правовими актами України. Згідно із Законом України «Про основи національної безпеки», національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам [63].

Таким чином, взаємозв'язок національної та міжнародної безпеки знаходить своє відображення і в космічній сфері діяльності держав, де найбільш яскраво проявляється взаємозалежність національної і міжнародної безпеки, коли, наприклад, космічне сміття (екологічна проблем) створюючи загрозу супутникам однієї держави, відбивається і на загальній ситуації в усьому світі. За цих підстав можна зробити висновок, що міжнародна космічна безпека безпосередньо складається з суми національних безпек усіх держав-учасниць з освоєння Космосу.

Отже, головним завданням міжнародної кримінологічної космічної безпеки у практичній діяльності, є своєчасне виявлення загроз в космічній

діяльності і реагування на них з боку системи забезпечення безпеки (контрольно-регуляторні діяння), пов'язаної із захистом життєво важливих інтересів як окремої особистості, держави так і міжнародної спільноти. Характер і рівень космічних загроз визначає шляхи діяльності міжнародного органу публічного управління для їх попередження і локалізації, на основі системного і скоординованого використання наявних ресурсів, шляхом застосування законодавчо урегульованих форм, способів, засобів і методів вирішення завдань забезпечення міжнародної космічної безпеки. Слід враховувати, що загрози космічній безпеці мають різний характер та локалізацію і спричиняють неоднакові за значущістю й обсягом наслідки. Космічні загрози можуть виникати і зникати, зростати і зменшуватися, при цьому, відповідно, буде змінюватися і ступінь необхідності вжитих заходів. При цьому, вкрай актуальним залишається правильне визначення і прогнозування пріоритетів космічних загроз, що дозволяє оптимально контролювати їх у процесі забезпечення міжнародної кримінологічної космічної безпеки.

Безумовно, досягнення загальної теорії безпеки можуть бути перенесені у практику кримінологічної моделі космічної безпеки та послужити базою для формування цілісної концепції кримінологічної космічної безпеки. Наприклад, виходячи з попереднього твердження про різноманітність загроз міжнародній космічній безпеці, можлива їх класифікація за ознаками і чинниками або проаналізувати широкий спектр загроз міжнародній космічній діяльності, реальність їх виникнення і масштаби прояву та інше, тобто науковій спільноті іще є над чим працювати.

Так, на сьогодні відсутнє визначення таких категорій як «міжнародний космічний правопорядок», так і «міжнародне космічне правопорушення». Проте, є зрозумілим, що міжнародний космічний правопорядок включає в себе найрізноманітніші відносини, що складаються в результаті співпраці держав і міжнародних організацій в космічній сфері на основі міжнародно-правових приписів. Міжнародні правопорушення в космічній сфері незалежно від їх

конкретного змісту, спрямовані проти правової поведінки (співпраці) держав в космічних відносинах, підривають в тій чи іншій мірі сам міжнародний правопорядок та загрожують інтересам як окремій групі людей так і усьому людству. Проте, існуючим правовим регулюванням охоплені далеко не всі суспільні явища при освоєнні Космосу, внаслідок чого не всі порушення інтересів тих чи інших суб'єктів міжнародних відносин і нанесення їм шкоди може розглядатися як правопорушення, що тягне за собою заходи міжнародно-правової відповідальності. Однак, у юридичній спільноті існує точка зору, що правопорушеннями можуть біти будь-які дії, що завдають шкоди інтересам відповідних суб'єктів міжнародного права. Міжнародні правопорушення – це протиправні дії, що завдають шкоди окремій державі або обмеженому колу суб'єктів міжнародного права. Однак, на нашу думку, термін «міжнародні правопорушення» у цьому контексті слід розглядати як узагальнену категорію, що включає ширші поняття, такі як «протиправна дія» та «протиправна бездіяльність». Важливо також враховувати, що правопорушення передбачає вину суб'єкта, тобто його вчинення або умисно, або з необережності. Це відрізняє правопорушення від об'єктивно протиправних діянь, які, хоч і здійснюються свідомо та з волі суб'єкта, не завжди містять вину (намір чи необережність) у традиційному юридичному розумінні.

З огляду на зазначене, для розкриття сутності кримінологічної космічної безпеки доцільно пропонувати таке визначення міжнародного космічного правопорушення: це дія або бездіяльність суб'єкта космічної діяльності, що призводить до порушення норм міжнародного права та міжнародних космічних зобов'язань, встановлених відповідними договорами чи угодами, та завдає шкоди – матеріального чи нематеріального характеру – іншому суб'єкту, групі суб'єктів міжнародного права або всьому міжнародному співтовариству. Саме протиправність міжнародного правопорушення обумовлена порушенням суб'єктом космічної діяльності обов'язкових правил поведінки, закріплених у міжнародно-правових актах. Важливою

характеристикою міжнародного космічного правопорушення є наявність причинно-наслідкового зв'язку, адже саме завдяки йому можливо встановити, що джерелом заподіяної шкоди є саме міжнародне правопорушення, пов'язане з результатами космічної діяльності. Водночас, карність виступає юридичним наслідком, який закономірно впливає з самого факту правопорушення, незалежно від сфери його вчинення. Отже, основними ознаками міжнародного космічного правопорушення є: наявність міжнародної космічної небезпеки, протиправність дії чи бездіяльності, встановлення причинно-наслідкового зв'язку між цим діянням і настанням шкідливих наслідків, а також наявність відповідальності (карності) за вчинене.

Таким чином, основні елементи міжнародного космічного правопорушення можна охарактеризувати наступним чином:

- Міжнародна космічна небезпека – це правопорушення, вчинене суб'єктом міжнародних правовідносин у процесі космічної діяльності, яке призводить до завдання шкоди міжнародним відносинам, що перебувають під захистом норм міжнародного космічного права;
- Протиправність проявляється у відхиленні від закріплених цілей і принципів космічного права та порушенні обов'язкових норм поведінки, визначених у міжнародно-правових актах;
- Причинно-наслідковий зв'язок є ключовим показником, що дозволяє встановити, що заподіяна шкода безпосередньо виникла внаслідок скоєного міжнародного правопорушення у сфері космічної діяльності;
- Відповідальність (карність) виступає юридичним наслідком правопорушення, який є закономірною реакцією на порушення міжнародного космічного права.

Ідея, що лежить в основі відповідальності, має гарантуватися нормами міжнародного права та положеннями про невідворотність відповідальності держави-порушника, що займає одне із центральних місць у забезпеченні режиму міжнародної космічної безпеки.

Безумовно, задля збереження об'єктивного підходу, у дослідженні

враховано й позиції скептично налаштованих авторів. Зокрема, висловлюється сумнів щодо самого поняття «стану захищеності», оскільки захищеність завжди буде відносною величиною. Це пояснюється усталеним кримінологічним принципом, згідно з яким злочинність є внутрішньо притаманною кожному суспільству. У зв'язку з цим, кримінологічну безпеку доцільно розглядати не як досяжний факт, а як певний ідеал – стан максимальної захищеності, до якого варто прагнути. Водночас визнається, що вважати можливим досягнення повного врівноваженого стану безпеки було б радше утопічним [42, с. 135].

Антропогенні загрози у сфері космічної діяльності є одним із ключових викликів, що провокують виникнення загроз природного та техногенного характеру, а також пов'язаних із цим криміногенних явищ і процесів. Це зумовлює необхідність посилення наукового та професійного інтересу до проблем безпеки в освоєнні космосу. Делінквентна поведінка держав, які беруть участь у космічній діяльності, створює серйозні ризики для безпеки людства, що підтверджує криміногенний потенціал порушень міжнародного космічного права.

Відповідно, міжнародна космічна безпека має розглядатися як комплекс соціально-правових відносин між об'єктами захисту та джерелами загроз, тобто як система факторів, що забезпечує життєздатність людства та подальше освоєння космічного простору. Оскільки космічні загрози є динамічними та змінними явищами, вони потребують постійного моніторингу, що дозволило б міжнародним органам публічного управління та всій міжнародній спільноті адекватно оцінювати масштаби й особливості таких викликів.

У цьому контексті Шемшученко Ю.С. та Семеняка В.В. підкреслюють, що об'єктом запобіжного впливу є суспільно-небезпечні прояви та їхні детермінанти, а профілактичні заходи мають бути спрямовані на нейтралізацію криміногенної ситуації. Водночас, у сфері космічної діяльності необхідно забезпечити не лише захист громадян окремої держави на рівні національної безпеки, а й гарантувати безпеку всього людства, тобто

міжнародну космічну безпеку.

Однак існуючі норми не забезпечують належного врегулювання складних космічних відносин, що виникають під час реалізації космічних проєктів і програм. За таких умов чинне космічне законодавство не повною мірою відповідає зростаючим потребам і інтересам суб'єктів космічної діяльності, що вимагає його перегляду та удосконалення [86].

Дослідження провідних науковців розширили тематичне поле космічної безпеки, охопивши такі аспекти як мілітаризація космосу, забруднення космічного простору, технічна безпека космічних апаратів тощо. З урахуванням видів загроз та їх змісту, міжнародна космічна безпека охоплює економічну, екологічну, ресурсну, енергетичну, політичну, правову, науково-технічну та інші сфери. Таким чином, космічна безпека постає як інтегральне поняття, що охоплює широкий спектр загроз, адже космічна діяльність має багатоаспектний характер і базується на масштабній науково-технічній та промисловій інфраструктурі, об'єднаній спільною метою – освоєнням космосу, тоді як цілі окремих суб'єктів цієї діяльності можуть відрізнятись. Європейське космічне агентство активно залучене до вирішення ключових політичних і соціально-економічних питань. Зокрема, воно сприяє моніторингу змін клімату, управлінню енергопостачанням, розвитку морських ресурсів, забезпеченню безпеки, включаючи Арктику, а також контролю за міграційними процесами. Крім того, діяльність ЄКА охоплює сфери охорони здоров'я, мобільності, освіти та інформаційного суспільства, що сприяє максимальній інтеграції космічних технологій у європейське суспільство та економіку. Як зазначає Сорока Л.В., Європейське космічне агентство є яскравим прикладом ефективного використання космічних досліджень для вирішення актуальних викликів сучасності, а також для забезпечення стабільного розвитку регіону та міжнародної спільноти загалом [73, с. 485]. Система космічної безпеки на основі співробітництва, є концепцією безпеки, яка зближує космічні держави спільністю інтересів, зростає рівень довіри між учасниками, підвищується роль превентивної дипломатії, що сприяє

налагодженню регулярних каналів міждержавного діалогу з питань космічної безпеки та виробленню механізмів і заходів при прийнятті рішень. Саме системою безпеки на основі співробітництва закладено підвалини формування кримінологічної моделі космічної безпеки.

В останні роки в міжнародному праві дедалі частіше використовується поняття «безпека людини». Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію 60/1 на Всесвітньому саміті, який відбувся 16 вересня 2005 року, де глави держав і урядів обговорили та визначили зміст цього поняття. У підсумковому документі було зазначено, що всі люди мають право на свободу від страху та нужди, володіючи рівними можливостями для реалізації своїх прав і повного розкриття свого потенціалу. Цей підхід підкреслює важливість забезпечення комплексної безпеки не лише на рівні держав, а й на рівні окремої особи, що є надзвичайно актуальним у контексті міжнародної космічної безпеки. Космічна діяльність, яка впливає на екологічну ситуацію, комунікації, глобальну безпеку та технологічний розвиток, має враховувати не лише інтереси держав, а й права людини, що визначає необхідність подальшого вдосконалення правових механізмів її регулювання [68].

Отже, можна зробити висновок, що при визначенні поняття безпеки та її значення для людини і захисту її прав і свобод виокремлюються два взаємопов'язані підходи. Перший – об'єктний, який акцентує увагу на об'єктивному характері безпеки та здатності матеріальних і соціальних систем зберігати стійкість перед негативними впливами. Другий – суб'єктний, згідно з яким головна увага приділяється значущості суб'єкта, тобто людини, у системі забезпечення безпеки. Таке розмаїття підходів є природним і не створює суперечностей, а навпаки – дозволяє комплексно осмислити безпеку як сучасне багатогранне явище з філософського, соціально-політичного та частково правового погляду.

У цьому контексті доцільно звернутися до думки Стельмах О., яка наголошує на необхідності посилення координації між усіма суб'єктами, що займаються питаннями космічної безпеки. Вона підкреслює, що ефективно

узгодження їхньої діяльності дозволить уникнути дублювань та забезпечити врахування різних підходів і концепцій, що пропонуються міжнародними та національними структурами. Зокрема, напрацювання космічних агентств, міжурядових організацій та спеціалізованих неурядових інституцій повинні виноситися на загальне обговорення з метою обміну досвідом та виокремлення найефективніших практик. Це, своєю чергою, сприятиме формуванню стандартів, керівництв та регламентів, необхідних для забезпечення безпеки космічної діяльності [76, с. 17].

Розглядаючи кримінологічну модель космічної безпеки, як складову міжнародної безпеки, слід враховувати і об'єктивну складову міжнародної космічної безпеки, яку прийнято називати «системою балансу сил», яка залишилася у спадок з XVII ст., після підписання Вестфальського мирного договору. Зміст норм і правил системи балансу сил фактично узаконював домінуюче становище великих держав та імперій, які мали вирішальний вплив на політику і дії середніх і малих держав, часто жорстко регламентуючи їхнє становище та поведінку. Така нерівність стала однією з характеристик цієї системи, яка і до цього часу має прояви в ієрархії держав у міжнародних відносинах, зокрема, космічних, що не сприяє консолідації.

Система балансу сил забезпечувала реалізацію державних інтересів шляхом гнучкої зміни союзників без порушення загальної структури міжнародних відносин. Саме цей механізм рівноваги в міжнародних відносинах зумовив перші спроби врегулювання міжнародних спорів шляхом встановлення загальновизнаних норм і правил, а також укладення договорів та угод. Таким чином, система балансу сил заклала основу для розвитку концепцій колективної безпеки та співробітництва у сфері міжнародної безпеки [7, с. 300-301].

Звертає на себе увагу той факт, що на сьогоднішній день загальновизнаного поняття «міжнародна безпека» ні у міжнародних документах, ні у доктрині міжнародного права не існує. Однак, юридичною спільнотою, зроблено досить системну характеристику заходам безпеки в

цілому та у площині кримінологічної безпеки, які застосовні і до моделі міжнародної кримінологічної космічної безпеки. За цих підстав, можна дійти наступного визначення, що заходи кримінологічної космічної безпеки – це сукупність законодавчих, інституційних, організаційних, фінансових заходів, науково обґрунтованих інноваційних механізмів та технологій охорони соціуму від космічних загроз криміногенного характеру, які використовуються для припинення шкідливого впливу джерела підвищеної небезпеки й захисту об'єкта підвищеної охорони на міжнародному, національному та регіональному рівнях. При цьому, одним з пріоритетних завдань має стати перманентний моніторинг космічних загроз та суспільне управління ризиками міжнародної кримінологічної космічної безпеки. З огляду на акцентування об'єкта міжнародної кримінологічної космічної безпеки на суспільних та міждержавних відносин космічних держав, створюється можливість оцінювати й приховані (латентні) форми космічних загроз та виявляти детермінаційні зв'язки між ними, що потребує окремого самостійного тематичного розгляду.

Міжнародна кримінологічна космічна безпека відіграє ключову роль у запобіганні, нейтралізації загроз та реагуванні на виклики, пов'язані з космічною діяльністю. Основними загрозами в цій сфері є реальні впливи, соціальні явища та процеси, що створюють небезпеку для міжнародних і національних інтересів, а також становлять політичні, військові, екологічні та економічні ризики як для окремих держав, так і для всього світового співтовариства. Оскільки космічна діяльність реалізується через міждержавну, транснаціональну та регіональну співпрацю, відповідні форми протиправної діяльності також виходять за межі національних інтересів, що значно розширює об'єкт кримінологічної безпеки.

Кримінологічна космічна безпека має розглядатися одночасно як мета та інструмент забезпечення правопорядку в космічному просторі. Вона покликана захищати від правопорушень у сфері дослідження та використання космосу, а також забезпечувати стабільність космічного середовища. Під цим

поняттям слід розуміти стан захищеності космічного простору, життя та здоров'я людей, що перебувають у космосі, навколишнього середовища та населення Землі від наслідків протиправних дій, пов'язаних із космічною діяльністю.

Необхідність формування концепції міжнародної кримінологічної космічної безпеки зумовлена потребою розробки нової ідеології протидії правопорушенням у космічному секторі. Вона також враховує необхідність науково обґрунтованих механізмів і технологій для запобігання злочинам, мінімізації ризиків і гарантування безпеки міжнародного співтовариства. Важливим завданням у цьому контексті є формування міжнародної кримінологічної політики, проведення постійного моніторингу загроз та впровадження ефективного соціального управління ризиками, пов'язаними з космічною діяльністю.

Як підкреслює Антипенко В.Ф., міжнародний зміст кримінологічної науки визначається її здатністю аналізувати криміногенні чинники глобалізації та системні кризові явища світового порядку. Він зазначає, що розвиток міжнародної кримінології як самостійної науки з унікальною методологією та предметом дослідження дозволяє комплексно вивчати соціальні процеси, що впливають на безпеку в космічному просторі. Крім того, значна політизованість та геополітичний аспект цієї науки зумовлюють її роль у розробці глобальних стратегій боротьби з криміногенними ризиками, що виникають у результаті активного освоєння космосу [2].

Отже, для створення ефективної системи міжнародної космічної безпеки, слід враховувати новий формат системи міжнародної космічної безпеки, коли в умовах глобалізаційних процесів зростає роль недержавних приватних структур, що провокує зростання антропогенних загроз, які становлять одну з основних небезпек у космічній діяльності. Більше того, для ефективного функціонування міжнародної космічної безпеки необхідно брати до уваги її основні та найбільш впливові складові, а саме: економічну, політичну та військову безпеки, які, як зазначалося, є складовими міжнародної космічної

доктрини над створенням якої уже тривалий час працює міжнародна юридична спільнота. Ці складові зумовлюють появу все менш передбачуваних техногенних загроз, а також пов'язаних із ними криміногенних явищ і процесів, що, своєю чергою, потребує підвищеної наукової та професійної уваги до питань безпеки в контексті освоєння космічного простору. Саме космічна доктрина її нова нормативна основа та керівні принципи, розроблені на підставі універсальних міжнародних принципів мають стати запорукою безпеки, стабільності та поступального розвитку світової космічної діяльності.

Висновки до розділу 3

У розділі було здійснено комплексне дослідження правової бази, наукових підходів і концептуальних основ формування моделі міжнародної космічної безпеки. На основі аналізу міжнародного космічного права, практики міжнародних організацій, а також з урахуванням напрацювань вітчизняних і зарубіжних учених, розкрито необхідність запровадження кримінологічної моделі міжнародної космічної безпеки як інструменту протидії правопорушенням у сфері космічної діяльності. У межах дослідження доведено, що традиційне міжнародне космічне право, яке базується переважно на нормах «м'якого права», в сучасних умовах виявляється неефективним перед загрозами глобального масштабу. У зв'язку з цим виникає об'єктивна потреба у переосмисленні підходів до запобігання правопорушенням у космічній сфері та в оновленні системи міжнародного публічного адміністрування. Особливу роль при цьому відіграє кримінологія – саме як наука про причинність правопорушень, здатна забезпечити глибокий і системний аналіз чинників криміногенності в космічній діяльності.

На основі викладеного можна зробити такі висновки:

1. Актуальність інституту міжнародної відповідальності держави як

інструменту дієвості міжнародного космічного права зумовлена необхідністю створення правових механізмів для виконання норм, що регулюють діяльність у космосі. Космічні технології мають глобальний вплив на економічні, наукові та військові інтереси держав, тому важливо забезпечити правопорядок у космічній діяльності та гарантувати міжнародну стабільність. Відповідальність держав за порушення космічного права допомагає мінімізувати ризики та запобігти міжнародним конфліктам. Необхідність глобального адміністрування міжнародної космічної діяльності полягає в створенні єдиного підходу до правового регулювання космічної діяльності, що дозволить ефективно координувати зусилля країн і міжнародних організацій для забезпечення безпеки, стійкості та розвитку космічних технологій. Це включає моніторинг діяльності та розробку стандартів для безпечного використання космічних об'єктів і навігаційних систем.

2. Запропоновано використання міжнародних організацій як механізму для ефективного впорядкування космічної діяльності, заснованого на концепції моделі міжнародної кримінологічної космічної безпеки. Зокрема, обґрунтовано можливість використання механізмів цих організацій для регулювання космічної діяльності та створення єдиного правового поля для запобігання міжнародним правопорушенням у цій сфері. Такий підхід передбачає створення інтегрованої правової структури, яка б регулювала всі аспекти космічної діяльності, враховуючи різноманітні міжнародні інтереси та загрози, пов'язані з використанням космічного простору. Тенденції та закономірності виникнення космічних небезпек потребують особливого наукового підходу для їх аналізу та попередження. Кримінологія, як наука, яка досліджує причинність правопорушень, може стати ключовим інструментом для дослідження цих загроз, оскільки дозволяє не лише виявити й класифікувати можливі правопорушення, а й аналізувати соціальні, технічні та політичні фактори, які сприяють виникненню космічних небезпек.

3. Розроблено кримінологічну модель космічної безпеки як складової міжнародної безпеки, що спрямована на дослідження космічних загроз і

правопорушень, а також на формування механізмів їх попередження. Сформовано концепт «міжнародна космічна безпека», який включає самостійні категорії, що утворюють нову юридичну конструкцію, і допомагає систематизувати аспекти космічної безпеки. Основними елементами цієї моделі є понятійно-категоріальне визначення безпеки, яке дає змогу чітко визначити загрози космічній безпеці. Це дозволяє встановити, як міжнародне право регулює такі загрози і які механізми можуть бути впроваджені для їх усунення. Міжнародна космічна безпека розглядається як система, що охоплює фізичні, правові, технічні та етичні аспекти космічної діяльності, що створює основу для розвитку правових норм та інституцій, які забезпечують стабільність і безпеку в космосі, а також попередження правопорушень у цій сфері. Дослідження, що здійснюються в межах цієї кримінологічної моделі, мають на меті розробку методів попередження правопорушень у космосі, зокрема щодо безпеки космічних об'єктів, дотримання міжнародних договорів і запобігання незаконним діям, які можуть становити загрозу для міжнародної стабільності. Отже, міжнародні організації в рамках цього підходу не лише регулюють космічну діяльність, а й активно займаються розробкою правових та інституційних механізмів для забезпечення глобальної безпеки в космосі, знижуючи ризики виникнення небезпек і конфліктів у цій сфері. Таким чином, кримінологічна модель міжнародної космічної безпеки є не лише теоретично обґрунтованою, але й необхідною складовою сучасної системи глобального правопорядку. Її формування дозволить забезпечити належний рівень захисту інтересів людства в умовах наростаючих загроз у космічному просторі.

ВИСНОВКИ

Результатом дослідження є узагальнення і нове розв'язання наукової проблеми зростання загроз міжнародній космічній безпеці, що полягає у розвитку теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій для формування цілісної концепції кримінологічної моделі міжнародної космічної безпеки на основі комплексного аналізу нормативної бази міжнародного космічного права. За результатами дисертаційної роботи сформульовано такі основні висновки:

1. Аналіз сутності міжнародних правопорушень в космічній сфері дозволяє стверджувати, що більшість цих правопорушень не можуть бути реалізовані поза участю хоча б однієї держави-учасниці космічних правовідносин, без політичної волі керівника держави та використання державного управлінського апарату і фінансових ресурсів держави. Саме тому ефективність протистояння міжнародним правопорушенням держав в космічній сфері, їх превенції залежить від рівня ефективності та дієвості міжнародно-правових механізмів за міжнародні правопорушення, що сьогодні залишається предметом фундаментальних та прикладних наукових досліджень. Додатковим фактором загрози є відсутність міжнародної кримінологічної спеціалізації, через що багато аспектів міжнародної конфліктності залишаються поза увагою кримінологічної науки та міжнародного права або аналізуються через спотворену призму оцінок, що лише посилює загрози міжнародному миру та безпеці. За результатами дослідження **сучасних тенденцій** міжнародної космічної безпеки, а саме кримінологічно-небезпечних та причинно-наслідкових зв'язків конфліктності міжнародних космічних відносин доведено необхідність створення специфічного міжнародного напрямку у кримінологічній науці – міжнародну космічну кримінологію.

2. Наукові положення характеризують сучасний стан криміногенної

обстановки в міжнародній космічній діяльності та доводять обмеженість правозастосування міжнародного космічного права яке не в змозі впоратися з космічними небезпеками, що стають перманентним атрибутом космічних відносин і створюють непередбачувані процеси та нові форми взаємодії зацікавлених сторін. Нагальною потребою сьогодення є необхідність формування нового формату системи міжнародної космічної безпеки, в умовах декларативних міжнародних договорів (угод) і декларацій, на яких базується міжнародне космічне право, як сукупності взаємопов'язаних парадигмальних аспектів (наукових, історичних, політичних, правових, економічних, науково-технічних закономірностей). На підставі дослідження сформульовано об'єкт дослідження як наукову розробка питань здатних стабілізувати, регулювати або вносити позитивні зміни у стан об'єкта з метою запобігання та протидії міжнародним правопорушенням в космічній сфері (діяльності), зменшення її негативного та руйнівного впливу на суспільні відносини як в межах середовища проживання людства, так і за його межами.

3. Розкриваючи поняття і особливості міжнародного космічного права та проблеми щодо його неефективності в сучасній системі міжнародної безпеки, обґрунтовано, що розвиток теорії міжнародної космічної безпеки не може відбуватися традиційним шляхом встановлення чи розширення меж емпіричного охоплення. Причина такої ситуації полягає у методологічних обмеженнях теорії міжнародної космічної безпеки, які призводять до фрагментарності емпіричного матеріалу і, відповідно, до різних підходів та неможливості цілісного бачення предмета дослідження без застосування методів і прийомів науки кримінологія яка забезпечує системність теорії та її практичне застосування. Саме широке залучення кримінології до конкретної проблеми - міжнародної космічної безпеки, потребує від неї чутливого реагування на усі прояви нестабільності в космічній сфері, тримання в полі зору появи нових дестабілізуючих негативних явищ, формування аналізів та висновків, що здатні науково правильно орієнтувати органи міжнародного публічного управління (адміністрування) у сфері протидії правопорушенням в

космічній сфері.

Сучасна система міжнародної космічної безпеки в умовах технічного прогресу суттєво залежить від розробок міжнародної економіки, політології, соціології, конфліктології культурології і інших суміжних з правом науками, а вже на них мають базуватися задіяні цільові кримінологічні механізми, завдяки яким можна досягнути очікуваного результату у вигляді рекомендацій для міжнародного права і правозастосовних структур, відносно забезпечення міжнародної кримінологічної космічної безпеки. Саме специфічність цього міжнародного напрямку у кримінологічній науці і відкриє можливості для визначення на новій методологічній основі зміст міжнародних космічних правопорушень та вдосконалення норм міжнародного кримінального права і міжнародного космічного права, забезпечивши їх цільність і самодостатність.

4. В дослідженні було системно розглянуто процес становлення та розвитку міжнародного космічного права як підгалузі міжнародного публічного права, що виконує важливу регулятивну функцію у сфері міждержавних відносин, пов'язаних із дослідженням, освоєнням і використанням космічного простору. Простежено основні етапи його формування, які відбувалися під впливом глобальних політичних змін, науково-технічного прогресу, а також еволюції міжнародно-правових підходів до регулювання діяльності у космосі. На основі проведеного аналізу доведено, що чинна система міжнародного космічного права має низку суттєвих недоліків, насамперед через переважання норм декларативного характеру, які не мають обов'язкової юридичної сили. Такий формат правового регулювання, що позначається терміном «м'яке право», в умовах сучасних глобальних викликів та загроз не забезпечує належного рівня міжнародної космічної безпеки й не відповідає динаміці розвитку космічних технологій, інтересів держав та приватних суб'єктів. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність докорінної модернізації міжнародного космічного права, яка передбачає його трансформацію з інструменту політичного узгодження позицій у повноцінний механізм регулювання правовідносин у сфері космічної діяльності.

Таким чином, міжнародне космічне право потребує системного оновлення на основі нових концептуальних і методологічних підходів, що забезпечать його ефективне функціонування в контексті забезпечення міжнародної безпеки. Це також передбачає розширення предметного поля дослідження даної правової підгалузі, з урахуванням сучасних реалій – від загальних принципів мирного використання космосу до формування механізмів запобігання конфліктам та правопорушенням у цій сфері.

5. Міжнародна кримінологічна безпека космічної діяльності – це абсолютно новий напрямок не лише в умовах глобалізації, а і в умовах інтернаціоналізації правопорушень в космічній сфері, що вимагає не лише перегляду існуючих приписів міжнародного космічного права та міжнародного кримінального права, а і вироблення єдиної нормативної бази з існуючих напрацювань як зобов'язального, так і рекомендаційного характеру з метою убезпечення як космічної діяльності так і правопорушень у цій сфері. Адже міжнародні організації, у тому числі і ООН, які відіграють значну роль у забезпеченні виконання договорів, не в змозі забезпечити дотримання їх членами своїх договірних зобов'язань.

Науково обґрунтовано, що міжнародне космічне право має розглядатися як комплексна, інтегративна правова система, яка поєднує у своєму змісті взаємопов'язані наукові, історичні, політичні, правові, економічні та техніко-технологічні парадигми. Така багатовимірність зумовлює потребу у міждисциплінарному підході до її подальшого розвитку та забезпечення її адаптації до реалій сучасної космічної діяльності. Окремо акцентовано на важливості збереження міжсферного балансу в процесі правового регулювання космічної діяльності, що виступає не лише умовою її сталого розвитку, а й фундаментальною передумовою гарантування міжнародної безпеки в умовах зростаючої напруженості у глобальному геополітичному середовищі. Таким чином, оновлення міжнародного космічного права має здійснюватися з урахуванням необхідності посилення його обов'язкового характеру, забезпечення належного контролю за його дотриманням та

ефективного механізму міжнародної відповідальності за правопорушення у космічному просторі.

6. У межах дослідження обґрунтовано актуальність інституту міжнародної відповідальності держави як ключового механізму ефективного функціонування міжнародного космічного права. Відсутність належних санкцій та відповідальності за правопорушення у космічній сфері знижує авторитет міжнародного права і створює ризики для міжнародної безпеки. У зв'язку з цим, сформульовано необхідність запровадження глобального адміністрування міжнародної космічної діяльності як передумови для формування ефективної кримінологічної моделі космічної безпеки.

Доведено, що лише кримінологія, як наука про причинність правопорушень, із використанням міжнародно-кримінологічних методів, здатна забезпечити системне дослідження чинників, що зумовлюють міжнародні космічні небезпеки. Це, у свою чергу, відкриває перспективи для розвитку нового наукового напрямку – міжнародної космічної кримінології.

Також проаналізовано Космічне право України в контексті національної безпеки та підкреслено необхідність формування нової доктрини космічної політики України. Окрему увагу приділено актуальності розширення міжнародного співробітництва між космічними державами шляхом створення багатокomпонентної системи глобальної космічної безпеки. Вона має ґрунтуватися на міжнародно-правових принципах, чітко визначених завданнях і ефективних механізмах реагування на сучасні виклики.

7. Обґрунтовано актуальність інституту міжнародно-правової відповідальності держав як ключового інструменту підвищення ефективності міжнародного космічного права в умовах зростання загроз у сфері космічної діяльності. Доведено, що у сучасній системі міжнародних відносин відсутність реальних механізмів притягнення держав до відповідальності за порушення норм міжнародного космічного права створює передумови для правового нігілізму, безкарності та дестабілізації глобального космічного порядку. Саме тому особливої ваги набуває необхідність удосконалення інструментарію

міжнародно-правової відповідальності, включаючи розширення кола суб'єктів та форм реалізації відповідальності у межах міждержавної взаємодії.

Визначено доцільність запровадження глобального адміністрування космічної діяльності як першого кроку до створення комплексної кримінологічної моделі міжнародної космічної безпеки. Така модель має базуватися на міждисциплінарному підході, в якому провідну роль відіграє кримінологія — як наука, що вивчає причинно-наслідкові зв'язки правопорушень, їхні детермінанти, фактори ризику та потенційні механізми попередження. Саме застосування міжнародно-кримінологічних методів аналізу дозволяє охопити широкий спектр викликів і загроз, породжених як державними, так і недержавними суб'єктами космічної діяльності. Це відкриває перспективу для формування нового специфічного напрямку у межах кримінологічної науки – міжнародної космічної кримінології, яка повинна зосереджуватися на дослідженні правопорушень у космічній сфері, їхньої природи, механізмів виникнення, запобігання та притягнення до відповідальності на основі норм міжнародного права. Такий підхід дозволить не лише зміцнити нормативно-правову базу міжнародного космічного права, але й надати їй дієвості відповідно до сучасних безпекових викликів.

8. Запропоновано розглядати міжнародні організації як один із ключових механізмів упорядкування космічної діяльності у сучасному глобалізованому середовищі. Висвітлено генезу моделі міжнародної кримінологічної космічної безпеки та проаналізовано всебічну структуру глобальної політико-правової взаємодії суб'єктів космічних правовідносин. Сформовано цілісне системне бачення функціонування міжнародних космічних відносин, що охоплює сукупність сталих зв'язків, інтересів, моделей поведінки та взаємодій між державами, міжнародними організаціями та іншими учасниками космічної діяльності. Саме ці взаємозв'язки формують тенденції та закономірності виникнення космічних небезпек, що потребують глибокого кримінологічного аналізу.

У цьому контексті наголошено, що оновлена система міжнародного

публічного управління (адміністрування) космічною діяльністю повинна не лише відповідати актуальним викликам і змінам, а й відігравати активну роль у їхньому прогнозуванні, ініціюванні та врегулюванні. Такий підхід забезпечить ефективне, безпечне та сталий розвиток космічного простору на благо всього людства та майбутніх поколінь.

9. Розроблена кримінологічна модель міжнародної космічної безпеки та її цілеспрямований вплив, на новій методологічній основі, на причинний комплекс правопорушень в космічній сфері, яка включає кримінологічне забезпечення космічної безпеки як складової інституту кримінологічного забезпечення та вдосконалення і імплементації норм міжнародного космічного права (підгалузі публічного права) як основного і необхідного інструменту в системі міжнародних відносин.

Кримінологічна модель космічної безпеки шляхом дослідження легітимної поведінки держав та інших суб'єктів космічних відносин, здатна виявити кримінальну або таку, яка підлягає криміналізації за міжнародним правом сутність, що удосконалисть певним чином міжнародне космічне право та міжнародне кримінальне право, їхню нормативну спрямованість. Внаслідок такої гармонійної домірності зменшиться додаткова міжнародна напруженість, додаткова міжнародна конфліктність, що провокує правопорушення в космічній сфері. Отже, кримінологічна модель космічної безпеки, є необхідністю у становленні нового світового порядку у воєнний і післявоєнний час, а тому загальнонаукова методична база повинна бути переглянута і апробована для потреб кримінології міжнародних правопорушень в космічній сфері. При цьому традиційні методи вивчення генезису правопорушень в міжнародній космічній діяльності слід вдосконалювати і адаптувати до розширюваних масштабів міжнародного освоєння Космосу і здатності охоплювати науковою дією детермінанти правопорушень, які утворюються в розмаїтті суб'єктів та екстенсивного спектру космічних відносин.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Антипенко В.Ф. Міжнародна кримінологія – самостійний напрям кримінології. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи* : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права, Харків, 9 груд. 2016 р. / за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкина. Харків : Право, 2016. С. 75-79. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2016/SB_50_Kriminolog_9_12_2016.pdf. (дата звернення: 10.12.2023)
2. Антипенко В.Ф. Міжнародне кримінальне право і міжнародна кримінологія: проблема взаємозв'язку. *Міжнародна кримінологія: стан і перспективи* : збірник матеріалів круглого столу. Одеса : Фенікс, 2010. С. 66-75. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2018/Sb_M-nar_Kriminology.pdf. (дата звернення: 15.02.2024)
3. Антипенко В.Ф. Міжнародно кримінологічний напрям дослідження тероризму як ключова ідея і утворююча основа формування наукової школи. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2012. № 1. С. 116-119.
4. Антипенко В.Ф. Наукова школа: взаємовплив концепцій міжнародної кримінології і кримінальної відповідальності держави. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 332-339. URL: <https://er.nau.edu.ua/items/06419e22-09d6-4fa1-9a4c-eaf952837488>. (дата звернення: 12.04.2023)
5. Антипенко В.Ф. Щодо проблем ефективності міжнародного права. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2013. № 1042. С. 58-60 URL: <https://international-relations-tourism.karazin.ua/resources/b6e1b80e9893e10b220a679341e972cf.pdf> (дата звернення: 12.04.2023)
6. Беглий О. Космічне право у структурі міжнародного правопорядку постіндустріального суспільства. *Часопис «Публічне право»*. 2011. № 1. С. 12-

18.

7. Бернадський Б.В. Міжнародні конфлікти: курс лекцій. Київ : Персонал, 2012. 366 с. URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/mignar_konfl.pdf.

8. Берназюк Я.О. Пріоритетність міжнародних договорів при вирішенні колізій у законодавстві: аналіз судової практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 223-229. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/48>.

9. Важна К.А. Концепція кримінальної відповідальності держави: можливість реалізації в сучасному міжнародному праві. Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. 292 с.

10. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення: 12.03.2024)

11. Війна в космосі: рф глушить передачу GPS-сигналів і атакує супутники на орбіті. 11 травня 2022 р. *Фокус*. URL: <https://focus.ua/uk/digital/515293-voyna-v-kosmose-rf-glushit-peredachu-gps-signalov-i-atakuet-sputniki-na-orbite> (дата звернення: 12.05.2023)

12. Голіна В. В. Об'єкт запобігання злочинності й об'єкт запобіжного впливу: поняття, співвідношення і значення для практики запобігання та протидії злочинності. *Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку* : матер. міжнар. наук.-практ. конфер. до 25-річчя ХНУВС, м. Харків, 18 квітня 2019 року. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/18_04_2019/pdf/28.pdf

13. Гурова А. Міжнародне космічне право: хто несе відповідальність за роботу приватних компаній. 14.11.2019 р. *Mind.ua*. URL: <https://mind.ua/openmind/20204446-mizhнародne-kosmichne-pravo-hto-nese-vidpovidalnist-za-robotu-privatnih-kompanij> (дата звернення: 15.06.2023)

14. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відношень та співробітництва між державами у відповідності зі

Статутом Організації Об'єднаних Націй від 24.10.1970 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU70012> (дата звернення: 19.05.2023)

15. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй: Декларація, Резолюція від 08.09.2000 № 55/2, URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU00044> (дата звернення: 19.05.2023)

16. Денисов В. Входження незалежної держави Україна в систему сучасного міжнародного правопорядку. *Право України*. 2012. № 3–4. С. 51–66. URL: https://library.wunu.edu.ua/libsearch/DocDescription?doc_id=262074 (дата звернення: 19.05.2023)

17. Джур О.Е. Державне регулювання підприємств космічної галузі України: нові реалії та виклики. *Ефективна економіка*. 2015. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3748> (дата звернення: 19.05.2023)

18. Дмитрієв А. І. Космічний простір. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / [ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998–2004. Т. 3: К–М. 2001. С. 372.

19. Договір про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла : ООН; Договір, Міжнародний документ від 27.01.1967 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_480#Text (дата звернення: 19.05.2023)

20. Драган О.В. Космічне право України і національна безпека України в умовах військового стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. с. 443-445. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-2/105>

21. Драган О.В. Нормативно-правове регулювання космічних відносин. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 5. с. 141-145. <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-5-21>

22. Дубовіч І. Сучасний світовий порядок – «виживає сильніший». 2023 р. *НЛТУ України*. URL: <https://www.old.nltu.edu.ua/index.php/novyny/item/1176-suchasnyi-svitovyi-poriadok-vyzhyvaie-sylnishyi/1176-suchasnyi-svitovyi-poriadok-vyzhyvaie-sylnishyi> (дата звернення: 09.09.2024)

23. Дутік К. Ілон Маск захопив монополію у новій космічній економіці. 17 грудня 2021 р. *Парламент.UA*, URL: <https://parlament.ua/news/ilon-mask-zahopiv-monopoliyu-u-novij-kosmichnij-ekonomiczi/> (дата звернення: 21.08.2023)

24. Забезпечення національної безпеки за основними напрямками життєдіяльності України: навчальний посібник: у 2-х ч.: Ч. I / В. А. Омельчук та ін.; за заг. ред. А. М. Кислого і М. П. Стрельбицького. Київ, 2021. 304 с. URL: <https://maup.com.ua/assets/files/kafedra/nacbezpeka/zabezpechennya-nacionalnoi-bezpeki-1.pdf> (дата звернення: 21.08.2023)

25. Касинюк І.В. Колізії правового регулювання міжнародної відповідальності держав за вчинення акту агресії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Вип. 34. Т. 3. С. 141-143. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15083/1/КОЛІЗІЇ%20ПРАВОВОГО%20РЕГУЛЮВАННЯ%20МІЖНАРОДНОЇ%20ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.pdf> (дата звернення: 24.10.2023)

26. Коваленко А.В. Поняття кримінологічної безпеки та підходи до класифікації її рівнів. *Право і суспільство*. 2019. № 1. Ч. 2. С. 148-153. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/1_2019/part_2/27.pdf. (дата звернення: 24.10.2023)

27. Конвенція про мирне вирішення міжнародних зіткнень : Конвенція від 18.10.1907. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU07053> (дата звернення: 24.10.2023)

28. Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами : ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 29.03.1972. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_126#Text (дата звернення: 24.10.2023)

29. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.10.2023)

30. Концепція реалізації державної політики у сфері космічної діяльності на період до 2032 року, Концепція від 30.03.2011 № 238-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/238-2011-%D1%80#Text> (дата звернення: 24.10.2023)

31. Корнякова Т. В. Віктимологічне моделювання у системі заходів забезпечення кримінологічної безпеки суспільства: монографія. Дніпро, 2016. 320 с.

32. Корнякова Т. В. Кримінологічне значення соціальних протиріч. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 2(20). С. 75–89.

33. Корнякова Т.В., Петер Г.Г. Особливості міжнародного космічного права щодо забезпечення кримінологічної безпеки. *Scientific Research and Innovation: Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Internet Conference (Dnipro, April 3-4, 2025)*. Dnipro, 2025. Р. 81-82.

34. Космічне право України : зб. нац. і міжнар. прав. актів / Нац. косм. агентство України, Міжнар. центр косм.о права при Ін-ті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; упоряд. І. П. Андрушко ; ред. кол. Н. Р. Малишева [та ін.]. 4. вид., перероб. та доп. К. : Атіка, 2004. 440 с.

35. Космічне право України як складова міжнародного космічного права та його відповідність сучасним викликам глобалізаційних процесів у національних та міжнародних публічних правовідносинах. *Глобалізація і суспільство: національний, міжнародний та зарубіжний виміри*: монографія / Т. В. Корнякової, О. Л. Соколенко, В. С. Гошовського та ін.; за заг. ред. д-ра юрид.наук Т. В. Корнякової, д-ра юрид.наук Н. С. Юзікової. Дніпро: ЛІРА, 2021. С. 139-151.

36. «Космічні фантазії» агресора про космос. 11 листопада 2022. *АРМІЯ Inform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/11/11/kosmichni-fantaziyi-agresora-pro-kosmos/> (дата звернення: 12.12.2024)

37. Кримінологія: загальна та особлива частини: підручник / В.В. Голіна та ін.; за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкина. Х.: Право, 2014. 513 с. URL:

<https://law.sspu.edu.ua/files/documents/books/library/20/golina.pdf>

38. Лахова О.В. Міжнародне співробітництво щодо запобігання транснаціональній злочинності як основа формування безпечного простору для розвитку суспільства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 571-574. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/141>

39. Лахова О. В. Розуміння соціальної (громадської) справедливості як міри відповідальності між змістом протиправного діяння і його. *Право і суспільство*. 2024. №1, Том 2. С. 357-361. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.2.53>

40. Легеза Є.О. Місце космічної безпеки та космічної галузі в діяльності правоохоронних органів України як суб'єктів адміністративно-правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Т. 3. № 87. С. 56-62. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.3.8>

41. Легеза Є.О. Правове регулювання діяльності органів публічного адміністрування в сфері космічної діяльності та космічної безпеки. *Успіхи і досягнення у науці. Серія «Право»*. 2025. № 2(12). С. 100-109. [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-2\(12\)-100-109](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-2(12)-100-109) Маск відреагував на звинувачення, що його супутники витісняють конкурентів. 29 грудня 2021. УНН. URL: <https://unn.ua/news/mask-vidreaguvav-na-zvinuvachennya-scho-yogo-suputniki-vitisnyayut-konkurentiv> (дата звернення: 24.10.2023)

42. Мельничук Т.В. Кримінологічна безпека: сутність та концептуальне обґрунтування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 60. С. 132-138.

43. Мисак О. І. Міжнародно-правова відповідальність – традиційний вид юридичної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 41-43. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2017/10.pdf (дата звернення: 24.10.2023)

44. Міжнар. конференція у м.Гаазі; Конвенція, Міжнародний документ, Витяг [...] від 29.07.1899. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_765#Text (дата звернення: 24.10.2023)

45. Міжнародна кримінологія: стан і перспективи: Збірник матеріалів круглого столу. Одеса : Фенікс, 2010. 324 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2018/Sb_M-nar_Kriminology.pdf (дата звернення: 24.10.2023)

46. Мозоль С. А. Класифікація рівнів кримінологічної безпеки. *Форум права*. 2017. № 5. С. 252-258. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1203562>ю

47. Мозоль С.А. Кримінологічна безпека в Україні: феномен та наукові засади забезпечення : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 481 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0519U000008> (дата звернення: 24.10.2023)

48. Петер Г.Г. Глобальне адміністрування космічної діяльності, перший крок кримінологічної моделі космічної безпеки в умовах глобалізаційних процесів. *3rd International Scientific and Practical Conference «Scientific Paradigm in the Context of Technologies and Society Development»* (Geneva, Switzerland, July 26-28, 2022). Geneva, 2022. № 118. pp. 189-198. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/1031>.

49. Петер Г.Г. Глобальне адміністрування космічної безпеки. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса, 2022. Т. 1. С. 215-220. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/35c02883-f691-48dc-8548-1b10b6e6afb2/content> (дата звернення: 21.11.2023)

50. Петер Г.Г. Космічний простір як складова глобалізаційних процесів потребує атмосфери безпеки та нормативно-правового регулювання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 3. С. 141-150. <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-3-22> (дата звернення: 24.01.2025)

51. Петер Г.Г. Кримінологічна модель космічної безпеки як інструмент становлення нового світового порядку у воєнний та післявоєнний часи. *Забезпечення принципів поваги, захисту та реалізації прав дитини у цифровому середовищі*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конференції (м. Дніпро, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 23 листопада 2023 р.). Дніпро, 2023. С. 110-112. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2023/materiali%20konf/Zbirnyk_Konf_Zahyst%20oprav_dytyny_v_cifrovomu_sviti.pdf. (дата звернення: 24.10.2024)

52. Петер Г.Г. Кримінологічна модель космічної безпеки як необхідність у становленні нового світового порядку у воєнний та післявоєнний часи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №10. С. 489-492. URL: http://lsej.org.ua/10_2023/119.pdf. (дата звернення: 24.10.2024)

53. Петер Г.Г. Правове регулювання міжнародних космічних відносин – передумова досягнення кримінологічної космічної безпеки (запобігання та протидії міжнародним правопорушенням в космічній сфері). *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 277-286. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.40>. (дата звернення: 24.01.2025)

54. Петер Г.Г. Характеристика кримінологічного забезпечення міжнародної космічної діяльності у сфері протидії космічним небезпекам в умовах міжнародних розбіжностей та військових конфліктів. *Журнал східноєвропейського права*. 2025. № 132. С. 281-291. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15080246>

55. Пономаренко Д. SpaceX Ілона Маска вивела на орбіту ще понад півсотні «Старлінків». 25 вересня 2022. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/techno/spacex-ilona-mask-a-vivela-na-orbitu-shche-ponad-pivsotni-starlinkiv-11990457.html> (дата звернення: 24.10.2023)

56. Попов В.М., Богатов О.І. Міжнародне космічне право і мілітаризація космосу. *Право і суспільство*. 2020. № 3. С. 231-239. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.3.35>

57. Прищепа Я. США заявили, що Росія знищила радянський супутник.

Уламки загрожують МКС. 16 листопада 2021 р. *Суспільне Новини*. URL: <https://suspihne.media/181061-ssa-zaavili-so-rosia-znisila-radanskij-suputnik-ulamki-zagrozuut-mks/> (дата звернення: 24.10.2023)

58. Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання космічної діяльності : Закон України від 02.10.2019 № 143-IX : Редакція від 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-20#Text> (дата звернення: 24.10.2023)

59. Про державну підтримку космічної діяльності: Закон України від 16.03.2000 № 1559-III: Редакція від 07.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-14#Text> (дата звернення: 24.10.2023)

60. Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя : Вищий спеціалізований суд; Постанова від 19.12.2014 № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/%20v0013740-14#Text>. (дата звернення: 24.10.2023)

61. Про космічну діяльність : Закон України від 15.11.1996 № 502/96-ВР : Редакція від 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/502/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.10.2023)

62. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV : Редакція від 15.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3767-12#Text> (дата звернення: 24.10.2023)

63. Про основи національної безпеки України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII : Редакція від 09.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 24.10.2023)

64. Про схвалення Концепції проекту Закону України “Про державне регулювання у сфері дистанційного зондування Землі”: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 28.08.2013 № 657-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/657-2013-%D1%80#Text> (дата звернення: 24.10.2023)

65. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері космічної діяльності на період до 2032 року: Розпорядження Кабінету

Міністрів України; Концепція від 30.03.2011 № 238-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/238-2011-%D1%80#Text> (дата звернення: 24.10.2023)

66. Про участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки: Закон України від 23.04.1999 № 613-XIV : Редакція від 28.12.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/%20613-14#Text> (дата звернення: 24.10.2023)

67. Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право: навч. посібн. 2-е вид., змін. та допов. Київ : КНТ, 2010. 280 с.

68. Резолюція від 16.09.2005 № 60/1, «Резолюція 60/1, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй, «Підсумковий документ Всесвітнього саміту 2005 року». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU05239> (дата звернення: 24.10.2023)

69. Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю [по докладу Шостого комітету (A/56/589 и Corr.1)] 56/83. Відповідальність держав за міжнародно-правові діяння. *United Nations*. URL: https://digitallibrary.un.org/record/454412/files/A_RES_56_83-RU.pdf (дата звернення: 24.10.2023)

70. Сачко О.В. Правосуб'єктність міжнародних неурядових організацій: стан і перспективи розвитку. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. Вип. 4. С. 230-236. <https://doi.org/10.32782/39221345>

71. Сачко О.В., Хорошун О.В. Міжнародні стандарти та досвід зарубіжних країн забезпечення ефективності розслідування корупційних кримінальних правопорушень. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024. № 4. С. 112-116. <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.4.17>

72. Сорока Л.В. Адміністративно-правовий механізм реалізації космічної доктрини України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Дніпро, 2020. 34 с. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/auto/33/a1.pdf> (дата звернення: 24.10.2023)

73. Сорока Л.В. Керівні принципи забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності як основа нової космічної доктрини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №2. С. 484-486. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/126>

74. Сорока Л.В. Поняття державного регулювання і державного управління космічною діяльністю та їх розмежування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 4. Т. 2. С. 193-198. <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.4-2.37>

75. Статут ООН від 26 липня 1945 р. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf. (дата звернення: 24.10.2023)

76. Стельмах О.С. Міжнародно-правовий режим безпеки дослідження та використання космічного простору в мирних цілях: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2016. 240 с. URL: <https://www.researchgate.net/publication/304122842>. (дата звернення: 24.10.2023)

77. Стельмах О.С. Міжнародно-правовий режим безпеки дослідження та використання космічного простору в мирних цілях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2015. 27 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0416U000262#!> (дата звернення: 24.10.2023)

78. Стельмах О.С. Міжнародно-правовий режим космічної безпеки: до теорії питання. *Держава і право*. 2012. Вип. 56. С. 522-531. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/64472/96-Stelmakh.pdf?sequence=1>. (дата звернення: 24.10.2023)

79. Стенограма засідання Юридичного підкомітету Комітету з використання космічного простору в мирних цілях 27 березня 2003 року (Відень). URL: http://www.unoosa.org/oosa/oosadoc/data/documents/2003/copuoslegalt/copuoslegalt.680_0.html. (дата звернення: 24.10.2023)

80. Стрельбицка Л.М., Стрельбицький М.П. Методологічні та

організаційно-правові засади формування і функціонування системи державного управління національною безпекою України. *Інформація і право*. 2020. № 2(33). [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2020.2\(33\).208102](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2020.2(33).208102) (дата звернення: 24.10.2023)

81. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С. Міжнародне публічне право: Навч. посіб. / За заг. ред. Теліпко В. Е. К.: Центр учбової літератури, 2010. 608 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/26_2-Mizhnarodne_publichne_pravo-Telipko2010.pdf (дата звернення: 24.10.2023)

82. Тихомирова Г. Є., Бобкова А. С. Міжнародно-правовий режим безпеки дослідження та використання космічного простору в мирних цілях. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право*. 2017. Вип. 14. С. 43-49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_pr_2017_14_7 (дата звернення: 21.05.2022)

83. Угода про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах: Багатостороння угода від 18.12.1979. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU79311> (дата звернення: 24.10.2023)

84. Фройнд А. SpaceX Starlink Маска під прицілом китайських військових? 02 червня 2022 р. *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/uk/spacex-starlink-ilona-mask-pid-prytsilom-kytaiskykh-viiskovykh-a-62011269/a-62011269> (дата звернення: 24.10.2023)

85. Шакун В. І. Соціальна роль кримінального права. *Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 12–13 жовт. 2016 р. С. 6-13. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2019/02/zbirnik_konf_2016.pdf (дата звернення: 24.10.2023)

86. Шемшученко Ю.С., Семеняка В.В. Сучасний стан та необхідність реформування космічного законодавства України. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 9–16. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2019.01> (дата звернення: 24.10.2023)

87. Шишка Р.Б. Правовий режим космічних об'єктів: наукова доктрина.

- Advanced Space Law*. 2018. Vol. 2. С. 63-69. <https://doi.org/10.29202/asl/2018/2/8>.
88. Юзікова Н.С. Інформаційна безпека у системі заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері інформаційних технологій: досвід країн ЄС та США. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 506-511. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.91>.
89. Юзікова Н.С. Національна безпека в умовах нестабільності сучасного світового порядку: поняття, виклики, загрози *Турбулентність глобальних геополітичних процесів і проблеми національної безпеки* : монографія / [О. М. Кириленко, М. А. Козловець, Г. Л. Рябцев та ін.]. Харків, 2025. С. 203-228. <https://doi.org/10.31359/9786178518905>.
90. Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 1. А-Г / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : Укр. енцикл., 1998. 672 с.
91. Beck U. Was ist Globalisierung?. Suhrkamp, 1998. URL: https://webarchiv-ulrich-beck.soziologie.uni-muenchen.de/wp-content/uploads/2017/10/Was-ist-Globalisierung-Irrtümer-des-Globalismus_Antworten-auf-Globalisierung.pdf (дата звернення: 24.10.2023)
92. Building the Architecture for Sustainable Space Security. Conference Report, 30–31 March 2006. UNIDIR. URL: <https://unidir.org/wp-content/uploads/2023/05/building-the-architecture-for-sustainable-space-security-conference-report-30-31-march-2006-281.pdf> (дата звернення: 24.10.2023)
93. Byers M., Wright E., Boley A. et al. Unnecessary risks created by uncontrolled rocket reentries. *Nature Astronomy*. 2022. Iss. 6. P. 1093–1097. <https://doi.org/10.1038/s41550-022-01718-8>
94. Cheng B. *Studies in International Space Law*. Oxford: Clarendon Press, 1997. 485 p.
95. Concepts of Security. December 1986. *United Nations Office for Disarmament Affairs*. <https://doi.org/10.18356/120c236a-en>
96. De Man P. Space Law, Scope and Status. In: *Exclusive Use in an Inclusive Environment*. Space Regulations Library. 2016. Vol 9. pp. 73–136. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-38752-9_2

97. ESA activities supporting sustainable development. Catalogue 2016. *ESA*. URL:
https://esamultimedia.esa.int/docs/spaceforearth/SD_Catalogue_COMPLETE_161128.pdf. (дата звернення: 24.10.2023)
98. ESA facts. *European Space Agency*. URL:
https://www.esa.int/About_Us/Corporate_news/ESA_facts (дата звернення: 24.10.2023)
99. EU to clamp down on tax evasion. *EU Business*. URL:
<http://www.eubusiness.com/news-eu/economy-tax-law.181>. (дата звернення: 24.10.2023)
100. Guidelines for the Long-term Sustainability of Outer Space Activities of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. 2021. *United Nations*. URL:
https://www.unoosa.org/documents/pdf/PromotingSpaceSustainability/Publication_Final_English_June2021.pdf (дата звернення: 24.10.2023)
101. Halunko V. Space Law: the Present and the Future. *Advanced space law*. 2019. Vol. 3. pp. 30-47. <https://doi.org/10.29202/asl/2019/3/3>
102. Intellectual works of universal value that have fallen into the public domain and are regarded as forming part of the common heritage of humanity. *UNESCO*. General Conference, 30th, 1999. URL
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000117569> (дата звернення: 24.10.2023)
103. International Law Commission, Articles on State Responsibility. *ICRC Law & policy*. URL: <https://casebook.icrc.org/case-study/international-law-commission-articles-state-responsibility> (дата звернення: 24.10.2023)
104. Issues Paper on Exploring space technologies for sustainable development and the benefits of international research collaboration in this context. 18 October 2019. *UNCTAD*. URL:
https://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/CSTD2019-2020_Issues02_Space_en.pdf. (дата звернення: 24.10.2023)
105. Kirakosyan Ye. Finding Custom: The ICJ and the International

Criminal Courts and Tribunals Compared. In Van Den Herik, L., & Stahn, C. (Eds.). *The diversification and fragmentation of international criminal law* (Vol. 1). Martinus Nijhoff Publishers. 2012. P. 149–161.

106. Loshytskyi M., Koroied S. Space law in Ukraine: present and future. *Advanced space law*. 2019. Vol. 4. pp. 50-58. <https://doi.org/10.29202/asl/2019/4/5>

107. Lyall F., Larsen P.B.. *Space Law: A Treatise*. London: Routledge, 2024. 532 p. <https://doi.org/10.4324/9781003496502>.

108. Marboe I. National space law. In *Handbook of space law*. Ed. von der Dunk F. 2015. pp. 127-204. Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781781000366.00012>

109. Masson-Zwaan T., Hofmann M. Introduction to space law. 2024. 280 p. Kluwer Law International BV.

110. Mongolia: Statement by the Spokesperson on the visit of the Russian President. September 03, 2024. *EEAS Press Team*. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/mongolia-statement-spokesperson-visit-russian-president_en (дата звернення: 24.10.2023)

111. Morgenthau H. J. In defense of the national interest a critical examination of American foreign policy. University Press Of America, 1982. 306 p.

112. Muraviov K., Didenko S., Mkrtchian R. Liability in International Space Law. *Advanced space law*. 2019. Vol. 3. pp. 71-82. <https://doi.org/10.29202/asl/2019/3/6>

113. NATO's Space Policy. *NATO*. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_190862.htm (дата звернення: 24.10.2023)

114. New EU rules to eliminate the main loopholes used in corporate tax avoidance come into force on 1 January. December 30, 2018. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_18_6853 (дата звернення: 24.10.2023)

115. Oralova Y. Jus cogens norms in international space law. *Mediterranean*

- Journal of Social Sciences*. 2015. Vol. 6. No. 6. pp. 421-427.
<https://doi.org/10.5901/mjss.2015.v6n6p421>
116. Parry C., Grant J. P., Barker J. C. Parry & Grant encyclopaedic dictionary of international law. Oxford University Press. 2009. 691 p.
117. Prodromou G. Concept, essence and main features of private international outer space law. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2015. Iss. 1. pp. 76-82. URL: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=590651>
118. Rathgeber W., Schrogl K. U., Williamson R. A. (Eds.). *The fair and responsible use of space: an international perspective* (Vol. 4). Springer Science & Business Media. 2010. <https://doi.org/10.1007/978-3-211-99653-9>
119. Rathgeber W., Schrog, K. U., Williamson R. A. (2010). Annex. "10 Steps to Achieve Fair and Responsible Use of Outer Space" As derived from the IAA/ESPI/SWF Conference on 20/21 November 2008 in Vienna. In: Rathgeber, W., Schrogl, KU., Williamson, R.A. (eds) *The Fair and Responsible Use of Space*. Studies in Space Policy, vol 4. Springer, Vienna. https://doi.org/10.1007/978-3-211-99653-9_16.
120. Remuß N. L. The fair and responsible use of space: An international perspective. *Space Policy*. 2009. Vol. 25. Iss. 1. P. 63-64. <https://doi.org/10.1016/j.spacepol.2008.12.005>
121. Report of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. Fifty-ninth session (June 8–17, 2016). URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/v16/039/11/pdf/v1603911.pdf> (дата звернення: 24.10.2023)
122. Report of the International Law Commission on the work of its Fifty-third session. Supplement № 10. UN Doc. A/56/10. URL: <http://legal.un.org/ilc/reports/2001/english/chp4.pdf>. (дата звернення: 24.10.2023)
123. Resolution adopted by the General Assembly on 9 December 2021 [on the report of the Special Political and Decolonization Committee (Fourth Committee) (A/76/415, para. 9)]. 76/76. International cooperation in the peaceful uses of outer space. *UNOOSA*. URL:

https://www.unoosa.org/res/oosadoc/data/resolutions/2021/general_assembly_76th_session/ares7676_html/ARES_76_076E.pdf. (дата звернення: 24.10.2023)

124. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. 2021. *United Nations General Assembly*. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf (дата звернення: 24.10.2023)

125. Soroka L., Kurkova K. Artificial Intelligence and Space Technologies: Legal, Ethical and Technological Issues. *Advanced Space Law*. 2019. Vol. 3. P. 131-139. <https://doi.org/10.29202/asl/2019/3/11>

126. Space Security Index Annual Reports. *Space Security Index*. URL: <https://spacesecurityindex.org/ssi-archive/> (дата звернення: 24.10.2023)

127. Space, Cyber and Defence: Navigating Interdisciplinary Challenges. 3 November 2023. *ESPI*. URL: <https://www.espi.or.at/reports/space-cyber-and-defence-navigating-interdisciplinary-challenges/> (дата звернення: 24.10.2023)

128. Study on concepts of security : report of the Secretary-General. A/40/553. [New York] : UN, 26 Aug. 1985. 61 p. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/94111?ln=ru&v=pdf> (дата звернення: 24.10.2023)

129. Statute of the International Court of Justice. URL: <https://www.icj-cij.org/statute>. (дата звернення: 24.10.2023)

130. The European Space Agency. *ESA*. URL: <https://www.esa.int/>. (дата звернення: 24.10.2023)

131. Tronchetti F. The Exploitation of Natural Resources of the Moon and Other Celestial Bodies: A Proposal for a Legal Regime. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2009. 350 p.

132. Tronchetti F. *Fundamentals of space law and policy*. 2013. Vol. 26. 107 p. New York: Springer.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Петер Г.Г. Космічне право України як складова міжнародного космічного права та його відповідність сучасним викликам глобалізаційних процесів у національних та міжнародних публічних правовідносинах. *Глобалізація і суспільство: національний, міжнародний та зарубіжний виміри*: монографія / Т. В. Корнякова, О. Л. Соколенко, В. С. Гошовський та ін.; за заг. ред. д-ра юрид.наук Т. В. Корнякової, д-ра юрид.наук Н. С. Юзікової. Дніпро: ЛПРА, 2021. С. 139-156.
2. Петер Г.Г. Кримінологічна модель космічної безпеки як необхідність у становленні нового світового порядку у воєнний та післявоєнний часи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №10. С. 489-492. URL: http://lsej.org.ua/10_2023/119.pdf.
3. Петер Г.Г. Космічний простір як складова глобалізаційних процесів потребує атмосфери безпеки та нормативно-правового регулювання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 3. С. 141-150. <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-3-22>
4. Петер Г.Г. Правове регулювання міжнародних космічних відносин – передумова досягнення кримінологічної космічної безпеки (запобігання та протидії міжнародним правопорушенням в космічній сфері). *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 277-286. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.40>
5. Петер Г.Г. Характеристика кримінологічного забезпечення міжнародної космічної діяльності у сфері протидії космічним небезпекам в умовах міжнародних розбіжностей та військових конфліктів. *Журнал східноєвропейського права*. 2025. № 132. С. 281-291. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15080246>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Петер Г.Г. Глобальне адміністрування космічної безпеки. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса, 2022. Т. 1. С. 215-220. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/35c02883-f691-48dc-8548-1b10b6e6afb2/content>
7. Петер Г. Глобальне адміністрування космічної діяльності, перший крок кримінологічної моделі космічної безпеки в умовах глобалізаційних процесів. *Scientific Paradigm in the Context of Technologies and Society Development*. 3rd International Scientific and Practical Conference (Geneva, Switzerland, July 26-28, 2022). Geneva, 2022. № 118. pp. 189-198. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/1031>.
8. Петер Г.Г. Кримінологічна модель космічної безпеки як інструмент становлення нового світового порядку у воєнний та післявоєнний часи. *Забезпечення принципів поваги, захисту та реалізації прав дитини у цифровому середовищі*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конференції (м. Дніпро, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 23 листопада 2023 р.). Дніпро, 2023. С. 110-112. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2023/materiali%20konf/Zbirnyk_Konf_Zahyst%20prav_dytny_v_cifrovomu_sviti.pdf.
9. Корнякова Т.В., Петер Г.Г. Особливості міжнародного космічного права щодо забезпечення кримінологічної безпеки. *Scientific Research and Innovation: Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Internet Conference* (Dnipro, April 3-4, 2025). Dnipro, 2025. P. 81-82.

ДОДАТОК Б

Довідка про підтвердження участі у розробці науково-дослідної теми та впровадження результатів науково-дослідної роботи в освітній процес

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

49010, м. Дніпро, 10, пр. Науки, 72, телефон (056) 374-98-01, факс (056) 374-98-41 E-mail: ep@mail.dnu.dp.ua

07.12.2025 № 87-904-19

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про підтвердження участі у розробці науково-дослідної теми та впровадження результатів науково-дослідної роботи в освітній процес Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
Петера Германа Геннадійовича

Дисертація Петера Германа Геннадійовича на здобуття наукового ступеня доктора філософії права за спеціальністю 081 – право виконана згідно з тематичним планом науково-дослідних робіт Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара за темою «Модернізація національного підходу до вирішення проблем правового захисту людини і суспільства у контексті сучасних глобальних викликів» (2022-2024 рр., № держреєстрації №0122U001409), що виконувалася з 01.01.2022 р. по 31.12.2024 р., в межах якої проведено здійснено комплексний аналіз нормативної бази міжнародного космічного права, розкриття специфіки міжнародної космічної безпеки як системи для формування цілісної концепції кримінологічної моделі міжнародної космічної безпеки та розробка практичних рекомендацій щодо її забезпечення. Розроблено кримінологічну модель космічної безпеки як складової міжнародної безпеки та сформовано концепт «міжнародна космічна безпека» та визначено перспективи розвитку міжнародного космічного права в системі права міжнародних договорів (угод) і декларацій.

Результати науково-дослідної роботи впроваджені в освітній процес кафедри адміністративного і кримінального права, а саме:

- 1) «Кримінологія»;
- 2) «Кримінальний процес»;
- 3) «Кримінально-виконавче право»
- 4) «Організація судових та правоохоронних органів»

Проректор з наукової роботи

Олег МАРЕНКОВ

ДОДАТОК В

Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у діяльність
Національного центру аерокосмічної освіти молоді ім. О.М. Макарова

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР
АЕРОКОСМІЧНОЇ ОСВІТИ МОЛОДІ ім. О.М. Макарова
(НЦАОМ ім. О.М. Макарова)**

пр. Науки (Гагаріна), 26, м. Дніпро, 49005; тел. (056) 713-57-56,
E-mail: ncaomu@email.dp.ua; сайт: www.unaecs.dp.ua; код ЄДРПОУ 24228794

14 березня 2025р. № 80

На № _____ від _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Генеральний директор
Національного центру аерокосмічної освіти
молоді ім. О.М. Макарова

Олексій КУЛИК**АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ****РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

**«Кримінологічна модель космічної безпеки в умовах глобалізаційних процесів»
у діяльність Національного центру аерокосмічної освіти молоді ім. О.М. Макарова**

Сучасний розвиток космічної галузі відбувається в умовах глобалізації, що зумовлює зростання загроз у сфері міжнародної та національної безпеки. Використання космічних технологій стає не лише стратегічним ресурсом, але й об'єктом потенційних злочинних зазіхань, таких як кіберзагрози, промислове шпигунство, незаконне використання супутникових даних та інші криміногенні фактори. З огляду на це, актуальним є науково обгрунтоване розроблення та впровадження кримінологічної моделі космічної безпеки, що дозволяє аналізувати, прогнозувати та мінімізувати можливі загрози.

Результати дисертаційного дослідження були використані для удосконалення освітніх програм та наукових досліджень у сфері космічної безпеки, розширення навчальних матеріалів щодо кримінологічних аспектів космічної діяльності, формування аналітичних підходів до оцінки потенційних загроз у космічному просторі та їхнього впливу на національну безпеку України. Вони також слугують базою для підготовки молодих спеціалістів, які будуть залучені до проєктів у сфері аерокосмічної безпеки.

Актуальність впровадження дослідження підтверджується необхідністю розробки комплексних механізмів захисту від новітніх загроз у космічній галузі, інтеграції кримінологічного аналізу у стратегії національної та міжнародної безпеки, а також посилення співпраці освітніх установ із державними та міжнародними організаціями, які займаються питаннями безпеки в космічному просторі.

Очікуваними результатами впровадження є підвищення рівня обізнаності студентів та молодих науковців у питаннях кримінологічної безпеки, розширення дослідницького потенціалу у сфері запобігання криміногенним загрозам у космічній діяльності, а також посилення наукового та освітнього внеску Національного центру аерокосмічної освіти молоді ім. О.М. Макарова у міжнародну систему космічної безпеки.

Заступниця генерального директора
з науки і освіти, к.іст.н.

Ірина ФЕДОРЕНКО

Начальник методичного сектору,
Почесний працівник космічної галузі
України, к.т.н.

Віктор ХУТОРНИЙ